

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
„ДОНБАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ”

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

АНГОЛЕНКО ВАЛЕНТИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.011.3-051:36-051]:343.265.2-053.6 (043.5)

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ
ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ
З ВИПРОБУВАННЯМ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

23 – соціальна робота

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ В.В.Анголенко

Науковий керівник

Рассказова Ольга Ігорівна

доктор педагогічних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Анголенко В. В. **Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.** – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук (доктора філософії) зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Державний вищий навчальний заклад „Донбаський державний педагогічний університет”, м. Слов’янськ, 2018.

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено об’єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, наукову новизну, практичне значення, наведено дані щодо апробації та впровадження результатів дисертаційної роботи в освітній процес закладів вищої освіти.

У першому розділі **„Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації”** на підставі аналізу наукової літератури висвітлено витоки та ступінь розробленості проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в службі пробації; схарактеризовано соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як сучасний педагогічний феномен; проаналізовано стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери в системі вищої освіти до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників.

Сформульовано ключові поняття дослідження: *„майбутній працівник соціальної сфери”* визначаємо так: майбутній працівник соціальної сфери – це спеціаліст із соціального виховання, який допомагає різним категоріям клієнтів, зокрема неповнолітнім правопорушникам, вирішувати проблеми, що виникають у процесі соціалізації, залучаючи для цього необхідні ресурси, забезпечуючи взаємодію між клієнтом і соціальними установами

й середовищем загалом, підвищуючи відповідальність соціальних інститутів і громади за супровід клієнта, впливаючи на соціальну політику у сфері захисту прав неповнолітніх; *соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням*, витлумачено в дослідженні як особливу форму надання особі соціально-педагогічної та психологічної допомоги, патронаж неповнолітнього правопорушника та його родини; комплексний соціально-педагогічний процес, обумовлений розумінням індивідуальних особливостей дитини, яка досягла віку кримінальної відповідальності (загальний вік 16 років і з 14 років за окремі злочини, передбачені статтями Кримінального кодексу України), і спрямований на забезпечення зміни соціально-негативних суспільно-значущих поглядів, інтересів, цілей, які склалися в неповнолітнього правопорушника раніше під впливом несприятливих чинників соціалізації, на соціально позитивні; „*підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням*” визначено як процес набуття студентами – майбутніми соціальними працівниками сукупності знань, умінь і навичок, які використовуються під час роботи в колі специфічних соціальних проблем (профілактика повторних правопорушень, антисоціальних явищ, профілактика алко- та наркозалежності, педагогічної занедбаності та безпритульності тощо) із ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, результатом якого (процесу) є здатність майбутнього працівника соціальної сфери вирішувати відповідні професійні завдання (освітні, соціально-терапевтичні, правозахисні, психолого-реабілітаційні, консультаційні тощо).

Визначено критерії й обґрунтовано відповідні показники: *мотиваційний* (спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії; здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням); *когнітивний* (наявність знань нормативно-правової бази

України, зокрема й ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників; володіння знаннями щодо професійної етики працівників служби пробації; теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх); *операційно-діяльнісний* (уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід; уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу), що забезпечило об'єктивну діагностику рівнів (продуктивний, репродуктивний, критичний) підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

У другому розділі **„Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням”** теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням: актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Експериментальну перевірку визначених педагогічних умов здійснення шляхом їхнього впровадження в освітній процес та позааудиторну роботу

закладу вищої освіти. Перевірка стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням після проведення формувального етапу експерименту була здійснена через діагностику студентів експериментальної та контрольної груп. Для визначення достовірності збігів і відмінностей результатів діагностування студентів КГ та ЕГ проведено кількісний аналіз за допомогою t-критерія Стьюдента та χ^2 -Пірсона, а для виявлення статистичної значущості отриманих результатів – кореляційний аналіз.

Результат аналізу стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, засвідчило, що за всіма визначеними критеріями в ЕГ відбулися суттєві зміни (кількість студентів ЕГ, яка знаходилася на критичному рівні, зменшилася на 24 % порівняно з 6,1 % КГ, кількість студентів із репродуктивним рівнем у ЕГ збільшилася на 13 %, у КГ – усього на 3,5 %. а приріст за показниками продуктивного рівня підготовки майбутніх працівників склав в ЕГ 11 % порівняно з 2,6 % КГ).

Експериментальна перевірка довела достатньо високу ефективність розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і доцільність їх запровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Наукова новизна очікуваних результатів полягала в тому, що: *уперше* визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально апробовано педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від

відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками); висвітлено сутність і складові підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; *уточнено та конкретизовано* понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема поняття „майбутній працівник соціальної сфери”, „підготовка майбутнього працівника соціальної сфери”, „соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням”; критерії, показники й рівні підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; *подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми з кримінальною поведінкою; організації в закладах вищої освіти професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу осіб „групи ризику” з урахуванням конкретних умов професійної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягало в упровадженні та експериментальній перевірці в освітньому процесі закладу вищої освіти форм, методів і засобів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також можливості застосування розроблених навчальних програм курсів варіативної частини навчального плану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери: „Основи соціальної роботи в службі пробації” та „Соціальна робота в пенітенціарній системі”; розробці навчально-методичного посібника „Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій

сфері”, тестових завдань для оцінки знань майбутніх працівників соціальної сфери з правозахисної тематики та професійної етики працівників служби пробації, які (знання) необхідні в процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, і картки оцінювання рівнів сформованості професійних умінь і навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані для подальшого вдосконалення теорії та практики професійної освіти, зокрема для організації індивідуальної роботи, розроблення навчальних програм і програм педагогічних практик, коригування навчальних планів, у системі підвищення кваліфікації як педагогічних працівників, так і працівників соціальної сфери, у підготовці посібників, програм навчальних дисциплін, у позааудиторній виховній роботі зі студентами.

Ключові слова: працівник соціальної сфери, підготовка майбутніх працівників соціальної сфери, соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, неповнолітній, служба пробації.

Список публікацій здобувача

Навчально-методичний посібник:

1. Анголенко В. В., Белоліпцева О. В., Грошова О. В., Дьоміна Ю. В., Ісаєва Т. А., Лисенко Ю. О., Рассказова О. І., Преображенська В. М., Ткаченко М. Є., Чернецька Ю. І., Цибуліна І. В. Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері: навч.-метод. посіб. за заг. ред. Т. В. Отрошко. Харків: ХГПА, 2017. 78 с.

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема тих, які включені до міжнародних наукометричних баз:

2. Анголенко В. В. Пробація як форма ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* Суми, 2015. Вип. № 8 (52). С. 234–240. (*Index Copernicus*).

3. Анголенко В. В. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як процес відновлення соціального статусу особистості в умовах розбудови правового суспільства в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2016. Вип. № 48 (101). С. 51–58.

4. Анголенко В. В. Сутність, причини та наслідки девіантної поведінки неповнолітніх у контексті розвитку системи пробації в Україні. *Педагогічні науки*. Херсон, 2017. Вип. LXXVII. Т. 2. С. 142–149. (*Index Copernicus*).

5. Angolenko V. V. Professional training of agents performing social and pedagogical support of minor offenders in the conditions of reforming of penal system in Ukraine. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2018. Вип. № 43. С. 7–23.

6. Анголенко В. В. Спецкурс „Основи соціальної роботи в служби пробації” як інструмент вдосконалення професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери у сучасних умовах. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Сєверодонецьк, 2018. Вип. 3 (84). Ч. 2. С. 6–14. (*Index Copernicus*).

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

7. Angolenko V. V. Training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation: result of experimental introduction of pedagogical conditions. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2018. P. 7–11.

8. Анголенко В. В., Пахомова Л. В. Підготовка соціальних педагогів до використання інноваційних методів у соціальному вихованні дітей із числа внутрішньо переміщених осіб із проявами посттравматичного стресу. *Post-traumatic stress disorder: Adults, Children and Families in a War Situation: International Scientific and Practical Edition*. Vol. I–III. Warsawa–Kyiv. PAN-Gnosis, 2017/2018. P. 102–113.

9. Анголенко В. В., Рассказова П. І. Підготовка майбутніх працівників

соціальної сфери до роботи у напрямі декриміналізації дитячого та молодіжного середовища в умовах Євроінтеграції. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016*. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 38–41.

Статті та тези в збірниках матеріалів конференцій:

10. Анголенко В. В., Рассказова О. І. Проблематизація соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх працівниками соціальної сфери. *Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку: тези доповідей другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17–18 березня 2016 р.)*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2016. С. 12–14.

11. Анголенко В. В., Рассказова О. И. Социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних правонарушителей работниками социальной сферы в условиях повышения социальных рисков в обществе. *Перспективы развития высшей школы: материалы IX Международной научно-методической конференции / редкол.: В. К. Пестис [и др.]*. Гродно: ГГАУ, 2016. С. 69–71.

12. Анголенко В. В. Зміст форми та методи соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників в умовах впровадження альтернативних форм покарання дітей та молоді в Україні. *Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 26 травня 2016 р.)*. Івано-Франківськ: НАІР, 2016. С. 129–132.

13. Анголенко В. В. Social-pedagogical support of minor offenders by works of the social sphere under conditions of increase of social risks in society. *Personality development in the age of globalization*. Kramatorsk, 2016. P. 92–95.

14. Анголенко В. В., Анголенко П. О. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених в умовах реформування кримінально-виконавчої системи. *Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб'єктами сучасного соціуму:*

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 15 грудня 2016 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2016. С. 113–116.

15. Анголенко В. В., Анголенко П. О. Гендерний аспект ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні*: матеріали Регіональної науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 23 березня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 141–143.

16. Анголенко В. В. Технології реалізації гендерночутливого підходу в роботі працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками. *Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 14 грудня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 12–14.

ABSTRACT

Angolenko V.V. Training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation. – Qualification scientific work with the manuscript.

The thesis for a degree of the candidate of pedagogical sciences (Doctor of Philosophy) in specialty 13.00.05 – social pedagogics. – State Higher Educational Establishment “Donbas State Pedagogical University”. – Sloviansk, 2018.

In the thesis the theoretical analysis of a problem of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation has been carried out.

In the **Introduction** the relevance of a thesis has been proved, an object, a subject, the purpose, tasks and methods of a research, scientific novelty, practical value have been defined, data concerning approbation and implementation of results of dissertation work have been provided to educational process of higher educational institutions.

In the first section "**Theoretically-methodological bases of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation in probation service**" on the basis of the analysis of scientific literature the sources and degree of readiness of a problem of training of future workers of the social sphere for work in probation service have been covered; social and pedagogical support of the minors exonerated with probation as a modern pedagogical phenomenon has been characterized; the condition of training of future workers of the social sphere in the higher education system for implementation of social and pedagogical support of minor offenders has been analysed.

Key concepts of a research have been formulated: we define "*future worker of the social sphere*" this way: future worker of the social sphere is a specialist in social education, who helps various categories of clients, in particular minor offenders, to solve the problems arising in the course of socialization, attracting for this purpose necessary resources, providing interaction between the client and social institutions and environment in general, increasing the responsibility of social institutes and society for support of the client, influencing social policy in the sphere of protection of the rights of minors; *social and pedagogical support of the minor offenders exonerated with probation* has been interpreted in a research as a special form of providing social and pedagogical and psychological assistance to the person, patronage of the minor offender and his family; the complex social and pedagogical process caused by understanding of

specific features of the child who reached age of criminal liability (the general age of 16 years and from 14 years for the separate crimes provided by sections of the Criminal code of Ukraine), is also aimed at providing change of social and negative socially significant views, interests, the purposes which were developed earlier by the minor offender under the influence of adverse factors of socialization, on socially positive ones; "training of future workers of the social sphere for implementation of *social and pedagogical support of the minors exonerated with probation*" has been determined as process of acquisition by students – future social workers – body of knowledge and skills which are used during the work among specific social problems (prevention of repeated offenses, the antisocial phenomena, prevention of alcohol and drug addictions, pedagogical neglect and homelessness, etc.) by resocialization of the minor offender thanks to which (process) the result is the ability of future worker of the social sphere to solve the corresponding professional problems (educational, social and therapeutic, human rights, the psychological rehabilitation, consulting, etc.).

Criteria have been defined and the corresponding indicators have been proved: *motivational* (orientation to motivation of success in future profession, ability to realization of the professional purposes, in particular for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation); *cognitive* (existence of knowledge of a regulatory and legal framework of Ukraine, including the international documents ratified by Ukraine concerning legal assistance of minor offenders; possession of knowledge of professional ethics of employees of probation service; theoretical and practical knowledge and abilities which are necessary in the course of resocialization of minors); *operational and pragmatist* (ability to analyze, predict, develop and carry out the social projects and technologies directed to social and pedagogical support, ability to carry out social and pedagogical support of the minors exonerated with probation taking into account non-discriminatory approach) that provided objective diagnostics of levels (productive, reproductive, critical) of training of future workers of the social sphere

for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation.

In the second section "**Justification and experimental check of pedagogical conditions of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation**" pedagogical conditions of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation have been theoretically proved and developed: updating of potential of content elements of professional training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation; use of contextual technologies of training in the course of professional training of future workers of the social sphere; creation of motivation to social partnership as bases of practical interaction of future workers of the social sphere with subjects of social work - with minor offenders.

Experimental check of certain pedagogical conditions has been carried out by their introduction in educational process and out-of-class work of institution of higher education. Check of a condition of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation, after carrying out the forming stage of an experiment has been done through diagnostics of students of experimental and control groups. For determination of reliability of coincidence and differences of results of diagnosing of students of Control Group and Experimental Group the quantitative analysis by means of Student t-test and χ^2 -Pearson, and for identification of the statistical importance of the received results the correlation analysis has been carried out.

The result of the analysis of a condition of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation has shown that by all certain criteria in Experimental Group there were significant changes (the number of students of Experimental Group which was at the critical level decreased by 24% in comparison with 6.1% of Control Group, the number of students with reproductive level in Experimental

Group increased by 13%, in Control Group – for only 3.5%. and growth of indicators of productive level of training of future workers was in Experimental Group 11% in comparison with 2.6% in Control Group).

Experimental check has showed rather high efficiency of the developed pedagogical conditions of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation and expediency of their introduction in educational process of higher educational institutions.

The scientific novelty of the expected results has been that: pedagogical conditions of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation have been defined, theoretically proved and experimentally approved *for the first time* (updating of potential of content elements of professional training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation, use of contextual technologies of training in the course of professional training of future workers of the social sphere; creation of motivation to social partnership as bases of practical interaction of future workers of the social sphere with minor offenders), the essence and components of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation have been covered; the research vocabulary, in particular the concept "future worker of the social sphere", "training of future worker of the social sphere", "social and pedagogical support of the minors exonerated with probation"; criteria, indicators and levels of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation *have been specified and concretized; further development* has been given to theoretical regulations of social and pedagogical work with minors with criminal behavior; the organization in institutions of higher education of professional training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support

of the persons in "risk groups" taking into account specific conditions of professional activity.

The practical value of the received results consisted in introduction and experimental check in educational process of institution of higher education of forms, methods and means of training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation and also a possibility of application of the developed training programs of courses in a variable part of the curriculum of training of future workers of the social sphere: "Bases of social work in probation service" and "Social work in penal system"; while developing an educational and methodical textbook "Gender and sensitive approach in work with vulnerable segments of the population in the social and legal sphere", test tasks for assessment of knowledge of future workers of the social sphere on human rights subject and professional ethics of employees of probation service that (knowledge) is necessary in the course of social and pedagogical support of minors, and cards of assessment of levels of formation of the professional skills necessary for implementation by future worker of the social sphere of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation. Results of dissertation work can be used for further improvement of the theory and practice of professional education, including for the organization of individual work, curriculum development and programs of teaching practicum, updatings of curricula, in the system of professional development of both teachers, and workers of the social sphere, in preparation of grants, programs of subject matters, in out-of-class educational work with students.

Key words: the worker of the social sphere, training of future workers of the social sphere, social and pedagogical support of the minors exonerated with probation, the minor, probation service.

The list of the published works:

Study guide:

1. Angolenko V. V., Beloliptseva O. V., Denezhnaya O. V., Dyomina Yu. V., Isaeva T. A., Lysenko Yu. O., Rasskazova O. I., Preobrazhenskiy V. M.,

Tkachenko M. E., Chernetskaya Yu. I., Tsybulina I. V. Gender and sensitive approach in work with vulnerable segments of the population in the social and legal sphere: study guide, under the general edition of T.V. Otroshko. Kharkiv: KHPA, 2017. 78 pages.

Articles in the professional scientific publications of Ukraine, in particular, which are included in the international scientometric bases:

2. Angolenko V. V. Probation as form of resocialization of minor offenders. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*. Summy, 2015. Publication No. 8 (52). P. 234–240. (*Index Copernicus*).

3. Angolenko V. V. Social and pedagogical support of the minors exonerated with probation as process of restoration of the social status of the personality in the conditions of development of legal society in Ukraine. *Pedagogics of formation of the creative person at the higher and general education schools*. Zaporizhia, 2016. Publication № 48 (101). P. 51–58.

4. Angolenko V. V. Essence, the reasons and consequences of deviant behavior of minors in the context of development of a probation system in Ukraine. *Pedagogical sciences*. Kherson, 2017. Publication LXXVII. Volume 2. P. 142–149. (*Index Copernicus*).

5. Angolenko V. V. Professional training of agents performing social and pedagogical support of minor offenders in the conditions of reforming of penal system in Ukraine. *Scientific notes of department of pedagogics*. Kharkiv, 2018. Publication № 43. P. 7–23.

6. Angolenko V. V. A special course "Basis of social work in probation service" as the instrument of improvement of professional training of future workers of the social sphere in modern conditions. *Spirituality of the personality: methodology, theory and practice*. Severodonetsk, 2018. Publication 3 (84). Part 2. P. 6–14. (*Index Copernicus*).

Articles in foreign scientific publications:

7. Angolenko V. V. Training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with

probation: result of experimental introduction of pedagogical conditions. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2018. P. 7–11.

8. Angolenko V. V., Pakhomova L.V. Training of social teachers for use of innovative methods in social education of children from among internally displaced persons with presentation of a post-traumatic stress disorder. *Post-traumatic stress disorder: Adults, Children and Families in a War Situation: International Scientific and Practical Edition*. Vol. I–III. Warsaw–Kyiv. PAN-Gnosis, 2017/2018. P. 102–113.

9. Angolenko V. V., Rasskazova P.I. Training of future workers of the social sphere for work in the direction of decriminalization children's and youth environments in the conditions of European integration. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016*. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 38–41.

Articles in other editions, materials of conferences:

10. Angolenko V. V., Rasskazova O.I. Problematization of social and pedagogical support of minors by workers of the social sphere. *Pedagogics of the higher school: experience and trends of development: theses of reports of the second All-Ukrainian scientific and practical conference* (. Zaporizhia, March 17-18, 2016). Zaporizhia, Zaporizhia national university, 2016. P. 12–14.

11. Angolenko V. V., Rasskazova O.I. Social and pedagogical support of minor offenders by workers of the social sphere in the conditions of increase of social risks in society. *Prospects of development of the higher school: materials of IX International scientific and methodical conference / editorial board: V.K. Pestis [etc.]*. Grodno: GGAU, 2016. P. 69–71.

12. Angolenko V. V. The content of a form and methods of social and pedagogical support of minor offenders in the conditions of introduction of alternative forms of punishment for children and youth in Ukraine. *Theoretical, methodical and practical problems of social pedagogics and social work: theses of*

reports of the I All-Ukrainian scientific and practical conference (Ivano-Frankivsk, May 26, 2016). Ivano-Frankivsk: NAIR, 2016. P. 129–132.

13. Angolenko V. V. Social-pedagogical support of minor offenders by works of the social sphere under conditions of increase of social risks in society. *Personality development in the age of globalization*. Kramatorsk, 2016. P. 92–95.

14. Angolenko V. V., Angolenko P.A. Resocialization of minor convicts in the conditions of reforming of penal system. *Social and legal, organizational and administrative aspects of work of workers of social and educational spheres with various subjects of modern society: materials of the International scientific and practical conference (Kharkiv-Kuryazh, December 15, 2016)* / Municipal institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv regional council; under the general edition of G.F. Ponomareva. Kharkiv: sole proprietor Petrov V. V., 2016. P. 113–116.

15. Angolenko V. V., Angolenko P.A. Gender aspect of resocialization of minor offenders. *Modern approaches to formation of professional consciousness of experts of the social sphere in the conditions of implementation of gender policy in Ukraine: materials of the International scientific and practical conference (Kharkiv-Kuryazh, March 23, 2017)* / Municipal institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv regional council; under the general edition of G.F. Ponomareva. Kharkiv: sole proprietor Petrov V. V., 2017. P. 141–143.

16. Angolenko V. V. Technologies of realization of gender and sensitive approach in work of workers of the social sphere with minor offenders. *Modification of the concept of social and pedagogical activity and social work in Ukraine in the context of realization of goals of stable development of society: materials of the International scientific and practical conference (Kharkiv-Kuryazh, December 14, 2017)* / Municipal institution "Kharkiv Humanitarian and Pedagogical Academy" of the Kharkiv regional council; under the general edition of G.F. Ponomareva. Kharkiv: sole proprietor Petrov V. V., 2017. P. 12–14.

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації	29
1.1. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми у службі пробації як наукова проблема: генеза та сучасність	29
1.2. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як сучасний педагогічний феномен	55
1.3. Стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у системі вищої освіти	76
Висновки до розділу 1	109
РОЗДІЛ 2. Обґрунтування та експериментальна перевірка педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням	112
2.1. Теоретичне обґрунтування та розробка педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням	112
2.2. Впровадження педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації	141
2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи	164
Висновки до розділу 2	183
ВИСНОВКИ	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	189
ДОДАТКИ	221

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сьогодні в умовах загострення в Україні соціальних конфліктів соціальна робота передусім розуміється як практико-орієнтована галузь знань, що спрямована на надання соціальної допомоги та підтримки дітям, які належать до групи „соціального ризику” – категорії населення, яка більше за інші схильна до прояву делінквентної та кримінальної поведінки, – зокрема неповнолітнім правопорушникам. Потреба в наданні неповнолітнім правопорушникам якісних соціальних послуг, що сприяють їхньому поверненню до життя в суспільстві, зумовлює необхідність змін у підготовці майбутніх працівників соціальної сфери (соціальних працівників, соціальних педагогів). Ці зміни детерміновані насамперед утвердженням нових пріоритетів суспільного життя, пов’язаних із першочерговістю інтеграції маргіналізованих верств населення до соціального мікросередовища, актуалізацією суттєвого соціально-педагогічного впливу громади на особистість.

Нові вимоги до працівника соціальної сфери, пов’язані з необхідністю перезавантаження системи „неповнолітній правопорушник – фахівець – громада”, постали в результаті реформуванням пенітенціарної системи, змін у нормативно-правовій базі держави (прийняття Закону України „Про пробацію”, унесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінально-процесуального кодексу України, Кримінально-виконавчого кодексу України тощо). Зокрема, в статті 12 Закону „Про пробацію” пробація щодо неповнолітніх (осіб віком від 14 до 18 років) розуміється в аспекті супроводу дитини з урахуванням її вікових і психологічних особливостей, надання їй необхідної соціальної та психологічної допомоги спеціалістом зі значним багажем знань, умінь, навичок і спеціальних технологій роботи, які не тільки допомагають виявити внутрішні та зовнішні мотиви правопорушень, а й забезпечують виправлення поведінки неповнолітніх.

Проблема підготовки майбутніх працівників соціальної сфери

до роботи з неповнолітніми правопорушниками в нових професійних умовах викликає значний науковий інтерес і розробляється в контексті загальної методології соціальної роботи (І. Зверева, А. Капська, Л. Міщик, С. Харченко та ін.). Зокрема дослідниками: схарактеризовано різні напрями соціальної роботи та соціально-педагогічної діяльності фахівця, серед яких і правозахисний (В. Данильченко, І. Ковчина, Н. Лавриченко Л. Сущенко, Л. Хоружа, К. Яковенко та ін.); розкрито специфіку роботи працівника соціальної сфери в різних інституціях соціалізації дитини (Т. Алексеєнко, І. Богданова, С. Болтівець, С. Литвиненко, С. Курінна, І. Трубавіна та ін.); висвітлено особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми, які мають девіації (Т. Гніда, Н. Максимова, О. Рассказова та ін.).

Проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, яким властива протиправна поведінка, торкаються у своїх працях О. Беца, О. Безпалько, Е. Герасимова, Т. Журавель та ін. Питання підготовки фахівців до соціально-правового захисту та роботи з відновлення статусу неповнолітніх розкриваються в дослідженнях П. Вівчар, О. Бандурки, К. Дуванської, С. Замули, О. Кісіль, О. Караман, В. Кривуші, І. Лебедевої, В. Лютого, В. Оржеховської, О. Пилипенко, В. Приходько, В. Синьова, В. Сорочинської, Ю. Чалий та ін. Основи психолого-педагогічного супроводу та соціальної роботи із соціально дезадаптованими дітьми та їхніми сім'ями, ресоціалізації та соціальної реабілітації дітей і відповідної підготовки фахівців розглядають Н. Коношенко, С. Коношенко, Л. Мороз, О. Павлик, Л. Ростомова, І. Цибуліна, Ю. Чернецька, І. Шамриленко та ін.

За результатами теоретичного та практичного аналізу проблеми професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, виявлено, що порушена проблема не здобулася до цього часу на всебічне наукове осмислення. Система професійної підготовки студентів – майбутніх працівників

соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, потребує розвитку та вдосконалення, що зумовлено й виявленими *суперечностями* між:

- загостренням проблеми дитячої злочинності, а отже, зростанням потреби держави в працівниках соціальної сфери, підготовлених до професійної взаємодії з неповнолітніми правопорушниками, і недостатнім використанням можливостей закладів вищої освіти соціально-педагогічного профілю з підготовки кадрів, здатних вирішувати проблеми дитячої злочинності;
- упровадженням у пенітенціарній системі нової відновлювальної парадигми покарань щодо неповнолітніх, що зумовило введення до штату служби пробації нового суб'єкта – соціального вихователя, і відсутністю науково обґрунтованої методологічної бази професійної діяльності та підготовки майбутніх працівників служби пробації до соціально-виховної роботи з дітьми;
- багатогранністю та складністю підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, які відбувають покарання не пов'язане з позбавленням волі, і недостатньою розробленістю питання педагогічних умов такої підготовки, які б забезпечили ефективності цього процесу.

Актуальність окресленої проблеми, недостатня її теоретична й практична розробленість і виявлені суперечності зумовили вибір теми дисертаційної роботи – **„Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дослідження виконано згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Державного вищого

навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” як складова частина комплексної наукової теми „Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (державний реєстраційний номер 0115U003305). Тему дисертації затверджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 14.06.2016 р.).

Об’єкт дослідження – процес підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками в службі пробації.

Предмет дослідження – педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Мета дослідження – науково-теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Відповідно до поставленої мети, об’єкта та предмета визначено такі **завдання дослідження**:

1. На підставі аналізу наукової літератури висвітлити витоки та ступінь розробленості проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи в службі пробації.

2. Дослідити соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як сучасний педагогічний феномен.

3. Схарактеризувати сучасний стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням розроблених критеріїв і показників.

4. Теоретично обґрунтувати та розробити педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації.

5. Експериментально перевірити й оцінити результати впровадження педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації.

Для вирішення поставлених завдань і досягнення мети було використано комплекс **методів дослідження**: *теоретичні* – аналіз наукової, науково-практичної й інструктивно-методичної літератури, порівняння, зіставлення, класифікація, систематизація – для визначення історичних тенденцій і сучасного стану розробки проблеми підготовки працівників соціальної сфери до роботи в службі пробації; теоретичне узагальнення, систематизація наукових доробків щодо питань соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації – для з'ясування сутності основних понять дослідження, обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до відповідного виду професійної діяльності; *емпіричні* – метод експертних оцінок, діагностичний метод (опитування, спостереження, анкетування, тестування, бесіда), а також педагогічний експеримент, аналіз, узагальнення, порівняння та систематизація експериментальних даних – для перевірки педагогічних умов підготовки працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням; *статистичні* – кількісний і якісний аналіз результатів дослідження – для узагальнення даних експериментальної роботи, методи математичної статистики, зокрема t-критерій Стюдента, χ^2 -Пірсона та кореляційний аналіз, – для виявлення статистичної значущості отриманих результатів.

Наукова новизна очікуваних результатів полягає в тому, що:

- *уперше* визначено, теоретично обґрунтовано й експериментально апробовано педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками); висвітлено сутність і складові підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

- *уточнено та конкретизовано* понятійно-термінологічний апарат дослідження, зокрема поняття „майбутній працівник соціальної сфери”, „підготовка майбутнього працівника соціальної сфери”, „соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням”; критерії, показники й рівні підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням;

- *подальшого розвитку* набули теоретичні положення щодо соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми з кримінальною поведінкою; організації в закладах вищої освіти професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу осіб „групи ризику” з урахуванням конкретних умов професійної діяльності.

Практичне значення отриманих результатів полягає в упровадженні

та експериментальній перевірці в освітньому процесі закладу вищої освіти форм, методів і засобів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також можливості застосування розроблених навчальних програм курсів варіативної частини навчального плану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери: „Основи соціальної роботи в службі пробації” та „Соціальна робота в пенітенціарній системі”; розробці навчально-методичного посібника „Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері”, тестових завдань для оцінки знань майбутніх працівників соціальної сфери з правозахисної тематики та професійної етики працівників служби пробації, які (знання) необхідні в процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, і картки оцінювання рівнів сформованості професійних умінь і навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Результати дисертаційної роботи можуть бути використані для подальшого вдосконалення теорії та практики професійної освіти, зокрема для організації індивідуальної роботи, розроблення навчальних програм і програм педагогічних практик, коригування навчальних планів, у системі підвищення кваліфікації як педагогічних працівників, так і працівників соціальної сфери, у підготовці посібників, програм навчальних дисциплін, у позааудиторній виховній роботі зі студентами.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (довідка № 01-13/352 від 18.05.2018 р.), Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ) (довідка № 1/710 від 15.06.2018 р.), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (довідка № 773/01 від 16.05.2018 р.) та Сумського державного педагогічного

університету імені А. С. Макаренка (довідка № 1488 від 20.06.2018 р.).

Особистий внесок здобувача в роботах, що опубліковані у співавторстві, полягає в: узагальненні зарубіжного досвіду застосування альтернативних видів покарання щодо неповнолітніх [15]; дослідженні особливостей підготовки соціальних педагогів до соціального виховання дітей із числа внутрішньо переміщених осіб [16]; висвітленні суті підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками [18]; розкриті сутності соціально-педагогічного супроводу працівниками соціальної сфери [17]; визначенні сутності соціально-педагогічного супроводу в умовах підвищення соціальних ризиків [19]; аналізі теоретико-методологічних аспектів ресоціалізації неповнолітніх правопорушників [14]; обґрунтуванні принципів гендерночутливого підходу в процесі ресоціалізації неповнолітніх [13].

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації було представлено в повідомленнях на наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня: *Міжнародних*: „Перспективы развития высшей школы” (Гродно, 2016), „International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences” (Kielce, 2016), „Посттравматичний стрес: дорослі, діти та родини в ситуації війни” (Київ, 2017); *Всеукраїнських*: „Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи” (Івано-Франківськ, 2016), „Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку” (Запоріжжя, 2016), „Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб’єктами сучасного соціуму” (Харків, 2016), „Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства” (Харків, 2017); *регіональній*: „Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні” (Харків, 2017).

Основні результати дисертаційної роботи обговорювалися й були позитивно оцінені на щорічних звітних наукових конференціях, на засіданнях кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (2016 – 2018 рр.) та на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” (2016 – 2018 рр.).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації відображено в 16 публікаціях автора, із них 9 – одноосібних; 1 – навчально-методичний посібник; 5 – у наукових фахових виданнях України, зокрема – 3 видання, що включені до наукометричної бази Index Copernicus; 3 – у зарубіжних наукових виданнях; 7 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (280 найменувань, із них 14 – іноземною мовою) і 10 додатків на 82 сторінці. Робота містить 18 таблиць, 15 рисунків. Повний обсяг роботи становить 302 сторінки, із них 166 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПІДГОТОВКИ
МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ
ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ
НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ
З ВИПРОБУВАННЯМ, У СЛУЖБІ ПРОБАЦІЇ

1.1. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як наукова проблема: генеза та сучасний стан

Розпочинаючи дослідження генези та сучасного стану проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, слід відзначити, що зазначена проблема розробляється науковцями в контексті дослідження загальної проблематики професійної підготовки фахівців у вищій школі, маючи при цьому власну специфіку, пов'язану з специфічністю професійних завдань, до яких мають бути підготовлені майбутні працівники соціальної сфери. Посилаючись на думку С. Харченка, підкреслимо, що сьогодні організація соціальної роботи та підготовки соціальних працівників і педагогів повинна будуватись на новій теоретичній основі, що пропонує відмову від методологічної ортодоксальності, характерної до недавнього часу. На зміну імперативності, що потребує бездоганного й безапеляційного слідування моральним нормам та принципам, має бути усвідомлена необхідність розуміння людини, її проблем, прийняття цих проблем та надання адекватної допомоги й підтримки у їх подоланні [202, с.6-7]. Під професійною підготовкою майбутніх працівників соціальної сфери розуміється процес формування фахівця нового типу, спроможного оперативно й адекватно реагувати на зміни, що відбуваються у суспільстві, компетентно вирішувати соціально-педагогічні проблеми в усіх типах освітніх установ і закладів соціального

спрямування [61,с. 232]. Отже, перед професійною підготовкою фахівців соціальної сфери постають нові виклики, що зумовлює актуалізацію наукових розвідок вчених у цьому напрямі.

Дослідження порушеної проблеми в аспекті розгляду результатів наукових розвідок вчених щодо підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до різних видів професійної діяльності показує, що у науковій літературі визначення поняття „професійна підготовка” є добре розробленим у працях педагогів-класиків (Ю. Бабанский [26], І. Зимня [77], І. Лернер [125] та ін.) та сучасних вчених (І. Гайдамашко [49], О. Серова [200], В. Тюріна [227], З. Фалинська [229] та ін.). У Законі України „Про вищу освіту” професійна підготовка визначається – здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю [179]. Аналогічно визначається і супутнє поняття „професійна освіта”, яке Український педагогічний словник тлумачить як „підготовку в навчальних закладах спеціалістів різних рівнів кваліфікації для трудової діяльності в одній з галузей народного господарства, науки, культури...”[55, с.274-275]. Вчена В. Сторож визначає професійну підготовку як цілеспрямований процес у вищих закладах освіти, що забезпечує формування значущих для майбутньої професійної діяльності знань, практичних умінь і навичок, а також професійно важливих рис особистості відповідно до обраної кваліфікації, достатніх для успішного виконання майбутнім спеціалістом професійних обов’язків [214, с. 117]. Професійна підготовка розглядається й безпосередньо як сукупність спеціальних знань, умінь та навичок, трудового досвіду й норм поведінки, які забезпечують можливість успішної роботи за певною професією, також може бути процесом передачі учням відповідних знань і умінь [158]. Саме так і З. Фалинська у своєму дисертаційному дослідженні визначає професійну підготовку як сукупність загальних і спеціальних знань і вмінь, завдяки чому забезпечується успішність роботи за певною спеціальністю [229, с. 7].

Питання професійної підготовки працівників соціальної сфери, до яких належать фахівці з соціальної роботи та соціальні педагоги, до різних видів

професійної діяльності розроблялися у працях корифеїв соціально-педагогічної науки О. Безпалько [32], І. Зверевої [206], А. Капської [87], Л. Міщик [148], В. Поліщук [175], С. Харченка [238] та ін.

Ураховуючи загальноприйняту думку щодо сутності професійної підготовки працівників соціальної сфери, будемо розуміти її як інтегративний процес набуття майбутнім фахівцем компетентностей (знань, умінь, навичок, здібностей, особистісно-професійних характеристик), необхідних для успішного вирішення різних завдань професійної діяльності, а також організація наукового та виховного процесів, розвитку та саморозвитку, самовизначення особистості як фахівця. Зазначене необхідно враховувати у розробці питань, безпосередньо пов'язаних із підготовкою майбутніх фахівців соціальної сфери до вирішення конкретних професійних завдань, зокрема таких як здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання.

Власне саме поняття „працівник соціальної сфери” розроблялося у наукових працях О. Безпалько [31], І. Зверевої [68], А. Капської [88], О. Карпенко [92], Л. Міщик [147], В. Поліщук [175], С. Харченка [236] та ін., де звертається увага на те, що працівник соціальної сфери повинен вміти створювати і розвивати стосунки, які сприяють успішній професійній діяльності, стосунки між людьми та їх оточенням, активізувати зусилля підопічних (індивідів, груп, спільнот) при вирішенні власних проблем, сприяти їх довірі, а також бути посередником і налагоджувати стосунки між конфліктуючими індивідами, групами, забезпечувати міжінституційні зв'язки. У межах нашого дослідження термін „*майбутній працівник соціальної сфери*” визначаємо так: майбутній працівник соціальної сфери – це спеціаліст із соціального виховання, який допомагає різним категоріям клієнтів, зокрема неповнолітнім правопорушникам, вирішувати проблеми, що виникають у процесі соціалізації, залучаючи для цього необхідні ресурси, забезпечуючи взаємодію між клієнтом і соціальними установами й середовищем загалом, підвищуючи відповідальність соціальних інститутів і

громади за супровід клієнта, впливаючи на соціальну політику у сфері захисту прав неповнолітніх.

Продовжуючи дослідження стану розробки порушеної проблеми, відзначимо, що питання підготовки майбутнього працівника соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання, має міждисциплінарний характер, є досить складним та має вивчатися в контексті більш широкої проблематики, що розробляється філософією права (М. Костицький [114], В. Махінчук [141], О. Микитчик [144], А. Нікітін [155], П. Суслонов [217] та ін.), юридичними (О. Бандурка [29], Д. Баталин [30], В. Кривуші [116], Д. Ягунов [256] та ін.), психолого-педагогічними (В. Данильченко [60], Н. Лавриченко [121], А. Лічко [129], Н. Максимовська [134], І. Стеценко [213], С. Третяк [210], С. Чебоненко [248] та ін.), соціально-педагогічними (Т. Алексеєнко [4], О. Безпалько [31], Т. Журавель [72], О. Караман [89], О. Рассказова [19], І. Пеша [168], С. Харченко [238], О. Шароватова [254] та ін.) науками. Адже обов'язки такого фахівця є комплексними і вимагають не лише запобігання рецидивної та аморальної поведінки; ресоціалізацію та сприяння соціалізації; соціальну допомогу, а й правовий захист, юридичну та педагогічну підтримку, психолого-педагогічне консультування тощо. За твердженням О. Караман, В. Краснової та С. Харченка складний характер завдань, що вирішуються фахівцями, які працюють у пенітенціарній системі України, висуває виключно високі вимоги до їхніх професійних характеристик, а відповідно й до фахової підготовки студентів і слухачів освітніх закладів в яких здійснюється така підготовка здійснюється. Автори наголошують, що таким фахівцям необхідно оволодіти глибокими науковими знаннями, уміннями і навичками для вирішення практичних завдань виправлення і ресоціалізації засуджених, зокрема й неповнолітніх, через, що підвищується значущість наукових розробок щодо професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери, виконаних у річищі пенітенціарної педагогіки,

що виникла як самостійна галузь педагогічної науки на початку 60-х років ХХ століття [161, с.9].

Засадничі основи пенітенціарної педагогіки як галузі педагогіки, що досліджує питання виховної діяльності щодо ресоціалізації осіб, які скоїли правопорушення та були засуджені до різних видів покарання, пов'язаних та не пов'язаних з обмеженням волі, були закладені у наукових працях О. Беци [46], С. Горенка [56], Т. Журавель [71; 72], О. Караман [89; 90; 81], С. Клішевич [101], В. Кривуші [116], В. Лютого [132], О. Неживець [152], В. Синьова [162], С. Харченка [161; 238], В. Шпак [255], Д. Ягунова [257-259], І. Яковець [263; 264], та ін.

Для висвітлення проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, важливо враховувати думку вчених, що сучасна пенітенціарна педагогіка безпосередньо вивчає закономірності виховання особистості правопорушника і особливості їх прояву в рамках виконання рішення суду стосовно покарання як міри державного примусу [161, с.11]. Наголосимо, що сьогодні категорія „покарання” стає однією з базових у розробці педагогічного контексту соціальної роботи з правопорушниками, оскільки саме розуміння сутності цього соціального феномену через призму соціально-виховних концепцій різних історичних епох є важливим дороговказом на шляху висвітлення проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Через це, слід зазначити, що розуміння соціальної значущості покарання й обґрунтування необхідності підготовки фахівців до роботи з його об'єктами є закономірним результатом тривалого, за своєю суттю, багатовікового процесу осмислення проблем взаємодії об'єктів (правопорушників) та суб'єктів (держава, судова влада, виконавчі органи

тощо) карного процесу вченими, мислителями різних часів та культур. З огляду на це, вважаємо, що класика соціально-філософської та психолого-педагогічної думки становить вихідний матеріал для орієнтування в історичних коренях та тенденціях формування наукових підходів до досліджуваної проблеми.

Характеризуючи підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як наукову проблему, слід відзначити, що питання соціальної і правової природи покарання та його поняття привертало до себе увагу мислителів із давніх часів. Із філософських позицій саме поняття „покарання” вважалося обов'язковою і об'єктивно наявною ознакою суспільного буття, оскільки покарання є породженням правових інститутів суспільства, їх продуктом.

Перші спроби визначення закономірностей, яким підпорядковуються тенденції розвитку концепції покарань, були зроблені ще за античних часів у різних філософських вченнях та наукових розвідках. Антична філософія покарань, що сформувалася на найбільш ранніх етапах розвитку громади та держави, ґрунтується на ідеях тогочасних філософів-класиків: Аристотеля [23], Демокріта [140], Платона [173] та ін. Основна ідея щодо сутності покарання виражалася трьома основними аспектами сприйняття цього соціально-педагогічного явища: покарання як попередження (профілактика) злочинності; покарання через призму належного виховання молодого покоління; покарання як визначення справедливої кари за злочин. На думку мислителів, справедливість покарання повинна бути оцінкою об'єктивної ситуації та набувати, коли це необхідно, форми критерію ступеня карності. Разом з тим, погляди Платона [173], Аристотеля [23], Цицерона [204] та інших античних філософів на сутність покарання мали й інші дещо радикальні форми. Так, досліджуючи проблему підготовки майбутніх фахівців до соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, важливо наголосити, що ще

Конфуцій, Піфагор, Платон, Сократ [1; 173; 204] відзначали необхідність замінювати традиційне покарання правильним вихованням. У цьому контексті Піфагор розробив основи громадянського виховання у Стародавній Греції; Демокрит сформулював основоположні ідеї покарання за злочинність з допомогою різних методів виховання. Відзначимо, що Демокрит, досліджуючи такі важливі етичні поняття, як обов'язок, справедливість, мораль, вважав, що в основі правомірної поведінки людей має лежати почуття обов'язку, а не страх перед покаранням, тому покарання повинні ґрунтуватися на принципі достатності та доцільності [140, с.168-173].

У межах цього дослідження, відзначимо й внесок у розробку порушеної проблематики відомого античного філософа Платона, який розробив систему покарань за різні злочини і розрахував необхідну кількість в'язниць, що повинні бути в державі для організації дієвого процесу покарання. У творі „Закони”, розмірковуючи про злочин, філософ називав його несправедливим вчинком, а покарання, на його думку, у жодному разі не має на меті заподіяти зло. Філософ наголошував, що покарання накладається заради попередження злочину в майбутньому й призводить до досягнення мети трьома способами: виправленням самого злочинця, для якого воно є ніби ліками, які зцілюють його моральний недуг; усуненням впливу поганого прикладу на співгромадян; звільненням держави від небезпечного, шкідливого члена [173, с.325, 333, 450]. За міркуванням Платона покарання виробляє одну з двох дій: воно робить покараного або кращим, або менш зіпсованим (згадаємо сучасну стратегію зменшення шкоди), тож покарання або виправляє злочинця, або перешкоджає йому стати ще гірше [173, с.335].

Цікаво, що крайні форми жорстокості покарань також були репрезентовані саме в античній філософській думці. Характеризуючи такі види покарань, відзначимо, що за Платоном більшість злочинів має каратися саме стратою злочинця. Крім того, до видів покарання, він відносив тюремне ув'язнення та грошовий штраф. Заслужують на увагу наведені у працях

філософа причини застосування різних покарань. Так, за образи, завдані дітьми батькам, Платон, крім смерті, пропонує, ще й тривалі катування. До категорії злочинців, які не заслуговують поблажливості, пощади, Платон відносив вбивць, які, за переконанням мислителя, повинні бути позбавлені життя за рішенням суду та бути похованими в пустельних місцях [173, с.325].

Розглядаючи стан розробки порушеної у дослідженні проблеми в контексті дослідження динаміки розуміння соціального призначення покарання як соціально-педагогічного конструкту, що безпосередньо визначає методологію підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників у системі пробації, наголосимо, що кардинально інші погляди щодо концепції покарань репрезентовано у думці представників середньовічної філософії Августина Блаженного [36], Св. Златоуста [204], Св. Амвросія [204], Фоми Аквінського [2], сутність покарання, на їх думку, виглядає таким чином: якщо воля людини, яка вчиняє злочин, порушує порядок справедливості, встановлений Богом, то вона (справедливість) має повернутися до злочинця через покарання. Тобто, відбуваючи покарання людина добровільно, або всупереч своїй волі, повинна постраждати згідно з справедливістю Божою. Під впливом таких ідей розвивалося канонічне право, представники якого (Ісидор Севільський, Граціан) вважали покарання, що ґрунтується на християнській любові й поміркованості у виборі способу кари, є благодіянням для злочинця. На відміну від попередніх епох, в яких універсальним способом покарання була страта, популярності набуває така форма покарання, як примусове позбавлення свободи з метою виправлення правопорушника. Хоча з іншого боку, оскільки в епоху Середньовіччя покарання розглядалося як Божа розплата за гріхи, вчинені в земному житті, часто це призводило до застосування неадекватно жорстоких катувань та страти злочинців, зокрема на релігійному ґрунті.

На відміну від керівної теоцентричної концепції Середньовіччя, в основу праць великих просвітників XVIII століття – філософів Вольтера,

Дідро, Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо було покладено принцип гуманізму, що відбилосся й у подальшому розвитку концептів злочину та покарання, у яких спостерігається певне звернення до ідей античності, але на новому методологічному ґрунті [190, с. 133]. Засновник класичної школи кримінального права Ч. Беккарія у фундаментальній праці „Про злочини і покарання”(1764 р.) писав: „Мета покарання полягає не в катуванні та муках людини... мета покарання полягає тільки в тому, щоб перешкодити винному знову завдати шкоду суспільству й утримати інших від здійснення того ж самого” [33, с. 244].

Досліджуючи стан проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, підкреслимо, що саме у період просвітництва відбувається формування концепції виправлення як альтернативи покарання за принципом „Галіона” або „око за око”. Концепція ґрунтується на теорії „суспільного договору”, згідно з якою позитивний закон, що санкціонує застосування покарання відносно до людини, є вираженням волі всіх і відповідає інтересам кожного, її прихильники виходили з того, що повинен бути баланс між злочинами й покараннями, що мають спричиняти сильне і тривале враження на душу людей і не бути, при цьому, фізично відчутними або містити помсту. Очевидно, що зазначена концепція передбачала наявність специфічного суб'єкта покарання, що здатний був виконувати соціально-виховні функції, сприяючи виправленню особистості правопорушника через реалізацію суспільної волі.

Питання покарання, зокрема й у контексті визначення вимог та функцій його основних суб'єктів, безпосередньо пов'язані із розробкою ідеї здійснення каральної справедливості, заснованої на моралі й розумі, що знайшла своє відображення в поглядах правознавців та філософів кінця XVIII – початку XIX ст. Ж. Бріссо де Варвіля [270], Л. Лепелетьє де Сен-Форж, Г. Філанджері, А. Фейєрбаха, Дж. Романьозі [277], К. Цехаріє. Згідно з їхніми

поглядами покарання повинно було призначатися відповідно до злочинної шкоди и вини злочинця та виконувати функції соціального регулювання захисту суспільства. Такий підхід отримав назву теорії загального попередження, згідно з якою покарання є необхідним для утримання потенційних злочинців від можливих порушень соціальної норми. Таке покарання було розраховане на розумного раціонального індивіда зі свободою волі. Кара як стримуюча дія повинна була, на думку прихильників цього напрямку, спонукати злочинця до виправлення [97, с. 145].

Розглядаючи проблему підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, наголосимо, що в цей час виникає інша більш близька до сучасного погляду точка зору на сутність покарання, яка ґрунтується на принципі, згідно з яким покарання має бути виправданим не злочиніві, а злочинцеві, поведінка якого вважається детермінована психофізичними та соціальними умовами, природними дефектами і несприятливими умовами його життя. У цій концепції, що отримала назву спеціального попередження або некарального впливу, доцільність превалує над справедливістю. Згідно з цією концепцією злочинець вважається „соціально хворим”, якому треба грамотно підібрати „соціальні ліки”. Подібні ідеї розвиває в концепції небезпеки злочинця Р. Гарофало [27] і в концепції небезпечного стану А. Принса [177], де гостро постає питання відповідної підготовки „соціального лікаря”, здатного правильно сприяти виправленню правопорушника засобами розумного покарання.

У контексті розробки проблеми підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери як можливих суб'єктів виховного впливу, важливо відзначити, що під впливом ідей дослідників наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. саме поняття „покарання” трансформується в нову категорію „соціальний захист”(Е. Феррі) [230, с. 106]. Зокрема, у 1889 р з'явилася декларація міжнародного союзу криміналістів, у якій було проголошено

відмову від доктрини моральної відповідальності і введено поняття міри соціального захисту. Тогочасним правознавцем та соціологом Ф. Граматиком було обґрунтовано доктрину, згідно з якою соціальний захист тлумачиться не лише як охорона суспільства, а як удосконалення суспільного ладу через поліпшення (соціалізацію) антисоціальної особистості [177, с.143].

Розкриваючи проблему підготовки майбутніх фахівців щодо питань застосування покарань до неповнолітніх правопорушників, наголосимо, що до XVIII ст. поняття „дитина” не було науково обґрунтованим і не вживалося у сфері здійснення покарань, тому здебільшого неповнолітні правопорушники утримувались у в’язниці разом із дорослими злочинцями й підлягали однаковим формам покарання. Через це, наголосимо, що разом із виникненням концепту „соціальний захист” таку практику було переглянуто та відбулися кардинальні зміни, які стосувалися покарання неповнолітніх правопорушників. Зокрема, в США почали створюватися суди для неповнолітніх, дітей-правопорушників у місцях попереднього затримання почали ізолювати від дорослих, що сприяло зростанню суспільної потреби у фахівцях, здатних здійснювати соціальне виховання та перевиховання неповнолітніх. Судовий процес було спрощено, судові засідання над неповнолітніми відбувалися за закритими дверима у вигляді співбесіди. Суди тісно співпрацювали із благодійними та громадськими організаціями, товариствами захисту дітей від жорстокого поводження. Особливостями цієї співпраці було передусім те, що суди для неповнолітніх, використовували зібрану інформацію цими організаціями щодо умов проживання неповнолітніх правопорушників, а жіночі товариства залучалися до нагляду та займалися соціально-педагогічною діяльністю з неповнолітніми, які залишалися на волі [184; 258].

Слід відзначити, що найвідомішим у світі вітчизняним педагогом щодо роботи з неповнолітніми правопорушниками став у 20-30-х роках XX століття А. Макаренко, якого 1927 року було призначено начальником трудової колонії ім. Ф. Дзержинського для неповнолітніх злочинців

і безпритульних (м. Харків). Виховання в колективі і через колектив – центральна ідея його педагогічної системи. Дуже корисним є досвід А. Макаренка щодо застосування у виховному процесі щодо неповнолітніх правопорушників гри, дисципліни, системи покарання й заохочення. Суттєво, що педагог здійснював перевиховання шляхом залучення вихованців не тільки до побутового самообслуговування, а й до рентабельної праці. Організаційно-педагогічні знахідки А. Макаренка – різновікові загони, ради командирів, загальні збори, самоврядування – використовуються сучасною кримінально-виконавчою системою [161, с.10-11]. Досвід його виховної та соціально-реабілітаційної діяльності набув світового масштабу та значно вплинув на організацію виправного виховання неповнолітніх засуджених у країнах Європи та світу.

Проблема підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками почала знаходити нове вирішення з огляду на те, що під впливом світових гуманістичних соціально-виховних ідей та досвіду, протягом ХХ ст. у міжнародній пенітенціарній теорії та практиці загально визнаним стає розуміння покарання у вигляді позбавлення волі як крайнього засобу впливу, що повинний застосовуватися лише до небезпечних злочинців, оскільки ізоляція від суспільства нерідко сприяє руйнуванню особистості, втраті соціально корисних зв'язків, особливо це стосується неповнолітніх.

Відзначимо, що для розробки проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, вкрай важливим стало те, що у Європейських країнах почав з'являтися інститут пробації – форма покарання без ув'язнення, у якій соціальний працівник займає ключове місце як суб'єкт соціального виховання неповнолітніх правопорушників у звичному для них мікросередовищі.

У середині ХХ ст. ідея пробації набула широкого розповсюдження. Із цього приводу у 1951 році Економічна та соціальна рада ООН висловилася на підтримку максимально можливого розповсюдження пробації на правовій мапі світу у країнах з різним рівнем соціально-економічного розвитку та культури пенітенціарної практики. [153; 256]. У Мінімальних Стандартних Правилах ООН стосовно заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські Правила), було надано високу оцінку зазначеній формі соціально-правового контролю щодо засуджених, зокрема до неповнолітніх правопорушників [145].

За кордоном було накопичено великий практичний досвід роботи з неповнолітніми правопорушниками в установах служби пробації. Так, за даними репрезентованими на зустрічі Міжвідомчої координаційної ради з питань правосуддя щодо неповнолітніх в Міністерстві юстиції України (2018 р.) працівниками Громадського центру правосуддя „Ред Гук” в м. Брукліні, штат Нью-Йорк (високоповажний суддя Верховного Суду штату Нью Йорк А.М. Калабрізі, адміністрація та соціальні працівники В. Гордон, К. Гайтс, Х. Дей, координатор волонтерів Х. Марголін) у США у напрямі соціального супроводу неповнолітніх правопорушників активно діють громадські центри правосуддя у роботі з неповнолітніми правопорушниками, в яких працює ціла команда відповідним чином підготовлених працівників соціальної сфери [197]. Зокрема, на основі спеціально розроблених виховних та освітніх програм соціальні працівники та педагоги допомагають неповнолітнім позбавитися від алкогольної і наркотичної залежності, навчають їх соціально значимим професіям, вирішують інші проблеми підлітків, які зобов'язані з'являтися в служби пробації за рішенням суду у встановленні дні та певний час. Саме для виконання цих заходів особливо широко залучаються громадські організації та добровільні помічники, тобто волонтери [30, с.39].

Досвід європейських держав підтверджує, що пробація ефективна: методи її роботи надійні та перевірені, хоча їх застосування потребує

високого рівня готовності соціальних працівників, соціальних педагогів як соціальних вихователів, координаторів волонтерської діяльності, медіаторів тощо. За цієї умови пробація як альтернативна форма покарання неповнолітніх правопорушників відкриває можливості для підтримання соціальної безпеки новими методами. Розробка ідеї покарання неповнолітніх без позбавлення волі, а також практика затвердження і впровадження основних положень міжнародних нормативно-правових актів та досвід ресоціалізації дітей із кримінальною поведінкою шляхом застосування альтернативних форм покарань стосовно неповнолітніх суттєво вплинули на розробку проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками у цілому, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

За твердженнями сучасних дослідників проблем пенітенціарної педагогіки В. Бадири [248], О. Беци [46], С. Замули [162], О. Караман [161], В. Костенко [162], В. Кривуші [116], О. Неживець [152], В. Синьова [162], О. Третяк [210], С. Харченка [161], С. Чебоненко [248] з набуттям статусу незалежності Українська держава поступово змінює парадигму поглядів стосовно застосування та відбування покарання засудженими, з кримінально-виконавчих на педагогічні, а основною соціальною метою покарання, висунутою суспільством, стає виправлення і ресоціалізація засуджених з метою повернення їх до нормального, правослужняного життя в громаді, що потребує зміни основних підходів до підготовки фахівців, які працюють у цій сфері.

Так, у першій половині XXI ст. внаслідок гуманізації кримінального законодавства України та змін у судовій практиці намітилися тенденція поступового зменшення кількості громадян, зокрема неповнолітніх, які утримуються в слідчих ізоляторах і установах виконання покарань, та, навпаки, збільшення осіб, засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. У листопаді 2006 року в оціночній доповіді експертів

Європейського Союзу, що стосувалася визначення пріоритетів та оцінки потреб широкомасштабного проекту реформування кримінально-виконавчої служби було рекомендовано створити в Україні службу пробації. 5 лютого 2015 року Президентом України П. Порошенком було підписано Закон України „Про пробацію” [182], що визначає мету, завдання, підстави, види пробації, правовий статус персоналу органу пробації та суб’єктів пробації. Пізніше відбулися й інші зміни у нормативно-правовій базі України, зокрема прийняті Наказ Міністерства юстиції України № 200/5 від 27.01.2017 р. „Про затвердження Порядку складання досудової доповіді”, Постанова Кабінету Міністрів України №24 від 18.01.2017 р. ”Про затвердження порядку розроблення та реалізації пробаційних програм” тощо.

Розуміння необхідності перебудови системи покарання неповнолітніх правопорушників у напрямі посилення соціально-виховного впливу на них з метою їхньої ресоціалізації зумовило необхідність науково-практичного опрацювання проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням та окремих її аспектів. У витоків дослідження зазначених проблем на вітчизняних теренах стоять правознавці, педагоги, дослідники правових аспектів функціонування пенітенціарної системи (О. Бандурка [29], О. Беца [46], О. Безпалько [32], І. Богатирьов [37], І. Гайдамашко [44], С. Горенко [56], Т. Журавель [72], О. Караман [89], І. Козубовська [105], Р. Козубовський [106], В. Лютий [132], М. Малькова [138], Л. Міщик [149], В. Оржеховська [159], В. Синьов [201], І. Стеценко [213], С. Харченко [238] та ін.).

Висвітлюючи актуальні питання підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, треба зауважити, що до цього часу не лише в Україні, а й у світі не існує чіткого визначення поняття „пробація”. Аналіз наукових робіт зарубіжних та вітчизняних вчених (J. Shapland [276], B. Field [274], M. Gardner [275],

Д. Баталін [30], В. Прусс [184], І. Стеценко [213], Дж. Седхем, М. Октіган О. Суботенко та О. Янчук [163], О. Третяк [213], С. Чебоненко [213], Д. Ягунова [184; 256-259], І. Яковець [263] та ін.) щодо виникнення та застосування пробації дозволяє стверджувати, що пробацію можна розглядати як своєрідний міст між суворою системою кримінальної юстиції, що функціонує на формально-юридичних засадах, та системою соціальної роботи. Саме у цьому полягає унікальність пробації як концепції з відповідним філософським обґрунтуванням, що необхідно враховувати, розробляючи проблему підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Зокрема, український дослідник Д. Ягунов, аналізуючи існуючі погляди на цей соціальний феномен, зазначає, що під пробацією розуміють: по-перше, концепцію соціальної роботи з правопорушниками та іншими соціально вразливими групами; по-друге, ієрархічну організаційну структуру; по-третє, орган державної влади (службу), що безпосередньо займається соціальним вихованням неповнолітніх правопорушників; по-четверте, різновид кримінального покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, та одночасно умовне звільнення від покарання з випробуванням (або умовне невинесення вироку); по-п'яте, специфічний процес виконання альтернативних покарань; по-шосте, стан, в якому перебуває злочинець протягом певного строку; по-сьоме, певну з'єднувальну ланку між системою кримінальної юстиції та сферою соціальної роботи [256; 258].

Розглядаючи проблему підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, слід також враховувати думку вітчизняної правознавиці І. Яковець, яка у своїх публікаціях також звертає увагу на дуалістичність розуміння пробації та наводить декілька визначень цього поняття: випробування певних категорій злочинців спеціальними юридичними обов'язками, поєднаними з наданням

їм різної допомоги реабілітаційного характеру з метою зведення до мінімуму, наскільки це можливо, кримінального рецидиву з їхнього боку шляхом вивчення злочинців та проведення з ними виховної та соціально-психологічної роботи; вид покарання у Великобританії, США, яке полягає у накладенні певних обмежень на здійснення засудженим своїх прав і свобод, встановленні спеціального нагляду за його поведінкою; система заходів, що застосовується до правопорушника як виховні методи замість порушення кримінальної справи або позбавлення волі; умовне невиконання призначеного покарання або умов непризначення покарання із поміщенням засудженого на певний термін під індивідуальний нагляд посадової особи (офіцера пробації, агента, помічника тощо), яка здійснює контроль за поведінкою піднаглядного, виконанням ним певних обов'язків та умов пробації, забезпечує проведення виправного курсу тощо [263, с. 152].

Вважаємо, що при розробці проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, слід виходити з визначення досліджуваного поняття, наведеного у відповідному нормативному полі. Так, у Законі України „Про пробацію” це поняття визначається як система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого [182].

Виходячи з вищезазначеного, можемо стверджувати, що пробація як нова філософія покарання, пов'язана зі сприйняттям покарання як адекватної реакції держави та суспільства на вчинений злочин, що відповідає характеру і ступеню суспільної небезпеки злочину, обставинам його вчинення й характеристикам особистості правопорушника, й забезпечує формування в нього шанобливого ставлення до базових моральних цінностей даного суспільства. Отже, впровадження в Україні ідеї та практики пробації

потребує оновлення наукових підходів до науково-практичного опрацювання проблеми відповідної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери.

Сьогодні проблема підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми, звільненими від відбування покарання з випробуванням, може характеризуватися як досить нова, актуальна й цікава дослідникам, розробка якої є ще не досить вичерпаною, а тому породжує низку різноманітних досліджень у соціально-педагогічному контексті, аналіз яких є особливо актуальним у межах нашого дослідження.

Так, у психолого-педагогічній та соціально-педагогічній науці останнім часом вченими (О. Безпалько [32], І. Богданова [38], С. Горенко [56], Т. Журавель [71; 72], В. Лютий [132], О. Караман [89-91], Н. Клішевич [101], Н. Коношенко [111], С. Коношенко [113], Н. Максимова [134-136], О. Могілко [150], О. Неживець [152], В. Приходько [178], В. Синьов [162], В. Оржеховська [159], Ю. Чернецька [250], В. Шпак [255], С. Харченко [161], Л. Хоружа [243; 244], К. Яковенко [262] та ін.) була здійснена низка досліджень, присвячених проблематиці, пов'язаній із визначенням провідних засад професійної діяльності та підготовки працівників соціальної сфери у галузі соціальної роботи щодо ресоціалізації та соціального виховання особистості в умовах пенітенціарної системи, а також закладах соціальної реабілітації, установах, де відбувається перевиховання неповнолітніх з різними видами поведінки, яка відхиляється від норми.

Серед праць зазначених авторів на особливу увагу в процесі висвітлення розробленості порушеної проблеми заслуговують дисертації, захищені за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка, присвячені питанням підготовки працівників соціальної сфери щодо ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. Найбільш ґрунтовним серед них є дослідження О. Караман, щодо проблеми соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарній системі України, результати якого репрезентовані докторською дисертацією (2013 р.) та монографією (2012 р.).

Проведений авторкою ретельний аналіз філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних та нормативно-правових джерел із проблеми ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, забезпечив розкриття теорії й практики соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України та визначення й уточнення компонентів системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими.

Відповідно, на переконання дослідниці, система соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарній системі України включає в себе такі компоненти: по-перше – цільовий (мета, завдання, результат); по-друге – суб'єкт-об'єктний (неповнолітні особи, засуджені до покарання у вигляді позбавлення волі); по-третє – середовищний (структури і підрозділи, що здійснюють роботу з неповнолітніми); по-четверте – змістовний (напрями соціально-педагогічної роботи (освітня, виховна, психологічна, соціальна; підготовка персоналу до соціально-педагогічної роботи)); по-п'яте – технологічний (форми, методи, етапи роботи) [89, с. 222-223].

Важливим для нашого дослідження став й аналіз соціально-педагогічного змісту нормативно-правової бази роботи з неповнолітніми засудженими в міжнародному та вітчизняному законодавчому просторі, зроблений О. Караман, в якому розглянуто етапи становлення служби пробації в Україні.

Наукове дослідження, О. Караман, є спорідненим із проблематикою нашого дослідження, оскільки авторка обґрунтовує характеристику системи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками щодо їхньої ресоціалізації, хоча, на відміну від досліджуваної нами проблематики, до кола уваги вченої входять неповнолітні, засуджені до ув'язнення в пенітенціарних закладах України. Важливим здобутком вченої, який необхідно враховувати в подальшому дослідженні проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання

з випробуванням, є зокрема, визначена нею характеристика сутності та змісту підготовки персоналу пенітенціарної служби України до соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в умовах університетської освіти та професійної діяльності.

Досліджуючи стан розробки проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, слід звернути увагу й на дисертаційну роботу С. Горенка, в якій висвітлено ідеї адаптованого навчання й особистісно-орієнтованого підходу до процесу ресоціалізації неповнолітніх засуджених у виховних колоніях. Важливим у межах дослідження є те, що С. Горенком було виділено чотири групи особливостей, що тією або іншою мірою виявляються в пенітенціарному закладі для неповнолітніх. До них автор відносить: 1) особливості, що випливають із вікових і психофізіологічних закономірностей розвитку особистості на даному етапі; 2) особливості, що визначаються специфікою життєдіяльності пенітенціарного закладу; 3) особливості, зумовлені специфікою корекційно-виховного процесу в колонії; 4) особливості, зумовлені сучасною соціально-економічною ситуацією в Україні [56, с.7-8]. Зазначимо, що автором теоретично визначено поняття „ресоціалізації” як процесу виправлення неповнолітнього засудженого, формування в нього законослухняної поведінки, стимулювання становлення особистості на таку життєву позицію, що відповідає соціальним нормам, на основі відновлення, збереження й розвитку соціально корисних якостей і взаємин особистості під час виконання покарання й подальшої адаптації засудженого до умов самостійного життя на волі; обґрунтовано мету ресоціалізаційної діяльності щодо неповнолітніх засуджених як зміну спрямованості особистості, створення системи її моральних, ідейних, правових переконань відповідно до прийнятих у суспільстві норм і цінностей, формування в осіб, які відбувають покарання, здатності до самостійного стабільного законослухняного життя після звільнення; охарактеризований механізм ресоціалізації, а саме виховання, яке в умовах пенітенціарної системи

виступає в декількох взаємозалежних площинах: це головна мета пенітенціарного закладу; це педагогічний процес, що забезпечує досягнення мети; нарешті, це внутрішній процес якісної зміни свідомості, почуттів і поведінки особистості [56, с. 10].

Серед наукових розвідок, корисних у контексті визначення професійних вимог до фахівців з соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками, відзначимо й кандидатське дослідження Т. Журавель, яким обґрунтовано теоретичні засади соціально-педагогічної профілактики інфікування ВІЛ-інфекції серед неповнолітніх у виховних колоніях (2012 р.). За твердженням авторки, соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед неповнолітніх засуджених як напрям соціально-педагогічної діяльності, передбачає реалізацію програм мультдисциплінарною та міжвідомчою командою фахівців в умовах пенітенціарної системи з використанням, насамперед, педагогічних механізмів впливу, спрямованих на виявлення та усунення причин та умов, що сприяють уразливості засуджених до інфікування ВІЛ, формування у них безпечної щодо інфікування ВІЛ поведінки, а також покращення якості життя засуджених, які живуть з ВІЛ/СНІДом [71, с. 11]. Відзначимо, що важливого значення для нашого дослідження набувають, охарактеризовані дослідницею види соціально-педагогічної профілактики ВІЛ, завдання відповідно до видів, а також цільові групи: первинна профілактика, яка здійснюється з усіма вихованцями колоній, спрямована на попередження ВІЛ-інфікування шляхом виявлення та усунення причин та умов, що сприяють уразливості засуджених до інфікування, та формування безпечної щодо інфікування ВІЛ поведінки; вторинна профілактика здійснюється з неповнолітніми засудженими, які практикують ризиковану щодо інфікування ВІЛ поведінку у місцях позбавлення волі, та спрямована на попередження ВІЛ-інфікування шляхом зміни ризикованої та формування безпечної щодо інфікування ВІЛ поведінки; цільовою групою третинної профілактики є засуджені, які живуть з ВІЛ/СНІД, і цей вид профілактики

спрямовано на покращення якості життя таких засуджених, а також попередження повторного інфікування та поширення ВІЛ-інфекції шляхом формування безпечної поведінки [71, с. 16]. Підкреслимо, що значне місце у соціально-виховній роботі з неповнолітніми засудженими займають інноваційні методи реалізації профілактичних втручань для формування безпечної поведінки щодо інфікування ВІЛ: соціально-просвітницький тренінг; інтерактивна гра; „кейс-стаді”(метод навчання через аналіз практичних ситуацій); казкотерапія; форум-театр; метод „рівний – рівному”; 2) чотири настільні просвітницько-профілактичні гри: „Володар кілець”, „Крок за кроком”, „Фотофішка”, „Що я знаю про наркотики?” [71, с. 14]. Зазначене безумовно необхідно враховувати у процесі розробки проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Важливого значення щодо проблематики дослідження набуває дисертаційна робота І. Парфанович, в якій визначено характерні негативні якості, які й призвели до неправомірної поведінки. Такими є: низький рівень правосвідомості; недостатня обізнаність з нормами моралі; неадекватна поведінка в певних морально-правових ситуаціях; перевага матеріальних потреб над духовними і прагнення задовільнити їх злочинним шляхом; нездоровий інтерес до наркогенних речовин; недостатній інтерес до навчання й праці; невизначеність життєвої позиції; неадекватне ставлення до оточуючих; неадекватність самооцінки; наявність різних комплексів неповноцінності та інші [165, с.18]. Дослідницею здійснено класифікацію умовно засуджених неповнолітніх, в основу якої покладено такі критерії: по-перше, ступінь відхилення від моральних і правових норм (ставлення до себе, асоціальної поведінки інших людей, навчання, праці, спрямованість інтересів); по-друге, ставлення до скоєного злочину й покарання за нього; по-третє, прагнення виправитись. За цими критеріями виділено три типи умовно засуджених неповнолітніх. Перша група – правопорушники з позитивною

спрямованістю особистості, друга – із нестабільною спрямованістю особистості, третя – з антисоціальною спрямованістю особистості [165, с. 20].

В аспекті розуміння основних професійних завдань, що покладаються на фахівців соціальної сфери у роботі з правопорушниками, які засудженні до виконання покарань не пов'язаних з позбавленням волі значний інтерес становить дисертаційне дослідження І. Стеценко захищене за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти, в якому розглянуті питання підготовки майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. Дослідницею проаналізовано зарубіжний досвід підготовки майбутніх працівників служби пробації та зазначено, що система підготовки майбутніх фахівців у Великій Британії, Німеччині, США та Швеції має практичну спрямованість на основі компетентнісного підходу, а кількість теоретичних предметів зведено до мінімуму, так на практичних заняттях викладачі домагаються вироблення стійких практичних навичок дій у модельованих ситуаціях, формування соціальних, політичних і культурних компетенцій, навичок міжособистісного спілкування [212, с. 68]. Зокрема, цікавим для нашого дослідження є досвід підготовки соціальних працівників у Швеції, де майбутні фахівці оволодівають практичними навичками: проведення співбесіди з клієнтами соціальної служби; проведення соціальної роботи з певною категорією клієнтів (з алкоголіками, наркоманами, схильними до агресії, з неблагополучних сімей, безпритульними дітьми тощо); поведінки в конфліктних або складних ситуаціях. Найбільш розповсюдженими методиками, які вивчають майбутні фахівці є: ART (переміщення об'єкта агресії особи); ASI (вивчення потреб особи); MAPS (вивчення рівня мотивації особи); PBL (вирішення проблем особи); MI (мотивація особи до спілкування) тощо. Викладачі не дають слухачам готових знань, а навчають учитись самостійно. В основу цієї технології покладено методику, яка має назву: „Вирішення проблем на практиці” [212, с. 67]. Як зазначає дослідниця „персонал служби пробації у Швеції формується лише з фахівців із вищою

освітою відповідного профілю – в основному це соціальні працівники та частково юристи” [212, с. 67].

З огляду на з активізацією наукового інтересу до проблем професійної діяльності та підготовки працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками в умовах пенітенціарної системи, актуалізувалися розробка відповідної наукової та науково-методичної літератури. Останнім часом було видано монографії, науково-методичні, навчально-методичні та практико-орієнтовані посібники, серед яких слід відзначити ґрунтовну працю у співавторстві С. Харченка, О. Караман та Н. Краснової [161], у якій представлено теоретико-методологічні основи пенітенціарної педагогіки, історію розвитку соціально-педагогічної допомоги засудженим у вітчизняній та зарубіжних пенітенціарних системах, особливості та напрями виховної роботи в колоніях, організацію взаємодії персоналу та засуджених на основі педагогіки співробітництва, зміст методичної роботи персоналу органів і установ виконання покарань з позицій сучасного погляду на гуманізацію та педагогізацію процесу виконання покарань в контексті реформування пенітенціарної системи України. Також, корисним у контексті дослідження проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням є навчальний посібник В. Синьова, С. Замули, В. Костенко, В. Мандри, Б. Падалець та С. Скокова [162], в якому розглянуті питання педагогічних та психологічних знань щодо психології людської діяльності в умовах відбування покарання та екстремальних ситуацій у пенітенціарній системі. У навчальному посібнику В. Бадири та С. Чебоненко [248] розкриті питання, які пов’язані з професійною етикою працівників кримінально-виконавчої служби, а також взаємодією із засудженими; розглянута характеристика специфічної поведінки злочинців; визначено методи, форми та засоби виховної роботи із засудженими до покарань, не пов’язаних з позбавленням волі, а також причини рецидивної поведінки.

Відзначимо, що важливого значення для нашого дослідження набуває навчальний посібник для персоналу органів пробації, в якому репрезентовано досвід європейської практики функціонування служби пробації, представлено головні положення професійної діяльності органу пробації, проаналізовано та адаптовано методики роботи з засудженими органів пробації Європейських країн до українських реалій [163].

Окреслюючи коло наукових досліджень, пов'язаних із досліджуваною проблематикою, що отримали висвітлення у сучасних вітчизняних та зарубіжних періодичних наукових виданнях, зазначимо, що базовим в нашому дослідженні є наукові дослідження О. Могілко [150], М. Ткаченко [223], І. Цибуліної [245], О. Шароватової [254] та ін. щодо проблематики соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання, в яких розкриті питання: залучення правоохоронних органів до організації та проведення інтерактивних форм профілактики наркоманії серед підлітків групи ризиків; гендерночутливого підходу при проведенні соціально-виховної роботи фахівців із суб'єктами пробації; соціально-правового захисту дитини; формування культури безпеки неповнолітніх правопорушників як складової їх соціально-педагогічного супроводу.

У цілому, проведений нами аналіз генези та стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, дозволяє зробити висновок про ґрунтовну науково-практичну розробку питань, пов'язаних із становленням суспільної практики застосування покарань щодо правопорушників, зокрема неповнолітніх, розуміння значення покарання в аспекті соціального виховання, перевиховання та ресоціалізації неповнолітніх у процесі професійної діяльності працівників соціальної сфери, що потребує відповідної підготовки майбутніх фахівців. Розуміння соціальної значущості покарання й обґрунтування необхідності підготовки фахівців до роботи з його

об'єктами є закономірним результатом тривалого, по суті, багатовікового процесу осмислення проблем взаємодії об'єктів (правопорушників) та суб'єктів (держава, судова влада, виконавчі органи тощо) карного процесу вченими, мислителями різних часів та культур. Разом з цим, власне питання професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, які відбувають покарання без позбавлення волі, залишається сьогодні малодослідженим та гостроактуальним.

Подальше вивчення досліджуваної проблеми потребує звернення до накопичених у науці наробок філософії і методології покарань, пенітенціарної педагогіки, а також досвіду застосування різноманітних світових та вітчизняних практик покарання щодо правопорушників, серед яких провідною є пробація – нова форма альтернативного покарання неповнолітніх без ув'язнення, де соціальний працівник займає ключове місце як суб'єкт соціального виховання неповнолітніх правопорушників у звичному для них мікросередовищі.

Відзначимо, що наукове опрацювання проблеми підготовки фахівців до роботи з особистістю в умовах реалізації такої важливої соціально-виховної практики, як пробаційне покарання неповнолітніх, актуалізувалося сьогодні завдяки нову осмисленню цього феномену у контексті впровадження в Україні елементів Європейської судової системи, посиленню пробаційної складової виправної діяльності, а також залучення волонтерів до виправлення неповнолітніх правопорушників у суспільстві.

У межах досить широкого кола досліджень, виділено наукові напрями, що безпосередньо пов'язані з порушеною проблемою, що ми враховуватимемо у процесі подальшої наукової розробки проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання. Це, по-перше, праці щодо філософії, методології та різноманітних практик застосування покарань до правопорушників, поява яких сприяла

становленню сучасної концепції покарання з випробуванням, що кардинально відмінна від тих, що до цього мали місце в історії людства, оскільки характеризується гуманістичною спрямованістю, орієнтована на турботу про кожного члена суспільства, актуалізує виховний потенціал громади (Ч. Беккарія, Ж. Бріссо де Варвіля, Р. Гарофало, А. Принса, Дж. Романьозі, Е. Феррі та ін.); по-друге, наукові дослідження сучасних учених (О. Беца, С. Горенко, Т. Журавель, С. Замула, О. Могілко, В. Оржеховська, І. Парфанович, О. Третяк, С. Харченко, І. Цибуліна, Ю. Чернецька, О. Шароватова та ін.), які з педагогічних позицій розглядають соціалізацію неповнолітніх правопорушників як феномен, що залежить від сформованого в особистості світобачення та світосприйняття, прищеплених навичок поведінки, набутого досвіду, а також від реалізованих країною соціальної політики, практик захисту та підтримки, педагогічних впливів освітніх інститутів держави, а головне – від наявності професійно підготовлених суб'єктів соціального виховання; по-третє, дослідження науковців (В. Бадира, О. Караман, І. Стеценко, О. Суботенко, М. Ткаченко, С. Чебоненко, І. Яковець, О. Янчук, Д. Ягунов та ін.) щодо підготовки працівників соціальної сфери до соціальної та соціально-педагогічної роботи з правопорушниками, зокрема неповнолітніми, у пенітенціарній системі та у службі пробації.

1.2. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як сучасний педагогічний феномен

Переходячи до розгляду соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як сучасного педагогічного феномену, акцентуємо увагу на уточненні досліджуваного поняття – „соціально-педагогічний супровід”. У науковій літературі (Ю. Антонян [22], О. Безпалько [31; 32], Т. Журавель [72], О. Караман [89-91], І. Козубовська [105], Н. Коношенко [111], І. Пєша [168],

О. Третьак [210], В. Трубников [226], С. Харченко [238] та інших), де вивчається цей феномен, репрезентовані усталені, хоч і дещо варіативні погляди щодо розуміння сутності соціально-педагогічного супроводу. Цей процес розглядається вченими як: система професійної діяльності, направленої на створення умов для успішної адаптації неповнолітнього до умов життєдіяльності (В. Трубников [226]); процес передбачення виникаючих проблем, життєвих труднощів та їх вирішення на основі випереджальної підтримки (Ю. Антонян [22], І. Козубовська [105]); підтримка та розвиток природних реакцій, процесів та станів особистості [143]; допомога особистісному розвитку дитини (С. Харченко [238]); особлива сфера діяльності, за допомогою якої неповнолітні навчаються соціальним та моральним цінностям (І. Пеша [168]). Автори О. Безпалько [31], І. Зверєва [206], Т. Журавель [71;72] конкретизують дослідження поняття стосовно дітей із девіантною поведінкою, визначаючи його як забезпечення найбільш доцільного соціального розвитку неповнолітнього правопорушника та соціалізації, його активного самопрояву у житті, а також підтримку неповнолітнього правопорушника у реальному житті, безпосередньо у ситуаціях, які виникають та забезпечується й моделюється працівником соціальної сфери. Для нашого дослідження цікавим є визначення сутності соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, репрезентоване у роботі О. Шароватової: „соціально-педагогічний супровід не передбачає гіперопіку супроводжуваного, а орієнтований на стимулювання його усвідомленої, цілеспрямованої активності в самовиявленні за виникнення різних проблемних ситуацій. Соціально-педагогічний супровід дає змогу найбільш повно реалізувати потенціал доцільного самовияву супроводжуваного; є важливою умовою, що стимулює доцільну й успішну поведінку та самовиявлення вихованця, його батьків у ситуації розвитку й становлення особистості; сприяє соціалізації вихованця, накопиченню ним позитивного соціально значущого досвіду в різних життєвих ситуаціях” [254, с. 93].

Систематизація зазначених вище поглядів вчених, дозволила на основі особистісного підходу дійти до розуміння сутності соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання, як процесу, що передбачає спільну взаємодію, взаємодопомогу суб'єкта й об'єкта супроводу на основі прогнозування перспектив поведінки дитини й оцінки її самопроявів, спрямований на забезпечення необхідної допомоги, підтримки, стимулювання осмислення неповнолітнім правопорушником себе як особистості, забезпечення його соціально прийнятної поведінки, спілкування, допомоги в навчанні, отриманні професії, необхідної для повноцінної життєдіяльності та професійного самовизначення, спонукання до самостійності, засвоєння нових соціальних ролей, накопичення досвіду відповідної соціальної поведінки.

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням, розуміємо в дослідженні як особливу форму надання особі соціально-педагогічної та психологічної допомоги, патронаж неповнолітнього правопорушника та його родини; комплексний соціально-педагогічний процес, обумовлений розумінням індивідуальних особливостей дитини, яка досягла віку кримінальної відповідальності (загальний вік 16 років і з 14 років за окремі злочини) і спрямований на забезпечення зміни соціально-негативних суспільно-значущих поглядів, інтересів, цілей, які склалися в неповнолітнього правопорушника раніше під впливом несприятливих чинників соціалізації, на соціально позитивні. У переліку злочинів, за скоєння яких знижується вік кримінальної відповідальності – умисне вбивство (ст.115-117); посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя, захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової

допомоги, представника іноземної держави (ст. 112, 348, 379, 400, 443); умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121, ч.3 ст. 345, 346, 350, 377, 398); умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження (ст. 122, ч. 2 ст. 345, 346, 350, 377, 398); диверсію (ст. 113); бандитизм (ст. 257); терористичний акт (ст. 258); захоплення заручників (ст. 147 і 349); згвалтування (ст. 152); насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом (ст. 153); крадіжку (ст. 185, ч.1. ст. 262, 308); грабіж (ст. 186, 262, 308); розбій (ст. 187, ч.3 ст. 262, 308); вимагання (ст. 189, 262, 308); умисне знищення або пошкодження майна (ч.2 ст. 194, 347, 352, 378, ч.2 та ч.3 399); пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів (ст. 277); угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна (ст. 278); незаконне заволодіння транспортним засобом (ч. 2 та 3 ст. 289); хуліганство (ст. 296) передбачені статтями Кримінального кодексу України).

Із застосуванням дослідниками системно-структурного підходу розглянемо соціально-педагогічний супровід неповнолітніх як систему, що має певну структуру (об'єкт, суб'єкт, мету та завдання, зміст, форми, методи тощо).

Об'єктом соціально-педагогічного супроводу виступає сам неповнолітній, звільнений від відбування покарання з випробуванням, його сім'я та оточення. Проведений нами факторний аналіз досліджуваного явища показав, що на процес соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання впливають такі чинники: внутрішні (вікові особливості, індивідуальне світобачення неповнолітнього правопорушника, спосіб його життя до здійснення правопорушення, наслідки виховання, внутрішня схильність до самопрояву, направленість та інтенсивність самоактивності); зовнішні (соціокультурне середовище, морально-психологічна атмосфера під час соціально-педагогічного супроводу, дієвість виховної та корекційної роботи, педагогічна культура працівників соціальної сфери тощо). Ці чинники породжують характерні труднощі соціально-педагогічного супроводу, які

пов'язані зі своєрідністю правопорушника, у сприйнятті морально-правових норм, у конструктивнім самопрояві, у відносинах із однолітками та соціумом, соціокультурному середовищі виховання, дієвістю виховної та корекційної взаємодії.

Розглядаючи проблему здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, слід також враховувати специфічні властивості особистості неповнолітніх правопорушників, а саме поведінку .

Для уточнення цих властивостей проведемо узагальнення визначень поняття „девіантна поведінка” (див. додаток А).

Аналізуючи репрезентовані у додатку А узагальнення, бачимо, що в вітчизняній та зарубіжній педагогічній та психологічній літературі не вироблено єдиного підходу до визначення понять „девіантна поведінка”. У наявних термінологічних визначеннях, які близькі за змістом, існує, проте, різне звучання: поряд з поняттям „девіантна поведінка” застосовується синонім „поведінка, що відхиляється від соціальних норм”. Найчастіше таку поведінку називають антисоціальною, асоціальною, делінквентною, дезадаптивною, деструктивною, саморуйнівною, адиктивною, психопатичною, акцентуйованою, неадекватною, нестандартною, соціально неадаптованою, патологією поведінки тощо. Неповнолітніх, які демонструють таку поведінку, називають по-різному: девіантні підлітки, неповнолітні правопорушники, підлітки „групи ризику”, „важкі” діти, педагогічно занедбані або соціально занедбані діти, важковиховувані підлітки [24; 28; 80; 88; 98; 105; 136 та ін.].

Виходячи з проведеного аналізу [24; 99; 105; 143; 238], ми уточнюємо поняття „девіантної поведінки” щодо досліджуваної проблеми як дії дитини, що не відповідає соціально схвалюваним нормам, цінностям, культурі поведінки, що склалися в умовах соціальної дезорганізації з переважанням таких факторів-детермінантів, як насильство, аморальність, ізольованість від соціально культурного середовища, що нерідко пов'язно з обмеженням

здатності нервової системи дитини до адекватної реакції на подразнювачі, не розвиненістю зовнішнього та внутрішнього контролю, низьким рівнем вихованості та загальної культури.

Вважаємо, що при розробці проблеми соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, слід зупинитися на класифікації девіацій, що спостерігаються у неповнолітніх правопорушників як об'єктів соціально-педагогічного впливу. Аналіз наукових праць вітчизняних вчених (А. Бойко [40], С. Болтівець [41; 42], Е. Герасименко [51], К. Дуванська [66], Р. Козубовський [106], С. Коношенко [113], Н. Максимова [134], В. Орежховська [160], С. Харченко [238] та ін.), висвітлює такі –класифікації девіацій: радіус прояву девіантності (індивідуальні та групові), сфери прояву (культурні та психічні), рівень відхилення й тип норми, що порушуються (правові, моральні, культурні), характер активності (конструктивний та деструктивний).

Зауважимо, що „радіус” девіантності залежить від характеру особистісних проблем, характеру культури, групових традицій, релігійних норм неповнолітнього правопорушника. При індивідуальних відхиленнях окремий індивід відкидає норми своєї субкультури, але неприйнятну у межах культури суспільства. Групову девіацію розглядають як конформну поведінку члена девіантної групи щодо її субкультури. Так, підлітки з важких родин, які проводять більшу частину свого життя в підвалах, вважають нормальним таке середовище, керуються своїм моральним кодексом, власними законами та культурними патернами. У цьому випадку спостерігається групове відхилення від панівної культури, тому що підлітки живуть відповідно до норм власної субкультури [134; 136].

Для уточнення теоретичних основ соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, важливо враховувати таку точку зору вчених (М. Алемаскін, А. Белкін, О. Безпалько, Л. Зюбін, А. Капська, О. Кочетов, І. Невський, С. Харченко тощо), які досліджують проблеми

девіацій з погляду вікового підходу й суспільної активності неповнолітніх, на основі чого виділяють чотири групи дітей: перша група поєднує важковиховуваних дітей, які байдуже ставляться до навчання, періодично порушують дисципліну, правила поведінки (прогулюють, влаштовують бійки), проявляють деякі негативні якості (грубість, брехливість, нечесність); до другої групи відносяться педагогічно занедбані підлітки, які негативно ставляться до навчальної і суспільно корисної діяльності, систематично порушують дисципліну і норми моралі, припускаються проступків (прогули, бійки, паління, вживання вина), постійно проявляють негативні якості особистості (грубість, лінь, нечесність, жорстокість); третя група поєднує в собі безпосередньо правопорушників – важковиховуваних чи педагогічно занедбаних підлітків, які здійснили правопорушення (дрібна крадіжка, хуліганство тощо), порушують адміністративні та інші норми, перебувають на обліку в інспекції у справах неповнолітніх; до четвертої групи входять неповнолітні злочинці – підлітки та юнаки, які вчинили кримінальний злочин, порушили правові норми та направлені судом у виховно-трудові колонії.

Зауважимо, що для розробки проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, вкрай важливим став науковий доробок В. Оржеховської, в якому розроблене питання девіантної поведінки у контексті їх класифікацій за такими типами: конфліктно-ситуаційний тип з переважаючою позитивною спрямованістю, неврівноважено-ситуаційний тип з переважаючою негативною спрямованістю, нестійкий тип з переважаючою негативною спрямованістю [159, с. 67].

Розкриваючи питання дослідження соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, слід також враховувати причини виникнення девіантної поведінки у неповнолітніх правопорушників. Наголосимо, що залежно від причин, що

спонукають порушувати норми поведінки, Н. Максимова виділяє чотири групи дітей: важковиховувані діти, в яких порушення уявне, неситуативне; педагогічно занедбані діти з несформованими моральними уявленнями і звичками, значними прогалинами морально-етичних знань; власне важкохворі діти, чиї відхилення у поведінці детерміновані глибинними змінами особистості, пов'язаними з розладом відносин; діти, чия поведінка пояснюється особливостями розвитку емоційно-вольової сфери – психопатії, акцентуації характеру, неврози тощо [134; 136].

У перспективі подальшого дослідження звернемося до виділення чинників, що впливають на девіантну поведінку підлітків. Чинники девіації розуміються як істотні обставини, що є основою для виникнення конкретних правопорушень або злочинів [28, с.356].

На думку І. Чепендюк чинники девіацій, які сприяють посиленню девіацій дітей поділяються на: соціально-економічні (низький матеріальний рівень життя, погані житлові умови, безробіття батьків); медико-санітарні (несприятливі екологічні умови, хронічні захворювання батьків і ускладнення спадковості, антисанітарія та ігнорування санітарно-гігієнічними нормами); соціально-демографічні (неповна чи багатодітна сім'я, сім'я з вторинними шлюбами і зведеними батьками); соціально-психологічні (сім'ї з деструктивними емоційно-конфліктними відносинами, подружжя з педагогічною некомпетентністю батьків та їх низький загальноосвітній рівень, реформованість ціннісних орієнтацій); кримінальні (алкоголізм, аморальний і паразитичний спосіб життя батьків, сімейні суперечки, наявність членів сім'ї, що відбували покарання, схильність до субкультури злочинного світу) [249, с.217].

Важливо наголосити, що як переконливо доводять дослідження В. Курявцева, що девіантна поведінка неповнолітніх зумовлена тривалим процесом формування особистості, якій передують низка етапів: період інтенсивного накопичення негативного досвіду та засвоєння подібних дій; початковий етап дезорганізації поведінки; перехід від дотримання соціальних

норм до їх порушення та скоєння злочинів [118, с.56]. Дійсно, як зазначено у дослідженнях психологів Л. Виготського [47], С. Рубінштейна [195], у дітей відсутня природна схильність до девіантної поведінки, але наявна генетична схильність до середовищних впливів, здатними зумовити вчинення асоціальних вчинків. На думку С. Рубінштейна: „дія зовнішніх причин обумовлена внутрішніми умовами, причому останні самі формуються в результаті зовнішніх впливів” [195, с. 569]. Серед таких внутрішніх причин, що впливають на поведінку неповнолітнього, Н. Максимовою, зокрема визначено, біологічні передумови:

- патологія біологічних потреб, що нерідко стає причиною сексуальних збочень, статевих злочинів;
- нервово-психічні розлади (психопатія, неврастенія, межовий стан);
- спадкові захворювання, особливо підсиленні алкоголізмом;
- психофізіологічні навантаження, конфліктні ситуації, зміна хімічного складу навколишнього середовища, які призводять до різних соматичних, токсичних захворювань, служать додатковим чинником виявлення девіацій та формування кримінальної поведінки неповнолітнього [134, с. 305].

Сучасні наукові досягнення дозволяють стверджувати, що дитиною успадковується не якась форма розладу поведінки, а певні індивідуально-типологічні властивості, особливості характеру, які можуть збільшувати ймовірність розвитку девіантної поведінки підлітків. Однак під впливом соціальних факторів відбувається формування особистості, її світогляду, мотивів поведінки.

Важливо відзначити, що переважна більшість учених не відзначає прямий зв'язок між спадковими ознаками людини та її асоціальною поведінкою. Таким чином, ми можемо стверджувати, що девіантна поведінка розглядається як результат складних взаємовідносин між суспільством та конкретною особистістю / підлітком. З одного боку, цілком очевидним є наявність в суспільстві причин для відхилень у поведінці, серед яких соціальна нерівність, соціальна дезорганізація тощо. З іншого боку, не можна

заперечувати ролі індивідуальності неповнолітнього в процесі соціалізації його особистості. До зовнішніх факторів, що обумовлюють девіантну поведінку, можна віднести такі явища соціального середовища: соціально-економічну ситуацію, традиції, молодіжну субкультуру, особливості сімейного виховання, вплив друзів і інших знакових людей. Негативний вплив на життєдіяльність підлітків можуть надати зміни, що відбуваються в соціально-економічному житті суспільства, у наслідок яких багато хто з них втрачає звичні життєві орієнтири, віру в духовні цінності, відбувається суттєве зниження родинних та виробничих зв'язків, що призводить до зниження можливостей соціального контролю.

Виникнення девіантної поведінки неповнолітніх є результатом взаємозв'язку та взаємовпливу внутрішніх (суб'єктивних) та зовнішніх умов.

Суб'єктом процесу соціально-педагогічного супроводу є – працівник соціальної сфери, який проводить свою роботу з метою сприяння соціалізації особистості неповнолітнього правопорушника в умовах соціально-педагогічного втручання у життєдіяльність клієнта, для стимулювання ресоціалізації та формування ресоціалізованості в умовах соціокультурного середовища. У зв'язку з реформуванням кримінально-виконавчої служби у службу пробації виникають нові суб'єкти соціально-педагогічного супроводу - соціальні робітники та волонтери.

Необхідність появи таких нових суб'єктів соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, визначається, потребою запровадженні нового кадрового ресурсу щодо реалізації, проголошених у Законі України „Про пробацію” [182], мети, завдань, підстав та видів пробації, підвищенні правового статусу персоналу органу пробації тощо.

Так, важливо відзначити, що зазначеним Законом передбачається такий новий вид професійної діяльності працівників соціальної сфери як участь у складанні досудової доповіді щодо обвинуваченого. Зазначений документ забезпечує суд інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою

прийняття судом рішення про міру його відповідальності – наглядова та пенітенціарна пробація [182]. Очевидно, що складання досудової доповіді потребує від фахівця, вмінь щодо встановлення контакту з неповнолітнім, вивчення його особистісних характеристик та соціальної ситуації. Зокрема відзначимо, що досудова доповідь згідно з Законом України „Про пробацію” (п. 2 ст. 1) це письмова інформація для суду, що характеризує обвинуваченого [182]. Таким чином, досудова доповідь тісно пов’язана з процедурою подальшого призначення обвинуваченому покарання.

Досудова доповідь вміщує інформацію щодо: соціально-психологічної характеристики обвинуваченого; оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [182]. Цей зміст деталізовано у п. 3 Порядку складання досудової доповіді від 27 січня 2017 року:

1) соціально-психологічна характеристика обвинуваченого, в якій міститься інформація про особистість обвинуваченого та умови його життя відповідно до факторів ризику, що впливають на поведінку обвинуваченого, а саме:

– історія правопорушень (попередні судимості; вік на час першого притягнення до кримінальної відповідальності, повторність, сукупність, рецидив злочинів);

– час, який минув з моменту винесення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за нереабілітуючими обставинами та час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань;

– форма вини та категорія злочину за обвинуваченням;

– наявність обставин, які обтяжують покарання за обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву злочинів);

– короткий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення;

- умови життєдіяльності та розвитку (житло, освіта, робота, матеріальне становище);

- особистісні характеристики (контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами);

- соціальне оточення (стосунки у суспільстві, з рідними та близькими);

- ставлення до правопорушень;

- мотивація до зміни способу життя (поведінки, переконань);

- фактори, які підвищують ризик вчинення кримінального правопорушення, урахуваючи його криміногенні потреби;

- наявність у обвинуваченого мотивації до позитивних змін (зокрема урахування бажання обвинуваченого брати участь у підготовці досудової доповіді);

- 2) оцінка ризику вчинення повторного кримінального правопорушення;

- 3) висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм та послуг, за умови реалізації яких можливо досягнути належної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства [181].

Для збору зазначених відомостей працівник соціальної сфери, що працює з неповнолітнім правопорушником, має володіти знаннями щодо можливості державних соціальних інституцій та місцевої громади, що можуть надавати реабілітаційні послуги та здійснювати контроль за процесом їх надання суб'єкту пробації та умінями використовувати технології пробаційної діяльності (кейс-менеджмент у пробації; оцінка ризиків і потреб; мотиваційне інтерв'ювання і консультування засуджених; методика ведення випадку); застосовувати прийоми, що дозволяють отримувати інформацію про криміногенні потреби правопорушника; здійснювати індивідуальну профілактику та запобігати вчиненню повторних кримінальних правопорушень; складати пробаційні програми; реалізувати наглядові та соціально-виховні заходи із суб'єктами пробації; визначати

рівень необхідного втручання і, за потреби, регулювати його інтенсивність; залучати до співпраці волонтерів, які можуть надати допомогу в роботі із суб'єктами пробації та ін.

Досудова доповідь відіграє значну роль у житті неповнолітнього правопорушника і від правильності її проведення та складання залежить й вирок, який буде винесений судом щодо вчинення кримінального правопорушення, адже вона містить в собі об'єктивно неупереджену інформацію соціально-психологічної характеристики неповнолітнього.

Інший вид пробації – наглядова – призначається за умови виконання вироків судів стосовно осіб, засуджених із застосуванням ст. 55, 56, 57, 61, 75 Кримінального кодексу України; здійснювати контроль за засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням у порядку передбаченому ст. 163-166 Кримінально-виконавчого кодексу України, звільненими умовно-достроково з місць позбавлення волі на підставі ст. 81 Кримінального кодексу України; виконувати постанови суду відносно осіб покараних в адміністративному порядку до громадських робіт за порушення правил дорожнього руху, призначені ст. 121-123, 127, 130, 132 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Наглядова пробація – це здійснення наглядових та соціально-виховних заходів щодо засуджених до покарань у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, громадських робіт, виправних робіт, осіб, яким покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк замінено покаранням у виді громадських робіт або виправних робіт, осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років, а також направлення засуджених до обмеження волі для відбування покарання до виправних центрів [182].

Пенітенціарна пробація (призначається за скоєння злочинів середньої тяжкості та тяжкі злочини, а також за скоєння рецидивних правопорушень) – це підготовка осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або

позбавлення волі на певний строк, до звільнення з метою трудового і побутового влаштування таких осіб після звільнення за обраним ними місцем проживання [182]. Зауважимо, що даний вид пробації не стосується порушеної проблематики дослідження.

Існування в Україні служби пробації є дійсним свідченням того, що держава не обмежує свободу людини без необхідності, система покарань не має характеру помсти, кожна людина для суспільства є цінністю і її доля небайдужа державі.

Вивчення праць учених (І. Богатирьова [37], Н. Максимова [135], А. Степанка [75], О. Суботенко [163], І. Яковець [260], Д. Ягунова [256], О. Янчук [163] та ін. й Закону України „Про пробацію” [182], наказів Міністерства юстиції України „Про затвердження Типового положення про уповноважений орган з питань пробації та Типового положення про сектор ювенальної пробації” та „Про затвердження Положення про організацію діяльності волонтерів пробації” дозволяє виділити функції суб’єктів соціально-педагогічного супроводу, що важливо враховувати розглядаючи соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням як сучасний педагогічний феномен, та висвітлюючи сутність підготовки фахівців соціальної сфери до його здійснення. До таких функцій належить:

1. Вивчення соціальним робітником пробації особи злочинця, який притягується до кримінальної відповідальності, і надання відповідних рекомендацій суддям щодо міри покарання (так звані досудові доповіді). Стандартна доповідь містить у собі такі підрозділи:

- 1) вступна частина;
- 2) аналіз конкретного правопорушення;
- 3) інформація про особу правопорушника;
- 4) оцінка ризику скоєння правопорушником нових злочинів;
- 5) ступінь небезпеки можливих рецидивних злочинів;
- 6) висновок.

Треба зазначити, що досудова доповідь про обвинуваченого неповнолітнього додатково повинна містити: інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи; рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень [182].

2. Соціальні робітники пробації за допомогою волонтерів пробації виконують функції соціально-педагогічної роботи (соціально-виховна робота, складання індивідуального плану роботи, реалізація пробаційних програм, візити до дому злочинця, кооперацію з установами з питань працевлаштування та охорони здоров'я, релігійними організаціями та іншими соціальними службами).

Аналіз Закону України „Про пробацію”, Пробаційних програм для неповнолітніх та праць вчених (Т. Журавель, О. Караман, В. Кривуша, В. Лютого, Л. Мороз, О. Павлик, І. Парфанович, І. Пєши, Л. Ростомова, В. Синьова, С. Харченко, Ю. Чалий, І. Шамриленко, В. Шпак [182; 89; 132; 162; 218; 164; 161; 165; 116; 194; 255; 71; 247; 252; 168] та ін.) дозволив визначити завдання, що виконуються у процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням:

1. Соціально-педагогічна та психологічна реабілітація неповнолітніх правопорушників.

2. Надання своєчасної, кваліфікованої, комплексної допомоги неповнолітнім правопорушникам, спрямованої на відновлення соціально-педагогічної корекції психічних функцій і станів особистості.

3. Забезпечення прав та законних інтересів неповнолітніх правопорушників у сферах життєдіяльності (сприяння у відновленні документів, забезпечення освітою, допомога при працевлаштуванні та дотримання прав на житло тощо).

4. Взаємодія з родиною для мінімізації рецидивних правопорушень та встановлення відносин, що базуються на довірі та повазі.

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням, відкриває перспективи особистісного зростання неповнолітніх, допомагає їм увійти в ту „зону розвитку”, яка їм поки ще не доступна. Сутнісною характеристикою соціально-педагогічного супроводу є створення умов для переходу особистості неповнолітніх правопорушників до самореалізації та своєчасне запобігання рецидивних правопорушень та асоціальної поведінки. Умовно можна сказати, що в процесі соціально-педагогічного супроводу працівник соціальної сфери створює умови та надає необхідну і достатню (але в жодному разі не надлишкову) підтримку для переходу від позиції „Я не можу” до позиції „Я можу сам владнати свої життєві труднощі”.

Вивчена література з соціальної роботи/педагогіки, пенітенціарної педагогіки, юридичної психології (Р. Уолтерс, Р. Клоуард, Л. Оулін, М. Раттер, Г. Байдаков, І. Богатирьов, В. Василев, М. Галузова, Ю. Григорев, І. Зайцев, О. Караман, В. Монахов, П. Павленок, А. Пицелко, В. Сорочан) дозволила виокремити основоположні принципи, на яких ґрунтується соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання, та впливають на його ефективність, це:

- соціально-політичні (законність та права неповнолітніх, державний підхід до організації діяльності супроводу, зв'язок з конкретними умовами життєдіяльності особистості неповнолітнього правопорушника тощо);
- психолого-педагогічні (сприяння самореалізації особистості неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання, в усіх сферах життєдіяльності, диференційованого та індивідуального підходу, цілеспрямованості, системності);
- організаційні (компетентності, інтеграція, контроль та перевірка виконання);
- специфічні (гуманізм, демократизм, незалежність, клієнтоцентризм, опора на потенційні можливості неповнолітніх правопорушників,

конфіденційність, толерантність, максимізація соціальних ресурсів).

Аналізуючи зміст соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, не можна не звернутися до пробаційних програм, які відповідно до Закону України „Про пробацію” спрямовані на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків неповнолітніх правопорушників. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 24 від 18.01. 2017 року „Про затвердження Порядку розроблення та реалізації пробаційних програм”, пробаційна програма – це програма, що призначається за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можна об’єктивно перевірити [183].

Пробаційні програми реалізуються у порядку, визначеному законодавством України, зауважимо, що уповноважений орган із питань пробації під час здійснення пробаційних програм може залучати установи, організації, незалежно від форми власності, об’єднання громадян, окремих громадян (волонтери пробації), які можуть надавати послуги, необхідні для реалізації пробаційних програм. Реалізація пробаційних програм з неповнолітніми правопорушниками може здійснюватися разом із суб’єктом, що надає соціальні послуги, визначені Законами України „Про соціальні послуги” та „Про соціальну роботу з сім’ями, дітьми та молоддю”.

У цілому кожна пробаційна програма передбачає від працівника соціальної сфери: складання графіка, відвідування занять, дотримання певних правил поведінки при цьому, оцінку результатів та висновок про виконання пробаційної програми.

Міністерством юстиції затверджені пробаційні програми для неповнолітніх суб’єктів пробації (наказом Міністерства юстиції України від 11.06.2018 № 1797/5), а саме:

- „Зміна прокримінального мислення”– розвиток та підтримка у неповнолітнього навичок конструктивного та критичного мислення, формування навичок рефлексії, планування та постановки цілей, а також сприяння розвитку соціально прийнятних норм поведінки та навичок співпраці у взаєминах з оточенням;
- „Подолання агресивної поведінки”– розвиток навичок саморегуляції психоемоційних станів, управління гнівом та агресивною поведінкою, розширення інструментів ефективної взаємодії, формування готовності дотримуватися соціально прийнятних норм та ненасильницьких моделей поведінки;
- „Попередження вживання психоактивних речовин”– розвиток та підтримка навичок ефективного самоконтролю, усвідомлення необхідності стратегій зменшення шкоди від вживання психоактивних речовин (далі – ПАР) та підвищення вмотивованості до відмови від їх вживання [183].

Зауважимо, що пробаційні програми для неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, повинні бути сформовані відповідно до основних задач та специфіки підліткового віку і зорієнтовані на те, що когнітивна, емоційна, поведінкова та соціальна сфери неповнолітнього активно формуються. Тому, під час реалізації пробаційних програм щодо неповнолітніх повинні бути використані поведінкові техніки та ігрові методики, які б досягали найбільш ефективної ресоціалізації.

Аналізуючи теоретичні здобутки вітчизняних вчених (О. Бандурка [29], О. Безпалько [31], А. Бойко [40], С. Болтівець [41; 42], Р. Вайноли [3], Т. Гніда [53], І. Зверєвої [68], Т. Журавель [72], А. Капської [88], Н. Клішевич [101], І. Козубовська [105], С. Коношенко [113], В. Кривуша [116], І. Лебедева [122; 123], Н. Максимова [136], Т. Малихіна [137], В. Оржеховської [159], І. Парфанович [165], О. Пилипенко [169; 170], Н. Пихтіна [171], О. Рассказової [17; 19], О. Сєрова [200], В. Сорочинська [205], А. Степанюк [75], Л. Сущенко [219; 220], В. Трубников [226],

І. Шамриленко [252; 253] та ін.) наголосимо, що соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням, реалізується за такими напрямками:

1. Соціально-педагогічний – вивчення особливостей неповнолітнього правопорушника, його розвитку, соціальних зв'язків, комплексна оцінка потреб за для подальшого планування роботи з ним та створення умов для всебічного розвитку педагогічного, правового, морального, а також здійснення захисту прав неповнолітнього;

2. Соціально-психічний – визначення особливостей психічних процесів (пам'ять, мислення, уява тощо), психологічних проблем неповнолітнього правопорушника, його ступінь конфліктності та агресивності, наявність лідерських якостей тощо;

3. Соціально-медичний – створення умов щодо збереження й охорони здоров'я, його зміцнення, профілактики алко- та наркозалежності, а також роботу з тими, хто є залежним від психоактивних речовин;

4. Валеологічний – формування знань у неповнолітнього правопорушника про здоровий спосіб життя, шляхи збереження та зміцнення фізичного та психічного здоров'я, а також розвиток санітарно-гігієнічних умінь та навичок;

5. Соціокультурний – створення умов для всебічного художньо-естетичного, морального розвитку (гуртки за інтересами, культурно-масові заходи, тематичні вечори тощо).

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, – це в першу чергу сприяння їхній соціалізації через соціальне виховання та розвиток задля їх підготовки до подальшого життя в суспільстві, а також педагогічна корекція, необхідна для ліквідації соціально-педагогічної занедбаності, затримки інтелектуального розвитку, і сприяння відповідальному ставленню неповнолітніх правопорушників до свого фізичного та психічного здоров'я.

Вважаємо, що у спілкуванні працівника соціальної сфери

з неповнолітніми, звільненими від відбування покарання з випробуванням, працівнику соціальної сфери необхідно дізнатися їхні можливості, зняти скутість у процесі спілкування та стимулювати їхню пізнавальну діяльність, застосовуючи стимуляцію у вигляді схвалення, підтримки тощо. Багато уваги слід приділити ігровим моментам, надати можливість неповнолітнім правопорушникам право вибирати, зняти внутрішнє напруження, яке буває створюється неправильними діями батьків, надавати допомогу в адаптації неповнолітніх правопорушників до дорослого життя і вибору професії.

Ефективність та результативність соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням залежить від правильності вибору форм і методів роботи.

Аналіз праць вчених (П. Вівчар [45], О. Безпалько [32], В. Данильченко [59], О. Караман [89; 90], О. Кісіль [96], І. Ковчина [103], І. Козочкін [228], І. Козубовська [94], С. Литвиненко [127], В. Лютий [132], Т. Малихіна [137], Л. Міщик [149], І. Пеша [168], Н. Пихтіна [171]), які є доречними у процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників можна виділити: групові (тренінги, за допомогою, яких неповнолітні правопорушники мають можливість покращити стосунки з батьками та оточуючими тощо) та індивідуальні (консультація неповнолітніх правопорушників на міждисциплінарні теми тощо).

У ході реалізації вищезазначених форм роботи соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, очікується зростання позитивних змін у поведінці неповнолітніх правопорушників, їхніх взаємовідносинах із родиною та оточуючими, суспільством; зменшення факторів ризику, що призводять до рецидивних правопорушень та бродяжництва; формування у неповнолітніх правопорушників морально-етичних цінностей, що дозволить сформувати в них ефективні стратегії поведінки, досвід прийняття самостійних рішень у різних життєвих обставинах, навички відповідальності за самостійно прийняті рішення.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, репрезентує собою складний процес, що включає такі етапи:

- діагностико-прогнозуючий – це доцільний процес пізнання неповнолітнього правопорушника направлений на виявлення особливостей, поглядів, проблем, прогнозування цілей, перспектив поведінки його соціального розвитку та самопрояву в різноманітних ситуаціях та під час труднощів на шляху досягнення цілей;

- проектувальний – проектування перспектив подолання усіляких проблем, труднощів самим клієнтом при доцільним супроводі;

- визначення супроводу – специфіки та способів супроводу неповнолітнього правопорушника в ситуації його розвитку як повноцінного члена суспільства;

- реалізаційний – забезпечення самого соціально-педагогічного супроводу стосовно конкретного неповнолітнього правопорушника, звільненого від відбування покарання, де головними напрямками виправної діяльності, вважаються морально-правове виховання, здобуття загальної освіти, оволодіння певною професією, інтеграція в соціокультурне середовище та стимулювання активної суспільної позиції, самовдосконалення тощо;

- результативно-оціночний – оцінка ефективності соціально-педагогічного супроводу та визначення подальших перспектив супроводу.

Отже, соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, – це в першу чергу сприяння їхній соціалізації через соціальне виховання та розвиток задля їх підготовки до подальшого життя в суспільстві, а також педагогічна корекція, необхідна для ліквідації соціально-педагогічної занедбаності, затримки інтелектуального розвитку, і сприяння відповідальному ставленню неповнолітніх правопорушників до свого фізичного та психічного здоров'я. Ефективність здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від

відбування покарання з випробуванням, залежить від правильності вибору працівником соціальної сфери форм і методів роботи з неповнолітнім правопорушником. Соціально-педагогічний супровід передбачає не виправлення недоліків, а пошук прихованих ресурсів розвитку особистості неповнолітніх, опору на їхні власні можливості та створення на цій основі соціально-педагогічних умов для успішної ресоціалізації та адаптації в суспільстві.

У процесі подальшої наукової розробки проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання, ми враховуватимемо результати наукових досліджень учених, що забезпечуватиме опору на базове розуміння ресоціалізації неповнолітніх правопорушників з педагогічних позицій як феномена, що залежить від сформованого в особистості світобачення та світосприйняття, прищеплених навичок поведінки, набутого досвіду, що в свою чергу детермінується нашою країною у сферу соціальної політики, захисту та підтримки, спрямованістю та якістю педагогічних впливів освітніх інститутів держави та суб'єктів виховання, готовністю особистості до самовдосконалення та самовиховання.

1.3. Стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у системі вищої освіти

Цілеспрямоване вивчення проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як складової професійної підготовки майбутніх фахівців забезпечило вирішення наступного завдання дослідження – визначення наявного стану такої підготовки у системі вищої освіти.

Вирішення цього завдання полягає: по-перше, у безпосередньому встановленні спрямованості та змісту підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, шляхом аналізу освітньо-професійних програм, зокрема: навчальних планів, навчальних та робочих програм підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, що виступали експериментальною базою дослідження; по-друге, у діагностиці результату такої підготовки, що визначено нами як реальний рівень професійної компетентності студентів у питаннях соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Задля останнього – було розроблено критеріальну базу наукового дослідження, з'ясовано якісний і кількісний склад учасників експерименту, визначено методику проведення констатувального експерименту.

Аналіз наукових джерел (Н. Бібик [109], Б. Герушинський [52], І. Драч [63], В. Жигір [69], І. Зимня [77], І. Ковчина [103], Р. Козубовський [95], М. Малькова [138], О. Пометун [176], Г. Пономарьова [187], О. Рассказова [19] та ін.) дозволяє нам розглянути сутність підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як інтегративний процес формування спеціальних компетентностей (мотиваційна, когнитивна, операційно-діяльнісна), що обумовлюють ефективне здійснення соціально-педагогічного супроводу з означеною категорією.

Розглядаючи досліджуване поняття з позицій особистісно-діяльнісного підходу (В. Бех [35], Л. Міщик [148], С. Пащенко [167], І. Якиманська [260] та інші), виходитимемо з того, що особистість майбутнього фахівця – це єдність психічних властивостей, що становлять її індивідуальність, тому у процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери повинні створюватися умови для прояву

пізнавальної активності у майбутніх фахівців: використовуватися різноманітні форми та методи навчання, де більшість часу повинна відводитися на інтерактивне навчання; створюватися атмосфера зацікавленості майбутніх фахівців; використовуватися різні способи виконання завдання; потрібно створювати кейси та педагогічні ситуації, які б дозволили студентам проявити самостійність та ініціативу.

Це дозволяє уточнити сутність професійної компетентності майбутнього працівника соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників як системи організаційних та педагогічних заходів, що забезпечують формування професійної спрямованості, знань, умінь, навичок та компетенції, одержаних в результаті вивчення навчальних дисциплін та проходження різних видів практик, що сприяє формуванню компетентності майбутнього працівника соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Професійна компетентність розуміється як готовність особистості до діяльності в конкретній галузі, умова забезпечення її творчого характеру і особистого розвитку.

На підставі проведеного аналізу ми визначаємо професійну компетентність працівника соціальної сфери як інтегративну характеристику особистості, яка включає ціннісні орієнтації, рівень освіти, особистісний досвід фахівця, спроможність до самостійного, відповідального виконання своїх професійних обов'язків, до вільної орієнтації у професійній діяльності, до оперативного переходу до соціокультурного, інформаційно-освітнього середовища. При цьому інтегративність розуміється як створення нової системи функцій, що не містить у собі суму властивостей та функцій компонентів, а створюють новий зміст якостей взаємодії в процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери.

Під час професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх

правопорушників, звільнених від відбування покарання, виокремлюються такі складові: функції (гносеологічна, регулятивна, інваріантна, інтегративна); види (спеціальна, соціальна, особистісна, індивідуальна); компоненти професійної компетентності як результати відповідної підготовки фахівця (*когнітивний, мотиваційний, операційно-діяльнісний*).

Із позицій системного, інтегративного та компетентнісного підходів [214; 64; 199; 175; 97; 203; 34; 171; 69; 48; 63; 109; 176 та ін.] розглядатимемо підготовку майбутніх працівників соціальної сфери як організацію професійного зростання фахівців, за якої всі її компоненти взаємообумовленні рефлексією та корекцією результатів.

Із урахуванням зазначеного вище базове поняття дослідження *„підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням”* визначено як процес набуття студентами-майбутніми соціальними працівниками сукупності знань, умінь і навичок, які використовуються під час роботи в колі специфічних соціальних проблем (профілактика повторних правопорушень, антисоціальних явищ, профілактика алко- та наркозалежності, педагогічної занедбаності та безпритульності тощо) із ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, результатом якого (процесу) є здатність майбутнього працівника соціальної сфери вирішувати відповідні професійні завдання (освітні, соціально-терапевтичні, правозахисні, психолого-реабілітаційні, консультаційні тощо).

Тому, можемо стверджувати про необхідність спеціальних умов, що забезпечують досягнення її результативності, формування якостей особистості майбутнього працівника соціальної сфери, які дозволять йому нестандартно вирішувати професійні завдання, володіти методикою та інноваційними технологіями професійної діяльності.

Вивчення спрямованості та змісту підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням,

відбувалося з урахування авторитетності закладу вищої освіти у цій сфері. При виборі закладів вищої освіти, що проводять підготовку соціальних педагогів та соціальних працівників, акцент був зроблений на наявності підтверджених результатів співпраці закладу з пенітенціарною службою. За цією ознакою експериментальні заклади було розподілено за рейтингом, відповідно: Державний заклад „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ); Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини та Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка.

На момент проведення дослідження перший із закладів освіти вже мав багаторічний досвід співпраці із Перевальською, Ковельською, Мелітопольською, Прилуцькою виховними колоніями та іншими пенітенціарними закладами для неповнолітніх. Наявність такого досвіду безумовно позначилася на спрямованості та змісті професійної освіти майбутніх фахівців, а також на її результатах, проте діяльність закладу не була спрямована безпосередньо на підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх.

У ДЗ „ЛНУ імені Т. Г. Шевченка” готують фахівців за спеціальностями „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота” зі спеціалізацією „Психологія”.

Інші три експериментальні заклади не зважаючи на те, що згідно з Законом України „Про пробацію”, затвердженому у 2015 році, до штату служби пробації вже було включено фахівця – соціального працівника, не мали систематичного досвіду співпраці з пенітенціарною службою. Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради здійснює підготовку за двома спеціальностями „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота”, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини – за спеціальністю „Соціальна

робота”, де майбутній фахівець отримує спеціалізацію „Соціально-психологічне консультування” та Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, який готує майбутніх фахівців за напрямом підготовки „Соціальна педагогіка / Соціальна робота” зі спеціалізацією „Соціальний педагог”. Як бачимо в жодному із закладів вищої освіти не готують фахівців зі спеціалізації пов’язаною, з проблематикою нашого дослідження.

Характеризуючи спрямованість та зміст підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у практиці діяльності закладів вищої освіти, що виступали експериментальною базою дослідження, зазначимо, що така діяльність відбувалася в умовах реформування вищої освіти. Відповідно, протягом досліджуваного періоду закладами оновлювався зміст підготовки фахівців соціальної сфери, розроблялися професійні програми підготовки майбутніх бакалаврів з соціальної роботи, у яких об’єдналися концепції підготовки фахівців спеціальності „Соціальна робота” та „Соціальна педагогіка”, що було передбачено новим переліком спеціальностей та спеціалізацій [180]. Це дало змогу використовувати у підготовці фахівців традиційні та нові моделі навчальних планів, балансуючи вимогами задля досягнення оптимального рівня професійної компетентності студентів. Насамперед, нас цікавили спеціалізовані програми курсів, спрямовані на формування спеціальних компетенцій, а саме професійна компетентність студентів щодо питань соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Зазначимо, що згідно з вимогами до освітньо-професійних програм, усі такі програми мають відповідати „інтегрованому дизайну”, що містить такі компоненти : місія та цілі програми; інваріантна частина навчального плану; варіативні аспекти навчального плану; інструменти оцінювання [104, с. 67]. Схарактеризуємо основні дидактичні одиниці (навчальні плани, робочі та

навчальні програми) підготовки бакалаврів соціальної роботи та соціальної педагогіки у досліджуваних закладах освіти, аналізуючи їх у контексті зазначених компонентів.

Проаналізувавши навчальні плани та програми навчальних дисциплін закладів, що стали експериментальною базою дослідження, дійшли висновку про певну тотожність змісту професійної підготовленості студентів щодо питань здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Оскільки, не зважаючи на встановлену Законом України „Про вищу освіту” [179], автономність закладів вищої освіти, у змісті підготовки майбутніх працівників соціальної сфери зберіглася відповідність проекту освітнього стандарту [180] та загальною спрямованістю професії.

Важливу складову підготовки бакалавріату визначають базові (фундаментальні) дисципліни, що забезпечують формування визначених стандартами підготовки і закріплених в освітній програмі компетенцій. Освітня програма бакалавра з соціальної роботи/соціальної педагогіки забезпечує підготовку випускників широкого профілю з достатньо високим рівнем гуманітарно-педагогічної освіти. Під час аналізу навчальних програм дисциплін навчального плану не виявлено дисциплін, що безпосередньо забезпечували б професійну підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Окрім дисципліни „Правові основи соціальної роботи”, що викладається в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини у 4 семестрі. Загальна кількість кредитів – 4 (загальний обсяг – 120 годин, аудиторних – 50 годин, з них: 24 лекційних, 26 практичних, самостійної роботи – 70 годин, дисципліна закінчується іспитом у 4 семестрі). Однак аналіз навчальної програми свідчить, що питання роботи з неповнолітніми у службі пробації не висвітлюються у змісті навчального курсу.

Цикл професійної та спеціальної підготовки забезпечує набуття

компетенцій за фахом. У цій частині зміст освіти, відображений у навчальних планах, відбиває загальну позицію закладів вищої освіти щодо підготовки фахівців до роботи у службі пробації. Тому, навчальний план ДЗ „Луганського національного університету імені Тараса Шевченка” є найбільш насичений дисциплінами, що забезпечують цей аспект підготовки. Так, у циклі професійної підготовки навчального плану цього закладу освіти містяться такі вибіркові освітні компоненти як: дисципліна „Пенітенціарна педагогіка / Соціально-педагогічна робота з різними групами клієнтів”, яка читається у 6 семестрі і містить 5 кредитів (загальний обсяг – 150 годин, аудиторних – 60 годин, з них 20 – лекційних, 40 – практичних, самостійної роботи – 90 годин, дисципліна закінчується заліком у 6 семестрі); дисципліна „Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими / Соціально-педагогічна робота з людьми з обмеженими можливостями”, яка викладається у 6 семестрі і розрахована на 5 кредитів (загальний обсяг – 150 годин, аудиторних – 60 годин, з них 20 – лекційних, 40 – практичних, самостійної роботи – 90 годин, дисципліна закінчується заліком у 6 семестрі).

В інших закладах освіти дисципліни більш-менш пов’язані з досліджуваною проблемою також містяться у циклі професійної підготовки як серед основних, так і серед вибіркових дисциплін. Так, в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини містяться такі навчальні дисципліни: „Основи соціально-правового захисту особистості”, яка викладається на 4 курсі у 8 семестрі та розрахована на 3 кредити (загальний обсяг – 90 годин, аудиторних – 40 годин, з них 20 – лекційних, 20 – практичних, самостійної роботи – 50 годин, дисципліна закінчується іспитом у 8 семестрі); „Технології соціальної роботи зарубіжжям”, яка також викладається у 8 семестрі та складається з 4 кредитів (загальний обсяг – 120 годин, аудиторних – 48 годин, з них 24 – лекційних, 24 – практичних, самостійної роботи – 72 години, дисципліна закінчується заліком у 8 семестрі); „Соціально-педагогічна профілактика деліквентної поведінки” складається з 4 кредитів (загальний обсяг – 120 годин, аудиторних –

48 годин, з них 24 – лекційних, 24 – практичних, самостійної роботи – 72 години, дисципліна закінчується заліком у 5 семестрі).

У Сумському державному педагогічному університеті імені А.С.Макаренка, що було обрано для впровадження нашої розробки щодо вдосконалення процесу підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, зміст підготовки майбутнього працівника соціальної сфери зорієнтований, насамперед, на надання студентам психолого-педагогічних та соціально-педагогічних знань та умінь, що свідчить про зорієнтованість професійної освіти на підготовку фахівця для роботи на посаді соціального педагога у закладах середньої освіти. Підставою для обрання цього закладу як експериментального стало створення у місті Суми Регіонального ювенального центру пробації, що актуалізувало соціальне замовлення на підготовку відповідних фахівців.

Щодо іншого закладу освіти, який було обрано базою для впровадження нашої розробки – Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради – здійснено додатковий узагальнюючий аналіз змісту дисциплін, відображений у навчальних та робочих програмах, що репрезентовано в логічній послідовності відповідно до основної освітньої програми (див. додаток Б).

Дослідження спрямованості та змісту підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, проведене нами шляхом аналізу відповідних дидактичних одиниць, зокрема: навчальних планів, навчальних та робочих програм підготовки майбутніх соціальних працівників у закладах вищої освіти, що виступали експериментальною базою дослідження, показало, що перелік основних дисциплін та тем залишився типовим для підготовки фахівця, хоча елементи спрямування змісту освіти на здобуття компетентності у питаннях здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування

покарання з випробуванням, відображенні в меті та завданнях програм деяких дисциплін і є нагальною потребою часу.

Подальше дослідження у напрямі встановлення стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, полягало у розробці і реалізації інструментарію діагностики реального рівня такої підготовки студентів. Для цього було розроблено критеріальну базу наукового дослідження, з'ясовано якісний і кількісний склад учасників експерименту, визначено методику проведення констатувального експерименту.

У процесі розробки критеріальної бази дослідження ми визначили критерії підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Так, одним із критеріїв є *когнітивний*, що включає в себе сукупність професійно-значущих знань, які лежать в основі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу: специфіку соціальної роботи з неповнолітнім правопорушником та його сім'єю; характеристики технологій та методів соціальної роботи з неповнолітнім правопорушником, з урахуванням його гендерних особливостей; способи здійснення ресоціалізаційних/пробаційних програм, відновних практик тощо.

Іншим критерієм ми визначили *операційно-діяльнісний*, що включає систему взаємопов'язаних професійних дій (аналітичні, проектні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, комунікативні, самовдосконалення тощо). Конкретні вимоги до професійних дій майбутнього працівника представлені вимогами соціально-виховної роботи у службі пробації, адже майбутній фахівець повинен здійснювати: соціально-технологічну, дослідницьку, організаційно-управлінську та соціально-проектну діяльність,

зокрема під час здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Важливим у дослідженні порушеної проблеми є врахування *мотиваційного критерію*, який сприяє осмислення особистістю цілей професійної життєдіяльності. Реалізується він завдяки розвитку особистісно-професійних якостей і індивідуальності, залученню до цінностей, вироблення мотивів і сенсу всієї організованої моделі роботи з неповнолітніми правопорушниками. Відбувається орієнтація майбутнього працівника соціальної сфери на ідеали, прийняті в даній професії, усвідомлення суспільної значущості професії та адекватна самооцінка соціальним працівником необхідних професійно важливих якостей фахівця, зокрема до роботи з неповнолітніми, звільненими від відбування покарання з випробуванням. Відповідно до даного критерію, бакалавр соціальної роботи бере і підтримує ідеали, цілі, цінності професії, що великою мірою впливає на якість виконуваної ним роботи. Мотиваційний критерій підготовки суб'єкта здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників формує його позицію відносно професійної діяльності і свого місця в ній.

Показниками даного критерію є активне, емоційне ставлення до праці; інтерес до професії; позитивна мотивація до формування навичок щодо застосування знань у реальній професійній діяльності; прагнення до саморозвитку особистісно-професійних якостей, до самовдосконалення; бажання здійснювати творчий саморозвиток; наявність потреби вирішувати конкретні професійні завдання, зокрема здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Даний критерій характеризується тим, що дії майбутніх працівників соціальної сфери носять громадську та соціально-професійну спрямованість. Для них характерна високий ступінь самостійності, наполегливості, сконцентрованості на професії. Вони виявляють щирий інтерес й позитивне ставлення до того, що пов'язано з професійною

діяльністю соціального працівника, прагнуть до саморозвитку та самовдосконалення, активно беруть участь в професійно значимих справах (це участь в науково-практичних конференціях та волонтерській практиці у службі пробації, а також дослідницька діяльність студентів) таблиця 1.1.

Таблиця 1.1.

Критерії та рівні підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням

КРИТЕРІЙ	ПОКАЗНИКИ	МЕТОДИКА
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> – знання нормативно-правової бази України, зокрема й ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників; – знання щодо професійної етики працівників служби пробації; – теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх. 	Тестові завдання, розроблені авторкою.
Операційно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід; – уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням з урахуванням недискримінаційного підходу. 	Картка для оцінювання рівнів сформованості професійних умінь та навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, розроблена авторкою.
Мотиваційний	<ul style="list-style-type: none"> – спрямованість до мотивації успіху у майбутній професії; – здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх звільнених від відбування покарань з випробуванням. 	Методика оцінки мотивації досягнень А. Мехрабіана та методика самооцінки професійно-педагогічної мотивації М. Фетискіна.

Соціально-педагогічний експеримент, репрезентує поєднання таких дослідницьких методів: педагогічне спостереження; анкетування; бесіда; вивчення і аналіз документів (навчальних планів, програм підготовки,

зокрема й нормативно-правових документів, які стосуються здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням); експертне оцінювання.

Для оцінки визначених критеріїв та показників нами застосовувалися такі методики:

- завдання з оцінювання когнітивного критерію здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а саме тестові завдання, розроблені авторкою. (див. додаток В);

- експертна оцінка предметних дій майбутніх бакалаврів соціальної роботи для визначення рівня сформованості операційно-діяльнісного критерію здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а саме картка для оцінювання рівнів сформованості професійних умінь та навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, розроблена авторкою (див. додаток Г);

- методика оцінювання рівня мотивації досягнення А. Мехрабіана та методика самооцінки професійно-педагогічної мотивації М. Фетискіна [185].

Ступінь визначеності кожного з показників розроблених критеріїв відповідно запропонованих методик, узятих у сукупності, визначає рівень підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Відповідно було визначено три рівні підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням: критичний, репродуктивний, продуктивний.

Перший рівень – критичний (низький), характерний тим майбутнім працівникам соціальної сфери під час здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання

з випробуванням, в яких наявні загальні знання про феномен соціально-педагогічного супроводу; відсутні знання про нормативно-правові документи, що регулюють діяльність соціально-педагогічного супроводу; часткове знання методів ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; незнання психолого-педагогічних характеристик неповнолітніх правопорушників; репродуктивна діяльність в роботі з неповнолітніми правопорушниками тільки при повторному сприйнятті інформації; нечітке розуміння способів здійснення соціально-педагогічного супроводу.

Другий рівень – репродуктивний (середній) рівень підготовки працівників соціальної сфери релевантний знанням стандартного оперування. Знання про соціально-педагогічний супровід сформовані частково: студент ознайомлений з визначенням і характеристикою поняття, знає функції та методи роботи з неповнолітніми правопорушниками, причини девіантної поведінки. Наявні уявлення про методи роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання; ознайомлений з нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність соціальних працівників служби пробації під час соціально-педагогічного супроводу; уміє здійснювати соціально-педагогічну роботу з ресоціалізації неповнолітніх правопорушників (профілактична бесіда тощо), аналізувати і прогнозувати, розробляти соціальні проекти та технології; володіє організаційно-управлінською роботою; сформовані уміння здійснювати, аналізувати, а також прогнозувати та розробляти соціальні проекти й технології щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу; оволодіння організаційно-управлінською і адміністративною роботою, характерною для соціальних служб, організацій і установ.

Третій рівень – продуктивний (високий) рівень визначається рівнем адаптації та моделювання. Студент володіє інформацією про ресоціалізацію неповнолітніх: знає причини виникнення девіантної поведінки, психологічні характеристики дітей правопорушників; вільно оперує понятійно-категоріальним апаратом у сфері соціально-педагогічного супроводу; знає

методи й етапи ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; може сформулювати мету соціально-педагогічного супроводу. Знає нормативно-правові акти та їх зміст; володіє технологією здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників (перелік предметних дій), уміння здійснити діагностику та оцінку ризиків і потреб неповнолітніх правопорушників, володіння невербальними засобами спілкування, уміння інтерпретації нормативно-правових актів; під час соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, використовує недискримінаційний підхід у процесі здійснення ресоціалізації.

Експериментально-дослідна робота проводилась на базі Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка протягом 2016-2018 років. Для достовірності експерименту ми обрали заклади освіти, які готують спеціалістів за спеціальностями „Соціальна робота”, „Соціальна педагогіка” та „Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Практична психологія”. Загальна кількість учасників нашого експериментального дослідження склала 240 осіб, яка була розділена на три групи.

До першої групи – експериментальної – увійшло 100 студентів Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради. Другу – контрольну групу утворили 115 студентів ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

До третьої групи увійшло 25 осіб модераторок інноваційного пілотного проекту „Гендерний відкритий університет”, серед яких були працівники

Північно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції, викладачки кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради та експертки з Центру гендерної культури, які в процесі оцінювання виконували роль експертів.

Розпочнемо експериментальне дослідження з виявлення рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та аналізу результатів діагностики за виділеними нами трьома критеріями (мотиваційним, когнітивним та операційно-діяльним).

На початку експериментального дослідження було проведено самооцінювання респондентів знань у тезаурусі відповідних соціально-педагогічних та нормативно-правових понять. Аналізуючи отримані дані, акцентуємо увагу на досить низькій самооцінці студентів, серед яких жоден не назвав свій рівень знань продуктивним, 54,8% опитаних респондентів вважають його репродуктивним, а 26,7% – критичним, і 18,5% респондентів не визначилися з відповіддю. Самооцінювання респондентів знань у тезаурусі відповідних соціально-педагогічних та нормативно-правових понять щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх звільнених від відбування покарання з випробуванням представлено на рис.1.1.

Рис.1.1. Самооцінювання респондентів знань у тезаурусі відповідних соціально-педагогічних та нормативно-правових понять

Треба зазначити, що першим для оцінювання знань студентів з навчальної програми став мотиваційний критерій. Переходячи до дослідження мотиваційного критерію підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, доцільними є методики: виявлення мотивації й досягнення, запропонована А. Мехрабіаном для першого показника (спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії) та методики самооцінки професійно-педагогічної мотивації (адаптована М. Фетискіним для другого показника (здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням). Результати наведено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2.

Діагностика рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за мотиваційним критерієм

Групи	Рівні					
	Критичний		Репродуктивний		Продуктивний	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Показник 1 – спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії						
КГ	57	49,6	49	42,6	9	7,8
ЕГ	49	49	42	42	9	9
Показник 2 – здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням						
КГ	50	43,5	58	50,4	7	6,1
ЕГ	42	42	48	48	10	10

Отже, за мотиваційним рівнем ми виявили, що більшість студентів за першим показником має критичний рівень – 49 осіб ЕГ, що складає 49 % від

загальної кількості і 57 студентів КГ має 49,7 % відповідно; репродуктивний рівень – 42 студенти ЕГ, що складає 42 % від загальної кількості і 49 студентів КГ має 42,6% відповідно; і тільки незначна кількість студентів має продуктивний рівень знань – 9 студентів ЕГ, що складає 9 % від загальної кількості і 9 студентів КГ становить 7,8% відповідно.

Відповідно до другого показника – критичний рівень – 42 студенти ЕГ, що складає 42 % від загальної кількості і 50 студентів КГ має 43,5% відповідно; репродуктивний рівень – 48 студентів ЕГ, що складає 48% від загальної кількості і 58 студентів КГ має 50,4% відповідно; продуктивний рівень знань – 10 студентів ЕГ, що складає 10% від загальної кількості і 7 студентів КГ становить 6,1 % відповідно.

За результатами тестування ми отримали рівні підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу, неповнолітніх звільнених від відбування покарання з випробуванням, що висвітлено в таблиці 1.3. та на рис. 1.2.

Таблиця 1.3.

Результати діагностування рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за мотиваційним критерієм

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
Критичний	53	46,0	45	45
Репродуктивний	54	47,0	45	45
Продуктивний	8	7,0	10	10

Аналізуючи узагальнені дані констатувального експерименту за мотиваційним критерієм підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціального-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, констатуємо, що із

загальної кількості респондентів (215 осіб) критичний рівень в ЕГ становить 45 % та в КГ – 46 %, відмінності незначні; репродуктивний рівень зафіксований в ЕГ у 45 % та в КГ – 47%, відмінності також незначні; показник продуктивного рівня в ЕГ 10%, і в КГ – 7% на цьому рівні також бачимо незначні розбіжності.

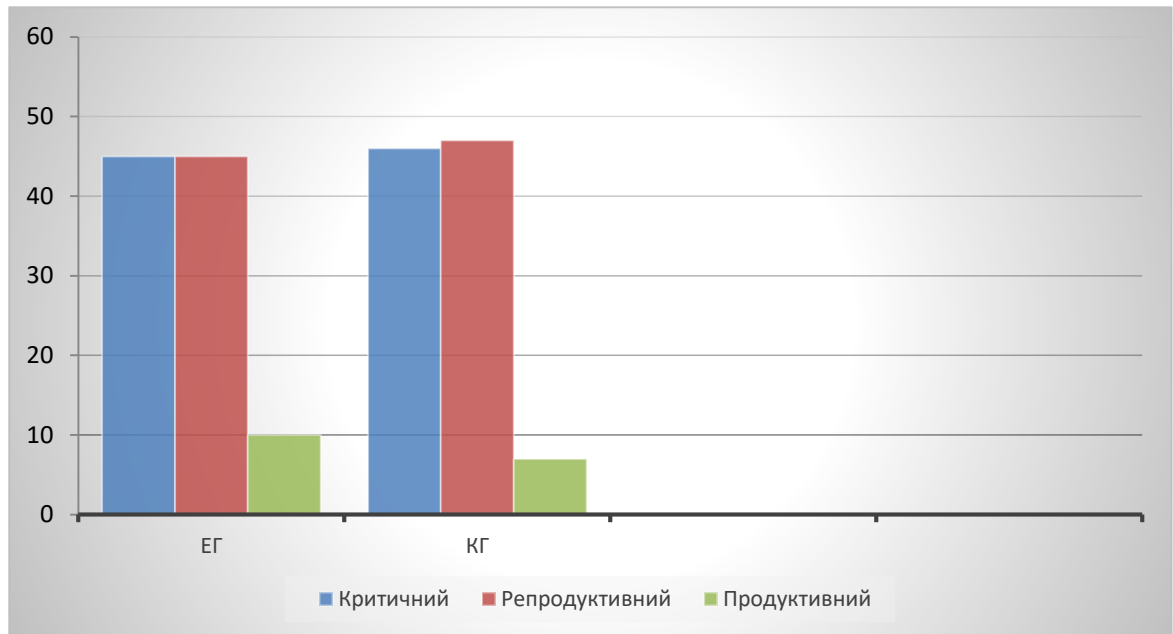

Рис.1.2. Результати діагностування рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери за мотиваційним критерієм на констатувальному етапі соціально-педагогічного дослідження

Переходячи, до визначення когнітивного критерію підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, ми використовували розроблені нами тестові завдання, які допомогли визначити рівень знань, що стосуються основних моментів здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників з урахуванням змін у нормативно-правовій базі України.

Результати проведеного тестування нами наведено у таблиці 1.4.

Згідно з даними наведеними у таблиці 1.4. за першим показником (знання нормативно-правової бази України, зокрема й ратифікованих Україною

міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників) було діагностовано критичний рівень знань у 41 студента з ЕГ, що складає 41 % від загальної кількості респондентів і 45 студентів КГ, що складає 39,2 % відповідно; 44 студенти ЕГ, що складає 44 % від загальної кількості респондентів та 51 студент КГ, що складає 44,3 % відповідно має репродуктивний, тобто середній рівень знань; 15 студентів ЕГ, що складає 15 % від загальної кількості опитуваних і 19 студентів КГ, що складає 16,5 %, володіє знаннями на продуктивному рівні.

Таблиця 1.4.

Діагностика рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за когнітивним критерієм

Групи	Рівні					
	Критичний		Репродуктивний		Продуктивний	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Показник 1 – знання нормативно-правової бази України, зокрема й ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників						
КГ	45	39,2	51	44,3	19	16,5
ЕГ	41	41	44	44	15	15
Показник 2 – знання щодо професійної етики працівників служби пробації						
КГ	44	38,3	48	41,7	23	20
ЕГ	40	40	40	40	20	20
Показник 3 – теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх						
КГ	41	35,7	48	41,7	26	22,6
ЕГ	40	40	39	39	21	21

За другим показником (знання щодо професійної етики працівників служби пробації) критичний рівень знань у 40 студентів з ЕГ, що складає 40 % від загальної кількості респондентів і 44 студентів КГ, що складає 38,3 % відповідно; 40 студентів ЕГ, що складає 40 % від загальної кількості респондентів та 48 студентів КГ, що складає 41,7 % відповідно має

репродуктивний, тобто середній рівень знань; 20 студенти ЕГ, що складає 20 % від загальної кількості опитуваних і 23 студентів КГ, що складає 20 %, має продуктивний рівень знань.

Третій показник (теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх) було зафіксовано на критичному рівні знань у 40 студентів з ЕГ, що складає 40 % від загальної кількості респондентів і 41 студента КГ, що складає 35,7 % відповідно; 39 студентів ЕГ, що складає 39 % від загальної кількості респондентів та 48 студентів КГ, що складає 41,7 % відповідно має репродуктивний, тобто середній рівень знань; 21 студент ЕГ, що складає 21 % від загальної кількості опитуваних і 26 студентів КГ, що складає 22,6 %, володіє знаннями на продуктивному рівні.

За результатами тестування ми дізналися рівні підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу, неповнолітніх звільнених від відбування покарання з випробуванням, які висвітлено в таблиці 1.5. та на рис.1.3.

Таблиця 1.5.

Результати діагностування рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за когнітивним критерієм

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
Критичний	43	37,4	40	40
Репродуктивний	49	42,6	41	41
Продуктивний	23	20	19	19

Дані тестування свідчать про те, що відсоткові значення показників рівня знань за когнітивним критерієм у майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за всіма позиціями мають майже

однакові відсоткові данні.

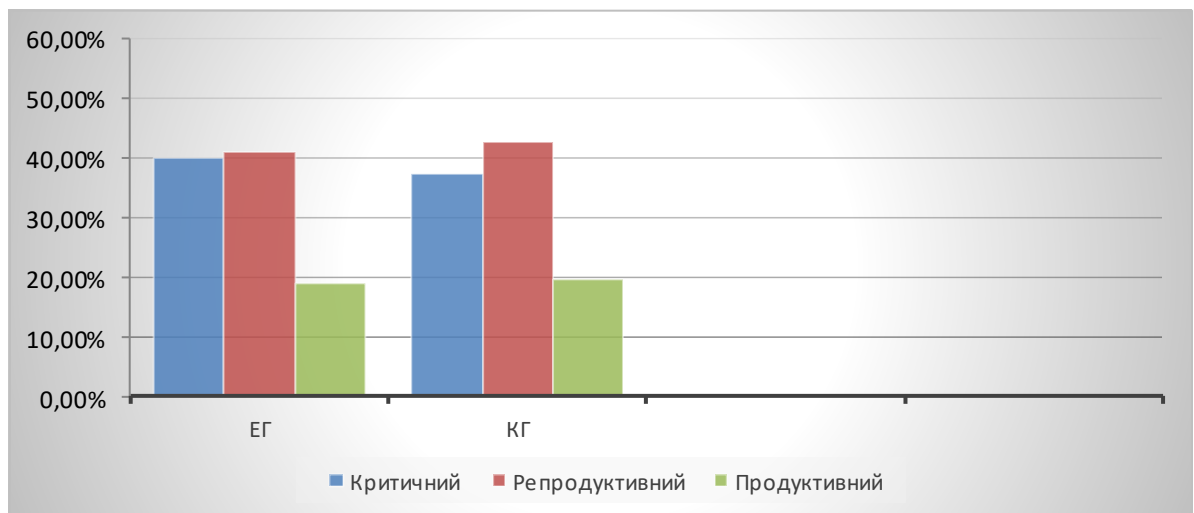

Рис.1.3. Результати діагностування рівнів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери за когнітивним критерієм на констатувальному етапі соціально-педагогічного експерименту

Підсумовуючи вищезазначене можемо стверджувати, що більшість студентів-майбутніх працівників соціальної сфери знаходяться на репродуктивному (ЕГ 41% та КГ 42,6%) та критичному (ЕГ 40% та КГ 37,4 %) рівні і тільки незначна кількість опитаних респондентів має продуктивний рівень (ЕГ 19 % та КГ 20%).

Переходячи до аналізу *операційно-діяльнісного критерію* рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, констатувального експерименту – більшість респондентів знаходиться на критичному та репродуктивному рівнях. Результати наведені в таблиці 1.6.

Діагностика результатів за Карточкою для оцінювання рівнів сформованості професійних умінь та навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, розробленою нами свідчить про те, що, на жаль, критичний стан знань опитуваних респондентів. Більшість студентів має низький рівень – 49 осіб ЕГ, що складає 49 % від загальної кількості і 53 студенти КГ – 46 %

відповідно; середній рівень – 42 студенти ЕГ, що складає 42 % від загальної кількості і 54 студенти КГ – 47% відповідно; і тільки незначна кількість студентів має достатній рівень знань за першим показником операційно-діяльнісного критерію (уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід), а саме 9 студентів ЕГ, що складає 9 % від загальної кількості і 8 студентів КГ – 7 % відповідно.

Відповідно до другого показника (уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу) критичний рівень – 40 студентів ЕГ, що складає 40 % від загальної кількості і 43 студенти КГ – 37,4 % відповідно; репродуктивний рівень – 43 студенти ЕГ, що складає 43 % від загальної кількості і 57 студентів КГ – 49,6% відповідно; і продуктивний рівень знань 17 студентів ЕГ, що складає 17 % від загальної кількості і 15 студентів КГ – 13 % відповідно.

Таблиця 1.6.

Діагностика рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за операційно-діяльнісним критерієм

Групи	Рівні					
	Критичний		Репродуктивний		Продуктивний	
	Кількість	%	Кількість	%	Кількість	%
Показник 1 – уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід						
КГ	53	46	54	47	8	7
ЕГ	49	49	42	42	9	9
Показник 2 – уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу						
КГ	43	37,4	57	49,6	15	13
ЕГ	40	40	43	43	17	17

Таблиця 1.7.

Результати діагностування рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за операційно-діяльнісним критерієм

Рівні	КГ		ЕГ	
	Кількість	%	Кількість	%
Критичний	47	40,9	44	44
Репродуктивний	56	48,7	43	43
Продуктивний	12	10,4	13	13

Аналізуючи наявний рівень підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, акцентуємо увагу, що продуктивний рівень зафіксовано – ЕГ 13 % та КГ 10, 4 %; репродуктивний рівень – ЕГ 43 % та КГ 48,7 % та критичний рівень – ЕГ 44 % та КГ 40,9 % . (дані наведені в таблиці 1.7. та на рис.1.4.)

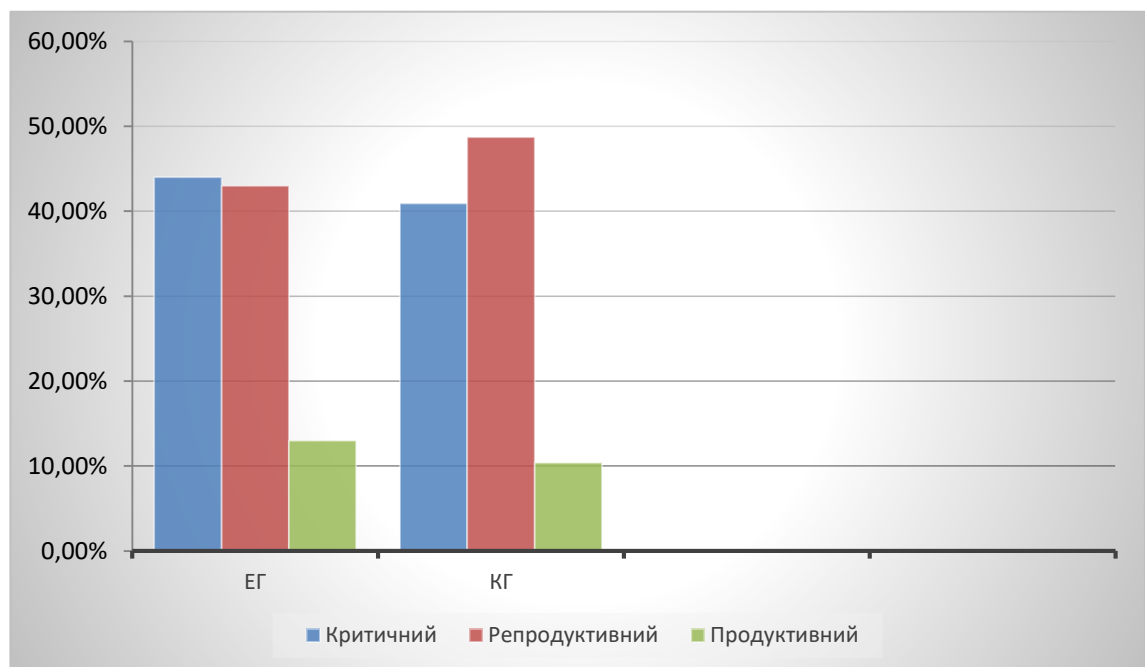

Рис. 1.4. Результати діагностування рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери за операційно-діяльнісним критерієм на констатувальному етапі соціально-педагогічного дослідження

Слід зазначити, що діагностика підготовки студентів до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за кожним окремим критерієм лише умовна, оскільки компоненти підготовки перебувають у тісному зв'язку.

Завдання констатувального етапу експерименту полягало у визначенні первинного стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, який визначався за середніми показниками кожного з критеріїв.

Для доведення результативності здійсненої роботи перед порівнянням даних, отриманих на початку та після закінчення експерименту, порівнюємо показники експериментальної групи (ЕГ) та контрольної групи (КГ) до початку експерименту, для оцінки коректності сформованих груп. Результати порівняння наведено в таблиці 1.8. У відповідних графах таблиць зазначено кількість респондентів за рівнями (продуктивний, репродуктивний, критичний) у відсотковому відношенні.

Для підтвердження якісного аналізу використовувався кількісний аналіз – математична статистика. Для порівняння рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, в експериментальній та контрольній групах використано статистичний критерій Пірсона (критерій χ^2). Була висунута нульова гіпотеза про тотожність двох сукупностей, наведених у таблиці 1.8. Статистичне значення критерію χ^2 було обчислено за формулою 1:

$$T_{\text{емп}} = \frac{1}{n_1 n_2} \sum_{i=1}^2 \frac{(n_1 p_{2i} - n_2 p_{1i})^2}{(p_{1i} + p_{2i})}, \quad (1)$$

де n_1, n_2 – об'єми двох вибірок із двох сукупностей;

p_{1i} – кількість об'єктів першої вибірки i -ої категорії;

p_{2i} – кількість об'єктів другої вибірки i -ої категорії.

При повному збігу емпіричних та критичних частот $\sum(n_1p_{2i} - n_2p_{1i})^2 = 0$. Якщо не збігається необхідно провести порівняння емпіричного значення χ^2 з його критичним значенням, яке визначається за таблицею [222] з урахуванням ступенів свободи n . У даному випадку для рівня значущості $\alpha = 0,05$ (тобто надійності 95%, що є загальноприйнятим для педагогічних досліджень) і кількості ступенів свободи $k = n - 1 = 3 - 1 = 2$ (n – кількість рівнів: високий, достатній, низький за кожним показником) критичне значення критерію $T_{\text{табл}} = 6$.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що різниця між обчисленими емпіричними частотами та математичним очікуванням має випадковий характер і між ними немає різниці, відхиляється, якщо $T_{\text{емп}} > T_{\text{табл}}$, для прийнятого рівня значущості α . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза, тобто розподіл об'єкта на n категорій за станом досліджуваної якості є відмінним в двох розглянутих сукупностях.

Таблиця 1.8.

Рівні підготовки працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, в експериментальній та контрольній групах за середніми визначеними показниками (у %)

Групи	Рівні					
	продуктивний		репродуктивний		критичний	
	чол.	%	чол.	%	чол.	%
Мотиваційний критерій						
Показник 1 – спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії						
ЕГ	9	9,0	42	42,0	49	49,0
КГ	9	7,8	49	42,6	57	49,6
Показник 2 – здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням						
ЕГ	10	10,0	48	48,0	42	42,0
КГ	7	6,1	58	50,4	50	43,5

Продовження таблиці 1.8.

Диференційовані показники за мотиваційним критерієм						
ЕГ	10	10,0	45	45,0	45	45,0
КГ	8	7,0	54	47,0	53	46,0
Когнітивний критерій						
Показник 1 – знання нормативно-правової бази України, зокрема й ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників						
ЕГ	15	15,0	44	44,0	41	41,0
КГ	19	16,5	51	44,3	45	39,2
Показник 2 – знання щодо професійної етики працівників служби пробації						
ЕГ	20	20,0	40	40,0	40	40,0
КГ	23	20,0	48	41,7	44	38,3
Показник 3 – теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх						
ЕГ	21	21,0	39	39,0	40	40,0
КГ	26	22,6	48	41,7	41	35,7
Диференційовані показники за когнітивним критерієм						
ЕГ	19	19,0	41	41,0	40	40,0
КГ	23	20,0	49	42,6	43	37,4
Операційно-діяльнісний критерій						
Показник 1 – уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології спрямовані на соціально-педагогічний супровід						
ЕГ	9	9,0	42	42,0	49	49,0
КГ	8	7,0	54	47,0	53	46,0
Показник 2 – уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням з урахуванням недискримінаційного підходу						
ЕГ	17	17,0	43	43,0	40	40,0
КГ	15	13,0	57	49,6	43	37,4
Диференційовані показники за операційно-діяльнісним критерієм						
ЕГ	13	13,0	43	43,0	44	44,0
КГ	12	10,4	56	48,7	47	40,9

Для того, щоб співставити експериментальну та контрольну групи між собою і визначити, чи є групи приблизно рівними за всіма показниками, за формулою (1) було визначено значення критерію $T_{\text{емп}}$ для всіх комбінацій експериментальної та контрольної груп між собою. Отримані результати наведено в таблиці 1.9.

Аналіз даних таблиці 1.9. показав, що експериментальна та контрольна групи задовольняють умові невідмінності двох сукупностей $T_{\text{емп}} < T_{\text{табл}}$. Таким чином, за допомогою критерію Пірсона (критерію χ^2) було виявлено, що групи мають близькі вихідні дані. Результати розрахунків, наведені у таблиці 1.9., свідчать про несуттєві статистичні відмінності між контрольною та експериментальною групами на початку експерименту.

Величини χ^2 не перевищують значення 1,15, тобто усі наведені результати менші за критичне значення Пірсона (критичне значення χ^2 при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$ $T_{\text{табл}} = 6$), що означає приблизно однаковий рівень сформованих експериментальної та контрольної груп на початку проведення експерименту.

Таблиця 1.9.

**Дослідження експериментальної та контрольної груп
за критерієм Пірсона**

Критерій	Показник	$T_{\text{емп}}$	$T_{\text{табл}}$
Мотиваційний критерій	Показник 1 – спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії	0,10	6
	Показник 2 – здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням	1,10	
	Диференційовані показники за мотиваційним критерієм	0,65	
Когнітивний критерій	Показник 1 – знання нормативно-правової бази України, зокрема й ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників	0,13	

	<i>Продовження таблиці 1.9.</i>	
	Показник 2 – знання щодо професійної етики працівників служби пробації	0,08
	Показник 3 – теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх	0,43
	Диференційовані показники за когнітивним критерієм	0,15
Операційно-діяльнісний критерій	Показник 1 – уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід	0,67
	Показник 2 – уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу	1,15
	Диференційовані показники за операційно-діяльнісним критерієм	0,80

Зазначимо, що реальний стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням знаходиться на критичному та репродуктивному рівнях.

Відзначимо, що продуктивний рівень підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, мають студенти з усвідомлено позитивним ставленням до професійної діяльності, наявністю особистісної спрямованості на реалізацію принципів здійснення соціально-педагогічного супроводу з урахуванням недискримінаційного підходу, зорієнтованістю на створення ситуації успіху для кожного неповнолітнього правопорушника, який перебуває під апробаційними програмами, високим рівнем інтересу й професійної мотивації до конкретних соціальних технологій під здійснення ресоціалізації неповнолітніх, ґрунтовними знаннями нормативно-правової бази України з правозахисної

тематики щодо неповнолітніх, вільним володінням понятійно-дефініційного апарату з відповідних питань, здатністю до самооцінювання та професійного саморозвитку.

Репродуктивним рівнем підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, об'єднано студентів зі знаннями стандартного оперування, у яких сформовано часткові знання про соціально-педагогічний супровід: студент ознайомлений з визначенням і характеристикою поняття, знає функції та методи роботи з неповнолітніми правопорушниками, причини девіантної поведінки, слабо сформовані вмінням здійснювати та аналізувати, а також прогнозувати, розробляти соціальні проекти і технології щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу, має уявлення про методи роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання, опосередковано ознайомлений з нормативно-правовими актами, що регулюють діяльність соціальних працівників служби пробації під час соціально-педагогічного супроводу.

Критичним рівнем підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, об'єднано студентів із відсутністю особистісної спрямованості на реалізацію принципів ресоціалізації неповнолітніх правопорушників, у них наявне нечітке розуміння способів здійснення соціально-педагогічного супроводу, загальні знання про феномен соціально-педагогічного супроводу; відсутністю знань про нормативно-правові документи, що регулюють діяльність соціально-педагогічного супроводу; частковим знанням методів ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; незнанням психолого-педагогічних характеристик неповнолітніх правопорушників.

Проведене діагностичне дослідження показало, що у студентів-майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-

педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, не сформована потреба в саморозвитку професійних якостей до здійснення ресоціалізаційної діяльності неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

З огляду на це, варто наголосити, що тільки деякі майбутні працівники соціальної сфери після завершення навчання будуть готові здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, прагнути до постійного професійного зростання й розвитку професійних якостей.

Відтак, одержані під час констатувального етапу експерименту результати вказують на необхідність реалізації розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Насамкінець можемо простежити хід виконання дослідницьких завдань констатувального етапу експерименту:

1) визначено критерії та показники (мотиваційний – спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії, здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх звільнених від відбування покарань з випробуванням; когнітивний – знання нормативно-правової бази України, зокрема й ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників, знання щодо професійної етики працівників служби пробації, теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх; операційно-діяльнісний – уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології спрямовані на соціально-педагогічний супровід, уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу);

2) рівні (критичний, репродуктивний, продуктивний);

3) підібрано діагностичні методики рівнів підготовки: методика оцінки мотивації досягнень А. Мехрабіана та методика самооцінки професійно-педагогічної мотивації (адаптована М. Фетискіним); тестове завдання для оцінки необхідних у процесі соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх знань майбутніх працівників соціальної сфери з правозахисної тематики та професійної етики працівників служби пробації (авторська); картка оцінювання рівнів сформованості професійних умінь і навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (авторська).

4) визначено вибірккову сукупність учасників констатувального експерименту;

5) проведено первинну діагностику рівнів стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, контрольної та експериментальної груп;

6) зібрано та проаналізовано дані, які свідчать про недостатній рівень підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Отже, результати, отримані під час діагностики реального рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, дозволяють нам зробити ряд висновків:

1. Критичний рівень підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, контрольної й експериментальної груп зумовлений недостатньою сформованістю системи

необхідних знань щодо ресоціалізації неповнолітніх, що свідчить про відсутність професійної мотивації навчання, навичок самостійної роботи.

2. Репродуктивний рівень підготовки зафіксовано у більшості майбутніх працівників соціальної сфери контрольної та експериментальної груп, ці студенти мають достатні знання, але не завжди їх можуть застосовувати на практиці. Ці респонденти недостатньо вмотивовані щодо вдосконалення професійних навичок із ресоціалізаційної діяльності, частково володіють навичками здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

3. Продуктивний рівень підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, контрольної та експериментальної групи демонструє зовсім незначна кількість респондентів. Цей рівень релевантний достатньою мотивацією, когнітивною та операційно-діяльнісною підготовки. Особистісна сфера переважно позитивна, можливий інтерес до самоосвіти та направлення на означений вид діяльності.

Отже, підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, в межах дисертаційного дослідження буде спрямоване в напрямі визначення, обґрунтування та впровадження в освітній процес розроблених нами педагогічних умов.

Висновки до розділу 1

Аналіз теоретико-методичних засад підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, обґрунтовані поняття „майбутній працівник соціальної сфери”, „соціально-педагогічний супровід” та „підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх,

звільнених від відбування покарання з випробуванням ” описаний в першому розділі дозволив дійти низки висновків.

Вивчення наукової літератури щодо підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням засвідчує актуальність та багатогранність досліджуваної проблематики у межах соціальної роботи. Науковий дискурс містить роботи, що спрямовані на вивчення ключових аспектів проблеми, а саме: дослідження щодо філософії, методології та різноманітних практик застосування покарань до правопорушників, поява яких сприяла становленню сучасної концепції покарання з випробуванням, яка кардинально відмінна від тих, що до цього мали місце в історії людства, оскільки характеризується гуманістичною спрямованістю, орієнтована на турботу про кожного члена суспільства, актуалізує виховний потенціал громади; наукові дослідження сучасних учених, які з педагогічних позицій розглядають соціалізацію неповнолітніх правопорушників як феномен, що залежить від сформованого в особистості світобачення та світосприйняття, прищеплених навичок поведінки, набутого досвіду, а також від реалізованих країною соціальної політики, практик захисту та підтримки, педагогічних впливів освітніх інститутів держави, а головне – від наявності професійно підготовлених суб’єктів соціального виховання; щодо підготовки працівників соціальної сфери до соціальної та соціально-педагогічної роботи з правопорушниками, зокрема неповнолітніми, у пенітенціарній системі та у службі пробації.

Огляд науково-методичної літератури та аналіз освітньо-професійної програми дав змогу дефініціювати, що майбутній працівник соціальної сфери – це спеціаліст із соціального виховання, який допомагає різним категоріям клієнтів, зокрема неповнолітнім правопорушникам, вирішувати проблеми, що виникають у процесі соціалізації, залучаючи для цього необхідні ресурси, забезпечуючи взаємодію між клієнтом і соціальними установами й середовищем загалом, підвищуючи відповідальність соціальних інститутів і

громади за супровід клієнта, впливаючи на соціальну політику у сфері захисту прав неповнолітніх.

Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників розуміється в роботі як процес, що передбачає спільну взаємодію, взаємодопомогу суб'єкта й об'єкта супроводу на основі прогнозування перспектив поведінки дитини й оцінки її самопроявів, спрямований на забезпечення необхідної допомоги, підтримки, стимулювання осмислення неповнолітнім правопорушником себе як особистості, забезпечення його соціально прийнятної поведінки, спілкування, допомоги в навчанні, отриманні професії, необхідної для повноцінної життєдіяльності та професійного самовизначення, спонукання до самостійності, засвоєння нових соціальних ролей, накопичення досвіду відповідної соціальної поведінки.

Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників визначається нами як процес набуття студентами-майбутніми соціальними працівниками сукупності знань, умінь і навичок, які використовуються під час роботи в колі специфічних соціальних проблем (профілактика повторних правопорушень, антисоціальних явищ, профілактика алко- та наркозалежності, педагогічної занедбаності та безпритульності тощо) із ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, результатом якого (процесу) є здатність майбутнього працівника соціальної сфери вирішувати відповідні професійні завдання (освітні, соціально-терапевтичні, правозахисні, психолого-реабілітаційні, консультаційні тощо).

Діагностика стану підготовки працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням здійснювалась на підставі розробленої критеріальної бази дослідження когнітивний (знання причин виникнення девіантної поведінки; методів та етапів з ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; нормативно-правових актів у цій галузі тощо), операційно-діяльнісний (володіння технологією з ресоціалізації та

соціально педагогічного-супроводу; вміння здійснити діагностику оцінки ризиків та потреб неповнолітнього; володіння невербальними засобами спілкування; вміння інтерпретувати нормативно-правові акти, які регулюють діяльність управління пробації тощо), мотиваційний (позитивна мотивація до здійснення соціально-педагогічного супроводу, прагнення вдосконалювати професійні вміння для ефективної роботи).

У процесі констатувального етапу експерименту в результаті кількісної і якісної обробки отриманих емпіричних даних та їх аналізу виявлено числові показники рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробування. Проведена педагогічна діагностика рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, за усіма трьома критеріями як в експериментальній групі так і в контрольній групі показала, що отримані дані засвідчують, що реальний стан підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, знаходиться на критичному та репродуктивному рівнях.

Основні положення першого розділу висвітлено в публікаціях автора [7; 8; 11; 14; 19].

РОЗДІЛ 2

ОБҐРУНТУВАННЯ ТА ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ НЕПОВНОЛІТНІХ, ЗВІЛЬНЕНИХ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ

2.1. Теоретичне обґрунтування та розробка педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням

Подальше наукове дослідження порушеної проблематики пов'язане з визначенням педагогічних умов, реалізація яких сприятиме підвищенню ефективності підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Визначення цього дослідницького напрямку потребує уточнення сутності поняття „умова”.

Для здійснення обґрунтованого вибору досліджуваних педагогічних умов, проаналізуємо основні риси та ознаки власне самого поняття „умова” як педагогічного феномена, що визначається наукою в різних аспектах. У довідковій літературі, зокрема в тлумачному словнику „умова” подається: як необхідна обставина, яка робить можливим здійснення чого-небудь; правила, встановлені в якій-небудь сфері життя, діяльності; обставини, за яких відбувається або здійснюється що-небудь [158, с. 588].

Визначаючи умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, важливо враховувати, що філософське трактування поняття „умови” пов'язується з відношенням предмета (зазначеної підготовки) до оточуючих його явищ, без яких він існувати не може: „те, від чого залежить щось інше (що обумовлюється); істотний компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), за

наявності якого можливе існування даного явища” [231, с. 707]. Тобто сукупність конкретних умов професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери має утворити середовище виникнення, існування та розвитку зазначеного педагогічного процесу.

З іншого боку – для обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, важливим є те, що з точки зору психології дефініція „умови” розглядається в контексті психічного розвитку та розкривається через сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають психологічний розвиток людини, що прискорюють або уповільнюють його, що впливають на процес розвитку, його динаміку й кінцеві результати [154, с. 270-271]. На таке інтерпретування умов необхідно зважати, вирішуючи проблему підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери, оскільки врахування потенціалу та досвіду особистості є обов’язковою вимогою особистісно орієнтованого підходу до навчання в закладах вищої освіти.

Безпосередньо пов’язаний з проблематикою дослідження термін педагогічна „умова” вивчається у педагогіці та має неоднозначне трактування, зокрема як: сукупність об’єктів речей, процесів, відношень, необхідних для виникнення, існування або зміни певного об’єкта [93, с. 85]; чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи, якими забезпечується висока результативність освітнього процесу, і вони відповідають психолого-педагогічним критеріям оптимальності [26; 125]; сукупність об’єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети [39]; структурна оболонка педагогічних технологій чи педагогічних моделей [76]. Узагальнюючи основні ідеї дослідників зазначимо, що педагогічні умови – це освітнє явище, що є взаємозалежним щодо змісту, методів, організаційних форм, технологій, ресурсної бази педагогічного процесу, що

зумовлює його результат з точки зору певних критеріїв ефективності та результативності.

Взаємозв'язок поняття „педагогічні умови” та „результат освітньої діяльності” простежується у працях багатьох дослідників. Зокрема, Т. Іщенко під педагогічною умовою розуміє і обставини, і обстановку, і явища, і фактори (чинники), і шляхи, і уявлені результати, і напрями тощо. Хоча більшість науковців пов'язує реалізацію педагогічних умов із ефективністю чи продуктивністю педагогічного процесу [25]. Українська дослідниця А. Рябуха під педагогічними умовами розуміє сукупність обставин, засобів і заходів, що сприяють ефективності підготовки. При цьому до педагогічних умов належать лише ті, що спеціально створюються в педагогічному процесі, та реалізація яких забезпечує найбільш ефективний його перебіг [196, с. 168-172, с. 169].

Важливо також відзначити й взаємозв'язок педагогічних умов та цілей процесу підготовки, а також дефініції „освітніх середовищ”. Так, на думку Д. Ахмерової, педагогічні умови – це такі обставини педагогічного процесу, які забезпечують досягнення поставлених цілей, середовище, в якому педагогічні умови виникають, існують і розвиваються. Такими обставинами, зазначає дослідниця, є ті, в яких, по-перше, враховані наявні умови навчання, по-друге, передбачені способи перетворення цих умов у напрямку мети навчання, і, по-третє, певним чином відібрані, побудовані й використані елементи змісту, методи та форми навчання. Ці обставини процесу навчання є результатом відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів і засобів навчання для досягнення певної мети. При цьому необхідно врахувати певні сукупності: сукупність об'єктивних можливостей, змісту, форм, методів, педагогічних прийомів і матеріально-просторового середовища, які спрямовані на вирішення завдань, стимуляцію пізнавальних інтересів через зміст навчального матеріалу, зміну організації і характеру перебігу пізнавальної діяльності та зміну відносин між учасниками освітнього процесу; сукупність обставин, які супроводжують освітній процес і забезпечують відповідний рівень сформованості компонентів професійної

самосвідомості; сукупність заходів, спрямованих на поетапне моделювання й ефективне функціонування підготовки майбутніх учителів [25].

Узагальнюючи наведені визначення, під педагогічними умовами будемо розуміти сукупність таких обставини, які свідомо створюються у процесі підготовки працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, та забезпечують найбільш ефективне формування компетентності майбутніх фахівців щодо вирішення відповідних професійних завдань. Такі обставини передбачають перетворення змісту, форм, методів, технологій професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери, розширення ресурсів такої підготовки, актуалізацію внутрішнього потенціалу майбутніх фахівців.

Важливо наголосити, що, як правило, у роботах вчених зазначена категорія конкретизується відповідно до певного предмету дослідження. З огляду на це, поняття „педагогічні умови” К. Дубич визначає як сукупність взаємозалежних і взаємообумовлених заходів педагогічного процесу, які забезпечують досягнення конкретної мети [65, с. 79]. Зважаючи на це, педагогічні умови підготовки працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, визначаємо як цілеспрямовані та спеціально створені педагогічні обставини, вимоги, чинники, які змінюють процес підготовки майбутніх працівників соціальної сфери, спрямовані на всі його компоненти (мету, завдання, принципи, зміст, форми, методи тощо) на розвиток компетентності здійснення ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Спираючись на результати констатувального експерименту та ґрунтуючись на професійних вимогах до майбутніх фахівців, виділимо педагогічні умови, які здатні, на нашу думку, забезпечити досягнення результату підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування

покарання з випробуванням – набуття фахівцями відповідної компетентності. Такими умовами, на нашу думку, є:

- актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням;
- використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери;
- створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Теоретичне обґрунтування *першої педагогічної умови* щодо актуалізації потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, включає формування і розвиток цілісної системи знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому фахівцю для вирішення відповідних професійних завдань. Зазначена умова забезпечує перенесення та закріплення знань із одного предмета в інший; перехід від предмета теоретично-навчального до предмета практично-професійної діяльності; сприяння системному формуванню знань, умінь та навичок із ресоціалізації неповнолітніх правопорушників.

Обґрунтовуючи можливість вирішення цієї проблеми, визначимо, які елементи змісту підлягають актуалізації. Традиційно класиків (Ю. Бабанський [26], І. Зимня [77], І. Лернер [125] та ін.) компонентами змісту вищої освіти фахівців вважаються: знання про світ і способи діяльності інтелектуального й практичного характеру; досвід здійснення способів діяльності; досвід творчої діяльності; досвід емоційно-ціннісного ставлення. Говорячи про елементи змісту ми маємо на увазі ті, означені у Законі України „Про вищу освіту” [179], складові навчального процесу у яких відображений зміст освіти, як-от:

стандарти вищої освіти, що розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти (наукових установ); освітньо-професійна програма – система освітніх компонентів на відповідному рівні вищої освіти в межах спеціальності, що визначає вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, перелік навчальних дисциплін і логічну послідовність їх вивчення, кількість кредитів ЄКТС, необхідних для виконання цієї програми, а також очікувані результати навчання (компетентності), якими повинен оволодіти здобувач відповідного ступеня вищої освіти. Заклад вищої освіти на підставі відповідної освітньої програми за кожною спеціальністю розробляє навчальний план, який визначає перелік та обсяг навчальних дисциплін у кредитах ЄКТС, послідовність вивчення дисциплін, форми проведення навчальних занять та їх обсяг, графік навчального процесу, форми поточного і підсумкового контролю. На основі навчального плану у визначеному закладом вищої освіти порядку розробляються та затверджуються індивідуальні навчальні плани студентів, що мають містити, у тому числі, обрані здобувачами вищої освіти навчальні дисципліни.

Проаналізувавши навчальні плани та програми навчальних дисциплін Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, Державного закладу „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка” (м. Старобільськ), Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, які готують майбутніх працівників соціальної сфери зі спеціальностей 6.010106 „Соціальна педагогіка” та 231 „Соціальна робота”, дійшли висновку, що наявні там навчальні дисципліни, що мають високий потенціал актуалізації, не достатньо інтегровані, а отже не використовується синергія їхньої взаємодії у питаннях підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до роботи у службі пробації, зокрема

для здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Зазначений факт вказує на те, що випускникам доведеться самотійно актуалізувати знання, вміння, навички та компетенції для досягнення певного результату на робочому місці, що враховуючи складнощі професійної адаптації не завжди ефективно. Необхідність самоактуалізації призведе до збільшення періоду адаптації до умов професійного середовища, який пов'язаний з усуненням прогалин професійної освіти, безпосередньо в процесі роботи майбутнього працівника служби пробації.

Продовжуючи обґрунтування першої педагогічної умови, а саме актуалізації потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, наголосимо, що орієнтація на якісну професійну підготовку майбутніх працівників соціальної сфери вимагає нового підходу до побудови змісту професійної освіти – інтеграційного. З цього приводу В. Жигір'єв слушно зазначає, що „професійні та особистісні якості не можуть бути сформовані на достатньому рівні, якщо у зміст навчання не буде закладено єдине інтегруюче підґрунтя” [69, с. 133]. Подібну думку висловлює й С. Колеснікова, стверджуючи: „Інтеграція – важлива умова прогресу сучасної педагогічної науки, що сприятиме прогресу цивілізації в цілому” [107, с. 173].

Основою інтеграційного підходу до визначення змісту професійної підготовки працівників соціальної сфери є явище інтеграції. У довідковій літературі інтеграція (лат. *integratio* – відновлення, поповнення, від *integer*- цілий) визначається як процес зближення галузей знань, міждисциплінарного зв'язку, що відбувається разом з процесами їх диференціації [233]. У Педагогічному словнику це поняття визначається як процес і результат створення нерозривно зв'язаного, єдиного і цілого в освітньому процесі [55, с. 89].

Більшість дослідників пов'язує інтеграцію зі змістом педагогічного процесу,

розглядаючи як умову його вдосконалення. Наприклад, С. Колеснікова справедливо вважає, що інтеграція є однією із складових оновлення навчального матеріалу” [107, с. 175]. Проблема цілісності знань, наполягає І. Пастирська, є „необхідним компонентом формування змісту освіти” [166, с. 221]. І. Козловська розуміє інтеграцію як „процес зближення й зв’язку наук, який діє поряд з процесом диференціації, що є вищою формою втілення міжпредметних зв’язків на якісно новому рівні навчання” [104, с. 32]

У своєму науковому доробку В. Жигір зазначає, що модулі інтегрованих дисциплін психолого-педагогічного й управлінського циклів нормативного та варіативного блоків навчального плану підготовки виступають важливим підґрунтям формування у майбутніх фахівців професійних якостей. На думку дослідника, зміст цих інтегрованих дисциплін повинен мати універсальний характер і відповідати проблемам майбутньої професійної діяльності [69, с. 133]. Одночасно, Л. Гризун вважає, що „формування структури навчальної дисципліни на засадах інтеграції знань може розглядатися як засіб активізації пізнавальної діяльності майбутніх фахівців” [57, с.63]. Становлення професіоналізму під час навчання у виші залежить, на думку Є. Клімова, від системного об’єднання дисциплін, з орієнтацією на цілісну професійну діяльність, в якій кожна окрема дисципліна повинна бути засобом для досягнення однієї цілі [100].

Розробляючи зазначену умову, орієнтувалися на такі інтеграційні інструменти актуалізації елементів змісту, що мають потенціал щодо підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням:

- побудова структурно-логічної схеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням міжпредметних зв’язків, що забезпечують інтеграцію навчальних дисциплін;

- розробка елементів змісту, що безпосередньо забезпечують інтеграційний підхід у підготовці до досліджуваного виду професійної діяльності (наскрізні теми у навчальних та робочих програмах, методичні комплекси інтегрованих курсів, інтегрована програма навчальної практики тощо);

- впровадження „наскрізного навчання”, бінарних занять, „лекцій удвох”;

- перегляд змісту спеціальних підручників та методичної літератури, що використовується у підготовці майбутніх фахівців соціальної сфери, наскрізно з 1 по 4 курс.

Ефективність актуалізації потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, забезпечується певною системою засобів. До них відносяться: комплексна організація діяльності студентів, що поєднує навчально-пізнавальну, навчально-практичну та самостійну діяльність; безперервність і систематичність вивчення профільних дисциплін протягом усіх років навчання у закладі вищої освіти фахівця з соціальної роботи.

Важливим етапом розробки першої педагогічної умови є побудова структурно-логічної схеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням міжпредметних зв'язків, що забезпечують інтеграцію навчальних дисциплін. Це є вкрай потрібним для забезпечення інтеграції елементів змісту професійної підготовки, оскільки, наявність такої схеми забезпечує безперервність і систематичність вивчення студентами загальноосвітніх, профільних та інтегрованих дисциплін протягом усіх років навчання у закладах вищої освіти.

Результатами професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у закладах вищої освіти виступають діяльнісні здібності студентів і система відносин, а

результатами їх професійної діяльності – нові знання, освіченість, професійна компетентність студентів щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробування, на які й переноситься практична діяльність студентів спеціальності „Соціальна робота”.

Структурно-логічна схема підготовки фахівців – складова галузевого стандарту вищої освіти, що визначає логічну послідовність вивчення навчальних дисциплін, а також погодження змісту за темами в часі. Розробляється для кожного освітнього ступеня згідно з кваліфікаційними вимогами до професій (посад) фахівців певного рівня та галузевими стандартами вищої освіти [266].

Розроблена нами структурно-логічна схема підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, враховує репрезентовані в навчальних планах підготовки майбутніх працівників соціальної сфери освітні цикли та передбачає розподіл дисциплін за курсами та семестрами з їх розгорнутою характеристикою розроблених нами елементів змісту (тем, питань, навчальних спецкурсів), рекомендованих для вдосконалення підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Важливим елементом структурно-логічної схеми є визначені нами інтегруючі міжпредметні зв'язки, що вказують на можливість посилення потенціалу дисциплін, спрямування його на формування компетентності фахівців у питаннях соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників (див. рис.2.1).

Розглядаючи малюнок необхідно враховувати, що „міждисциплінарні зв'язки ми розглядатимемо як узгоджене вивчення понять, методів і теорій з різних дисциплін” [231, с. 487]. Однак в компетентнісному підході мета навчання розширюється і полягає у формуванні знань разом зі здатністю та

готовністю застосовувати їх в професійній діяльності.

Цикл підготовки	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс	
	1 семестр	2 семестр	3 семестр	4 семестр	5 семестр	6 семестр	7 семестр	8 семестр
Дисципліни соціально-гуманітарної підготовки	Історія України				Філософія			
Дисципліни природничо-наукової (фундаментальної) підготовки	Людина у сучасному соціумі		Загальна вікова та педагогічна психологія		Основи соціально-педагогічної досліджень			
Дисципліни професійної та практичної підготовки	Вступ до спеціальності				Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування		Основи соціально-педагогічного тренінгу	
Дисципліни самостійного вибору навчального закладу							Основи соціально-педагогічної роботи в країнах світу	
							Методика гендерної освіти	
Дисципліни вільного вибору студента			Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи		або		Основи соціальної роботи в службі пробації	
							Волонтерська практика	

Компетентність майбутнього працівника соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням

Рис. 2.1. Структурно-логічна схема підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням

Відзначимо, що для формування компетентності фахівців щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, необхідні спеціальні заходи, серед яких можна зазначити міждисциплінарну інтеграцію, що забезпечується структурно-логічною схемою. За допомогою цієї схеми вирішується кілька основних завдань: по-перше, дублювання та перенесення знань з одного предмета в інший, що обумовлено вимогами „наскрізної” підготовки в умовах компетентнісного підходу; по-друге, більш концентровано та

системно формуються знання, вміння й навички у процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Аналізуючи структурно-логічну схему підготовки фахівців (рис.2.1), відзначимо, що на першому курсі вивчатимуться такі дисципліни, які, за умови збагачення відповідними питаннями та темами, частково здатні сформувати компетентність студентів щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. У циклі соціально-гуманітарної підготовки дисципліна „Історія України”, яка вивчається на першому курсі протягом двох семестрів може бути збагачена темою „Історичні етапи становлення пенітенціарної системи в Україні”(2 години –лекційних); „Правові засади сучасної держави” може бути доповнена темою „Альтернативні форми покарання у зарубіжних країнах світу та в Україні” що мають зв'язок з темами з дисциплін природничо-наукової (фундаментальної) підготовки, що вивчаються паралельно – в першому та другому семестрі „Людина у сучасному соціумі” могла б бути доповнена темою „Профілактика делінквентної поведінки у соціумі”(2 години – лекційних). Зазначені теми інтегруються із розробленими нами темами, які ми плануємо впровадити у дисципліни професійної та практичної підготовки – у першому семестрі „Вступ до спеціальності” – „Неповнолітні правопорушники як об'єкти соціальної роботи” (2 години – лекційних) та дисципліни, що розпочинається на другому курсі „Загальна, вікова та педагогічна психологія” – „Психологічні особливості неповнолітніх з девіантною поведінкою”(2 години – лекційних).

Зазначимо, що навчальна дисципліна „Вступ до спеціальності” є важливою складовою початкового етапу освітньої професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Її зміст має істотне значення для формування цілісного

уявлення про сутність соціальної роботи як професії, про основи роботи з різними категоріями клієнтів, зокрема з неповнолітніми правопорушниками. Так, у процесі опанування наукового матеріалу студенти ознайомляться з основними поняттями та категоріями соціальної роботи – такими як клієнт соціальної роботи, вивчать взаємозв'язок соціальної роботи з іншими науками, що, безумовно, важливо для інтегрованого знання. Також студенти вивчать соціальні служби як один із основних суб'єктів соціальної роботи з профілактики та соціального-виховання неповнолітніх правопорушників.

Для професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, особливого значення набудуть такі дидактичні одиниці: нормативно-правові основи соціальної роботи, взаємозв'язок соціальної роботи та педагогіки; групи ризику як клієнти соціальної роботи тощо.

На третьому курсі навчання підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, нами будуть наповнені такі дисципліни: „Філософія” – „Філософський аспект злочину та покарання” (2 години – лекційних) та познайомить студента з поглядами філософів на злочин та кару в історичній парадигмі змін; „Основи соціально-педагогічних досліджень” (допоможе студентам сформувати практичні навички соціально-педагогічної діагностики процесів, якостей і станів) буде доповнена темами: „Соціально-педагогічні діагностики у службі пробачії з засудженими до різних видів покарання” (2 години – лекційних) та „Використання інноваційних методів у процесі ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання” (усього 4 години, з них 2 – лекційних та 2 – практичних); „Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування” буде доповнена 2 годинами практичних занять з теми „Соціально-педагогічні засоби формування комунікативної взаємодії із неповнолітніми правопорушниками”.

На четвертому курсі студенти почнуть вивчати дисципліни, які присвячені формуванню у майбутніх фахівців компетенцій, що забезпечать ефективну професійну діяльність в галузі соціального захисту неповнолітніх правопорушників як вразливих верств населення. У процесі вивчення цих дисциплін студенти набудуть знань в сфері державної політики та правових основ соціально-правового захисту неповнолітніх в Україні, умінь використовувати технології соціально-педагогічної роботи з урахуванням гендерних особливостей. Нами будуть доповнені такі навчальні дисципліни: „Основи соціально-педагогічного тренінгу” – „Інноваційні методики в процесі реалізації пробаційних програм” (4 години, з них 2 години – лекційних та 2 години – практичних занять); „Основи соціально-правового захисту дитинства. Методика правового виховання та профілактика правопорушень” – „Нормативно-правове регулювання прав дитини, яка перебуває в конфлікті з законом” 2 години – лекційних; „Моделі і технології соціально-педагогічної роботи в країнах світу” – „Міжнародний досвід соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками” (2 години – практичних занять); „Методика гендерної освіти” буде доповнена темою „Недискримінаційний підхід у роботі з неповнолітніми правопорушниками” (2 години – лекційних).

Але все таки для актуалізації та покращення змісту, а також взаємопроникнення теоретичної і практичної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, необхідна розробка та апробація спецкурсів, які б акцентували уваги на вивченні сучасних підходів до обґрунтування соціальної роботи в пенітенціарній системі з урахуванням змін, які відбулись у нормативно-правовій базі України, зокрема й до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, враховуючи їх психологічні та гендерні особливості тощо.

Тому нами будуть розроблені елективні курси „Соціальна робота в

умовах пенітенціарної системи України” (для студентів, які здобувають освітній ступінь бакалавра на основі повної загальної освіти), який буде викладатися у 3 та 4 семестрах, обсягом 3 кредити (загальний обсяг – 90 годин, аудиторних – 54 годин, з них 14 – лекційних, 30 – практичних, 10 – семінарських, самостійної роботи – 36 годин, дисципліна закінчиться заліком у 4 семестрі); та „Основи соціальної роботи в службі пробації”(для студентів, які здобувають освітній ступінь бакалавра на основі диплома молодшого спеціаліста), який буде читається у обох півріччях останнього курсу, обсягом 3 кредити (загальний обсяг – 90 годин, аудиторних – 54 годин, з них 14 – лекційних, 20 – практичних, 20 – семінарських, самостійної роботи – 36 годин, дисципліна закінчиться заліком). Зазначимо, що для актуалізації потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, нами буде інтегрована практика „Волонтерська практика”, яка буде одним із видів практичних занять з блоку професійно орієнтованих дисциплін. Опираючись на попередні курси, практика забезпечить емпіричний матеріал до вивчення спеціальних дисциплін та стане складовою наскрізної системи практики.

Закінчуючи обґрунтування першої педагогічної умови треба зазначити, що за допомогою актуалізації потенціалу елементів змісту, що мають потенціал щодо підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, забезпечиться поглиблення знань студентів, на основі яких в майбутньому буде здійснюватися ресоціалізація неповнолітніх правопорушників та сформується вміння з реалізації здійснення соціально-педагогічного супроводу розглянуті в першому розділі.

Зважаючи на те, що представлені нами педагогічні умови складають єдину систему, підкреслимо що при обґрунтуванні першої умови необхідно враховувати, що її подальше впровадження в підготовку майбутніх

працівників соціальної сфери не буде ефективним без паралельної розробки й реалізації другої умови, пов'язаної із використанням контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери.

Обґрунтовуючи другу педагогічну умову, якою передбачено використання в навчальному процесі майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, контекстних технологій навчання, зауважимо, що в останні десятиліття педагогами і психологами було розроблено досить багато методик активізації навчання, але всі їх за своєю суттю узагальнює концепція „контекстного” навчання, яку запропонував А. Вербицький. На думку вченого, сутність такого навчання студентів полягає у відтворенні в аудиторних умовах „науковою мовою” відповідних навчальних дисциплін і динаміки виробництва, професійних відносин і дій фахівців, а серед її найбільш яскравих форм, що вдало моделюють предметний і соціальний зміст майбутньої професійної праці, автор виокремлює навчальні (ділові) ігри, тренінги, проблемну лекцію, аналіз конкретних виробничих ситуацій, вирішування ситуаційних завдань, розігрування ролей, методи імітаційного моделювання тощо [43, с. 62].

Контекст – це система внутрішніх, психічних (цілі, цінності, рішення, досвід, знання студента) і зовнішніх (предметно-ситуаційних, соціокультурних, психолого-педагогічних) умов підготовки майбутнього працівника соціальної сфери, взаємодія яких в процесі виконання ним навчальної діяльності визначає зміст його психічного відображення, яке й повинно скласти професійно-важливі якості особистості фахівця. Технології контекстного навчання соціальних працівників у всій системі їх підготовки повинні проектуватися і використовуватися таким чином, щоб найбільшою мірою забезпечити взаємодію зазначених внутрішніх і зовнішніх умов, особистісне залучення кожного студента в структуровані контексти опанувальної професійної діяльності [44, с. 105].

Треба зауважити, що контекстне навчання орієнтується на те, що знання, вміння, навички даються не як предмет, на який повинні бути направлена активність студента, а як засіб вирішення задач діяльності майбутнього фахівця. Основною характеристикою освітнього процесу контекстного типу, що реалізується за допомогою системи нових і традиційних форм, методів навчання, є моделювання засобів предметного і соціального змісту майбутньої професійної діяльності. У спеціальних дисциплінах відтворюються реальні професійні ситуації і фрагменти майбутньої професійної діяльності, таким чином, студенту задаються контури його майбутньої професійної праці. Саме під час аналізу ситуацій, ділових і навчальних ігор студент формується як фахівець і член майбутнього колективу.

Особливою галуззю навчального імітаційного моделювання діяльності майбутніх працівників соціальної сфери вважається одна з альтернативних контекстних технологій – гра, яка розглядається в сучасній педагогіці вищої школи як дієвий засіб професійного становлення майбутнього фахівця та активізації його навчально-пізнавальної діяльності, що дає значний розвивальний ефект [70, с. 78-80; 43, с.128; 260, с. 68-69]. Це зумовлюється унікальними педагогічними можливостями і психологічними механізмами цього складного соціального і психолого-педагогічного феномену, у вивченні якого великого значення набули праці С. Шацького, П. Блонського, Л. Виготського, О. Леонтьєва, Е. Берна, Ж. Піаже, К. Гросса, В. Штерна, Ф. Фребеля та ін. Загальні властивості гри дозволили вченим обґрунтувати її унікальні можливості у професійному навчанні дорослих людей. Так, Й. Хейзинг розглядає гру в житті дорослих як самостійне явище культури, ознакою якого є вільна діяльність людей, що відокремлюється від буденного життя, створює тимчасове відчуття досконалості й гармонії зі світом, яке є особливо цінним для організації навчання й практики спілкування зі студентами завдяки поєднанню змісту гри та процесу її перебігу [240].

Зупинимося докладніше на описі ділової гри. Позитивна сторона ділової гри полягає в тому, що за допомогою використання гри як інструменту формування особистості професіонала, досягається мета активізації навчального процесу. Із позицій концепції контекстного навчання можна визначити сутність ділової гри: вона є формою відтворення предметного і соціального змісту професійної діяльності, моделювання систем відносин, характерних для даної професії. Проведення ділової гри – розгортання особливої, ігрової діяльності учасників на імітаційній моделі, що відтворює умови й динаміку виробництва.

Ділова гра дозволить створити в навчанні предметний і соціальний контексти майбутньої професійної діяльності, що допоможе змоделювати більш адекватні, порівняно з традиційним навчанням, умови формування особистості фахівця соціальної сфери.

В умовах спільної роботи, під час проведення гри кожен студент набуває навичок соціальної взаємодії, ціннісні орієнтації та установки, властиві фахівцю; дії набувають значення вчинків, які формують соціальні риси, характер фахівця.

У діловій грі реалізуються такі психолого-педагогічні принципи: принцип імітаційного моделювання конкретних умов і динаміки виробництва, принцип ігрового моделювання змісту і форм професійної діяльності, принцип спільної діяльності, принцип діалогічного спілкування, принцип проблемності змісту імітаційної моделі і процесу його розгортання в ігровій діяльності. Ці принципи відображають знання про ігрові процеси навчання, його складові частини, логіку і внутрішній зв'язок. Кожен принцип наче доповнює і розвиває інший, а взяті в цілому, вони складають концепцію ділової гри як форми контекстного навчання [43, с. 31, 156].

Відмінність ділової навчальної гри від традиційних методів навчання, полягає в тому, що в грі відтворюються основні закономірності процесу професійної діяльності та професійного мислення на матеріалі динамічно створених спільними зусиллями учасників навчальних ситуацій, що

дозволить змодельовати більш адекватні, порівняно з традиційним навчанням, умови формування особистості фахівця соціальної сфери. Необхідно створювати такі дидактичні умови, щоб учасник ділової гри міг реалізувати комплекс умінь, надбаних в межах інших форм навчання або попередніх етапах гри. Учасники не просто беруть участь у грі, вони проживають цей момент, емоційно залучаються до діяльності, сприймають ігрову модель реально. Здобуті навички дають змогу вирішувати подібні ситуації під час професійної діяльності.

Передбачаємо, що використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери може здійснюватися шляхом упровадження у професійну підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, кейс-технологій.

Кейс – це опис ситуації, що реально відбулась у професійно-педагогічній діяльності або змодельована автором, аналіз якої ставить студентів в умови, що наближають їх до професійних. Обговорення проблемної ситуації, що закладена у кейсі, ставить як викладача, так і студентів в умови активної взаємодії [94].

Дослідниця Л. Лежніна зазначає, що метод кейсів є ефективним саме при підготовці фахівців соціальної сфери. Під час групових дискусій, на думку автора, формується особистість майбутнього спеціаліста, важливі для професії навички самоаналізу й самоменеджменту. „Особливе значення кейса полягає в тому, що він формує культуру попереднього аналізу ситуації, з якої власне й „виростає” проблема, яка дуже важлива для обмірковування й прийняття ефективних рішень, наприклад, у вигляді заходів педагогічного або психологічного впливу” [124, с. 68].

Кейс-технології ефективні при підготовці майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, адже

їх професійна діяльність пов'язана з відповідальністю при прийнятті рішень. Доцільність прийняття рішення при вирішенні складних соціально-педагогічних проблем неповнолітнього, що виникають при здійсненні соціально-педагогічного супроводу, визначає характеристики вихованця: його характер, інтереси, ціннісні орієнтації, світогляд тощо. Майбутній працівник соціальної сфери, приймаючи рішення, має розуміти, що навіть невеличкий соціально-виховний вплив відбивається на ресоціалізації його клієнта.

Інша дослідниця, Л. Покушалова підкреслює, що кейс-метод спрямований не стільки на опанування професійними знаннями і вміннями, скільки на розвиток інтелектуального й комунікативного потенціалу студентів і викладачів. Кейс – цей маленький літературний твір, що дозволяє не тільки отримати інформацію, але й зануритися в атмосферу того, що відбувається. Це допомагає студентам уявити себе в реальній життєвій ситуації, а не просто вирішувати складне завдання” [174, с. 156].

Розглядаючи сутність кейс-технології, В. Платов виділяє такі ознаки, що дозволяють відрізнити цю технологію від інших технологій навчання:

- наявність моделі педагогічної системи, стан якої розглядається в деякий дискретний момент часу;
- колективне вироблення рішення;
- багатоальтернативність рішень;
- єдина мета при виробленні рішень;
- наявність системи групового оцінювання діяльності;
- наявність керованої емоційної напруги студентів [172, с.13-16].

Український науковець Ю. Сурмін, аналізуючи навчальні можливості кейс-технологій, особливу увагу звертає на те, що професійна підготовка майбутніх фахівців на основі кейсів уможлиблює об'єднання теорії й практики, сприяє розвитку аналітичного та критичного мислення, ініціативності студентів, розвиває їхні здібності приймати нестандартні та оригінальні рішення, брати на себе відповідальність за обрані рішення,

навчає аналізувати широкий спектр інформації, вчить системно розв'язувати актуальні проблеми як навчання, так і майбутньої професійної діяльності [216].

Відповідно до вищезазначеного, ми можемо стверджувати, що доцільність використання кейс-технології у процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, базується на таких особливостях: виступає як технологія колективного навчання, відбувається обмін думками, досвідом, інформацією, налагоджується комунікативна компетенція майбутнього фахівця; створюється синергетичне поле, у якому максимально застосовуються різні знання для вирішення проблеми й відбувається формування переконання збагачення знань, які стосуються здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх; обговорення кейсів сприяє формуванню особистісних якостей майбутнього фахівця.

Міністерством юстиції України затвердженні вимоги до технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників у службі пробації, що складається з комплексу конкретних соціально-педагогічних технологій: „Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення” (забезпечує об'єктивне передбачення поведінки підлітків, що відображається в досудовій доповіді та в плані соціально-педагогічного супроводу), „Мотиваційне інтерв'ювання” (є спланованим способом спілкування з клієнтами, який зменшує опір і заохочує клієнтів знайти спосіб вирішення їхніх проблем самостійно) та „Ведення випадку” (цілісне оцінювання соціальної проблеми й визначення потреб дитини та пріоритетів у їх задоволені).

Технологія „Ведення випадку” – провідна технологія соціально-педагогічної роботи з конкретною проблемною ситуацією, у якій об'єднано й певний моніторинг ситуації, і залучення інших інституцій, і здійснення координації дій з метою вирішення психологічних, міжособистісних,

соціальних проблем клієнта, його оточення. Реалізується шляхом встановлення безпосередньої взаємодії між спеціалістом (соціальним педагогом/соціальним працівником) і клієнтом [68].

Зазначена технологія передбачає певну послідовність дій: перший етап – вивчення ситуації. Майбутнім фахівцем оцінюється соціальна проблема й визначаються потреби неповнолітнього правопорушника, що передбачає реалізацію таких положень: оцінку потреб клієнта; розробку плану соціально-педагогічного супроводу; визначення пріоритетів у задоволенні потреб клієнта.

Оцінка потреб клієнта передбачає аналіз особистості, міжособистісних стосунків, сім'ї, взаємодії із соціальним оточенням і чинники, що його визначають. На цьому етапі особлива увага має бути приділена підготовці з надання допомоги, визначення кола першочергових проблем тощо.

Другий етап – безпосереднє надання послуг. На цьому етапі визначаються організації та спеціалісти, які будуть безпосередньо надавати послуги неповнолітньому правопорушникові, характер і обсяг послуг, здійснюється безпосередня робота з клієнтом та оцінка ефективності заходів [15].

Відповідно до ч.1 ст. 9 Закону України „Про пробацію” під час досудової пробації суд може запросити формалізовану інформацію, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності, серед якої оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення ч. 3 ст. 9 цього Закону [182].

Метою технології – „Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення” є: встановлення ймовірності повторного вчинення злочину; ідентифікація і класифікація соціальних і особистих проблем людини, що мають відношення до злочину; оцінка ризику серйозної шкоди, ризику стосовно особистості та інших ризиків; ідентифікація факторів, які зменшують ризик шкоди від злочинця; висвітлення проблем, які потрібно вирішити у роботі зі злочинцем; визначення потреб для подальшої

оцінки фахівцем; визначення змін протягом періоду спостереження/покарання.

Фахівці і вчені виділили сім основних факторів, що впливають на вчинення повторних злочинів: житло (його відсутність), освіта (її відсутність), залежності, фізичне і розумове здоров'я, позитивне оточення (його відсутність), фінанси (зобов'язання, борги), поведінка і мислення.

Для жінок/дівчат додатковими показниками вважаються: побутове насильство, заняття проституцією та торгівля людьми.

У складних випадках експерти рекомендують застосовувати розширену систему оцінки, що складається з 12 потенційно актуальних чинників:

1. Проблеми з житлом;
2. Сімейні та особисті відносини;
3. Освіта, навчання та працевлаштування;
4. Місцевість проживання;
5. Спосіб життя;
6. Зловживання небезпечними речовинами;
7. Фізичне здоров'я;
8. Стан емоційного і психічного здоров'я;
9. Сприйняття себе та інших;
10. Мислення та поведінка;
11. Ставлення до правопорушень;
12. Мотивація до змін [146, с. 264-267.]

Саме над усуненням цих негативних факторів і необхідно буде працювати майбутньому працівнику соціальної сфери у роботі з неповнолітніми правопорушниками.

Технологія „Мотиваційне інтерв'ювання” – це спланований та свідомий спосіб спілкування з клієнтами, який зменшує опір та заохочує клієнтів знайти рішення їхніх проблем самостійно. Протиставлення проблем розцінюється як мета, але не спосіб роботи [163, с. 125]. Зазначимо, що технологія „Мотиваційне інтерв'ювання” включає в себе ефективні прийоми

ведення бесіди (питання, слухання, підведення підсумків та підтримка), використання яких визначається основними принципами і завданнями поставленими у процесі здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

У процесі здійснення соціально-педагогічного супроводу майбутній працівник соціальної сфери повинен керуватися такими підходами під час використання технології „Мотиваційне інтерв'ювання”: виявляти емпатію; відходити від стандартного способу мислення; уникати спорів і конфронтацій; використовувати опір; підтримувати віру та надію; протиставити проблеми як мету – не як спосіб роботи [163, с. 126].

Зауважимо, що найважливіше у технології „Мотиваційне інтерв'ювання” – це вибір. Необхідно, щоб клієнт усвідомив, що попри допомогу працівника служби пробації, саме він відповідає за прийняття особистих рішень – відповідальність за рішення змінюватися (виправлятися) та процес цих змін повністю лежить на ньому особисто.

Розпочинаючи обґрунтування *третьої педагогічної умови* – створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками – визначимо родове поняття „соціальне партнерство”.

Дослідниці Н. Романова та І. Мельник словосполучення „соціальне партнерство” трактують окремо: слово „соціальне” значить суспільне, тобто стосовно життя людей та їхніх відносин у суспільстві, а „партнер”(від французького слова „партія”) – „учасник спільної діяльності” [193, с. 35].

У своєму науковому дослідженні А. Колот визначає соціальне партнерство як „систему відносин у соціально-трудоій сфері, яка спрямована на узгодження та захист інтересів найманих працівників і роботодавців ” [108, с. 26].

На думку О. Грішної, соціальне партнерство – це система взаємозв'язків між найманими працівниками, трудовими колективами,

професійними спілками, з одного боку, роботодавцями та їх об'єднаннями і державою та органами місцевого самоврядування – з двох інших, їхніми представниками та спільно створеними органами з регулювання соціально-трудова відносин, які полягають у взаємних консультаціях, переговорах і примирних процедурах на взаємоузгоджених принципах для дотримання прав та інтересів працівників, роботодавців і держави [58, с. 238].

Соціальне партнерство – суспільно-орієнтоване утворення – це унікальний підхід до розвитку співтовариства й людських ресурсів. Він фокусується на служінні інтересам усього співтовариства, вимагає співробітництва певних установ і багатьох партнерів, сприяє позитивним змінам та вдосконаленню роботи педагогічних колективів у середовищі, що швидко змінюється [157].

В умовах глобалізації основою освітньої політики держави є соціальна спрямованість і збалансованість соціальних інтересів. Соціальне замовлення на підготовку і професійне становлення фахівця, який мислить нестандартно, творчо, критично й рефлексивно – внаслідок чого й відбуваються зміни – мотивує, в свою чергу, запит на нового управлінця, який би творчо здійснював керівництво, впроваджував і розвивав нові ідеї, напрями, форми освітньої та виробничої діяльності [157, с. 47-51; 193, с. 37-39].

Стратегічні завдання модернізації освіти мають бути досягнуті тільки в процесі постійної взаємодії системи освіти з зацікавленими соціальними партнерами. Сучасні освітні тенденції свідчать про зародження процесу взаємодії сфери освіти та сфери праці.

Соціальне партнерство будується на принципах законності, добровільності, рівноправності сторін, взаємної відповідальності й розвивається за допомогою механізмів, державними структурами, трудовими колективами, громадськими організаціями тощо. Його учасниками виступають люди, які мають різні соціальні та особистісні характеристики, однак, їх об'єднують спільні ознаки: взаємна повага до суті партнерства, розуміння його значимості, коректність при вирішенні загальних проблем,

солідарність при відстоюванні своїх інтересів у відносинах із іншими суб'єктами партнерства [27, с.78].

У соціальній роботі основою механізму соціального партнерства виступає принцип соціальної справедливості як морально-правовий регулятор відносин членів суспільства. Так, на макрорівні соціальної реальності, з точки зору критеріїв „справедливість-несправедливість”, може бути розглянуто зміст соціальної політики держави, на мезорівні – організація діяльності соціальних установ у регіоні, на мікрорівні – формування взаємин фахівця і клієнта. Взаємообумовленими цілями розвитку системи соціального партнерства в соціальній роботі є залучення в сферу надання соціальної допомоги і підтримки якомога більшої кількості організованих і самостійних учасників, і забезпечення їх оптимальної взаємодії в напрямку вирішення проблем соціальної сфери [193].

Основними суб'єктами соціального партнерства можуть виступати як особистість, так і групи, соціальні служби, держава.

Об'єктно-предметним полем партнерських відносин є феномени власності, ресурсів, статусів в конкретних галузях – сфері праці, побуту, соціального обслуговування тощо

Партнерські відносини в соціальній роботі стають можливими, якщо його сторони зацікавлені в досягненні спільних цілей і висловлюють добру волю до співпраці.

У цьому дослідженні під соціальним партнерством нами розуміється інститут громадянського суспільства, заснований на визнанні необхідності й цінності вищих освітніх установ і суб'єктів ринку праці. Соціальне партнерство є потужним засобом підвищення ефективності професійної освіти і навчання майбутніх працівників соціальної сфери, що забезпечує зв'язок освітніх послуг зі сферою праці.

Треба зазначити, що можливості соціального партнерства дуже широкі: це й формування підсумкових компетенцій студента, і можливість працевлаштування випускників тощо. У рамках практичної підготовки

бакалаврів з соціальної роботи до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, партнери ЗВО будуть забезпечувати студентів базами практик, брати участь в спільно організованих наукових заходах. Соціальними партнерами Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної рамки в рамках підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, виступатимуть Центр денного перебування для підлітків „Компас” Харківського благодійного фонду „Благо”, Відновлювально-реабілітаційний центр „Маяк здоров’я” Харківської області, Наркологічний центр соціальної адаптації „Позитив” м. Харків, Спортивно-психологічний центр реабілітації алко- і наркозалежних „Радуга”, благодійний фонд „Матері проти наркотиків”, управління Державної пенітенціарної служби України в Харківській області та інші соціальні установи.

На першому та другому курсах студенти проходять такі види практик: вступ до спеціальності та навчально-ознайомча практика (1 курс навчання), навчальна практика (2 курс навчання), метою навчальної практики буде теоретичне та практичне освоєння основ технологій соціальної роботи з різними категоріями клієнтів, зокрема з неповнолітніми правопорушниками, засвоєння специфічних ціннісних орієнтацій, застосування теоретичних знань з соціальної роботи, які стосуються неповнолітніх, а також оволодіння практичними навичками роботи під контролем керівника практики. На третьому курсі навчання відбувається професійно-педагогічна практика з соціальної роботи, студенти проходять практику в Центрах соціальних служб сім’ї, дітей та молоді м. Харкова. Метою професійно-педагогічної практики буде поглиблення знань студентів про діяльність установ системи соціальної роботи, розвиток у них навичок науково-дослідницької роботи і елементів практичної професійної діяльності з неповнолітніми правопорушниками, розвиток професійних

ціннісних орієнтацій, практичне застосування теоретичних знань. На третьому курсі майбутні працівники соціальної сфери проходять соціально-виховну практику в дитячих оздоровчих таборах, а на четвертому у службах пробації. Метою виробничої практики на четвертому курсі буде вдосконалення знань з соціальної роботи; осмислення студентами глибинних проблем соціальної роботи з дітьми, зокрема з неповнолітніми з девіантною поведінкою; прояву ініціативи у вирішенні проблем, протиправної поведінки неповнолітніх та здійсненні соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, зокрема при виборі тематики курсових та дипломних робіт, збору матеріалів для їх написання.

Підсумовуючи вищезазначене, ми можемо стверджувати, що важливою умовою соціального партнерства є те, що майбутні працівники соціальної сфери особисто спілкуються з клієнтами соціальної роботи, зокрема з неповнолітніми правопорушниками, вивчають їх проблеми, нормативно-правову базу та технології здійснення соціально-педагогічного супроводу, а також механізми переадресування для комплексного вирішення проблем свого клієнта.

Треба зазначити, що однією із ефективних форм створення мотивації до соціального партнерства, як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками, є волонтерство.

Україна здійснює послідовну політику у сфері волонтерської діяльності. Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 10 грудня 2003 р., затверджено „Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг”. Закон України „Про волонтерську діяльність”, що дає основні визначення та регулює відносини, пов'язані з появою волонтерської діяльності в Україні, затверджено 2011р., в свою чергу зміни до нього вносять постійно. Закон України „Про пробацію”, затверджено 5 лютого 2015 року, де визначена волонтерська діяльність, пов'язана

з пробацією. Відповідно до Закону України „Про пробацію” основним завданням волонтерів пробації є сприяння органу пробації у здійсненні нагляду за засудженими та проведенні з ними соціально-виховної роботи, зокрема з неповнолітніми правопорушниками.

Участь майбутніх працівників соціальної сфери у волонтерській діяльності призведе до зміни комунікативної свідомості й комунікативних умінь, розвитку емпатії, творчого потенціалу особистості, формування соціальної активності, спрямованої на зміну й перетворення навколишньої дійсності. У педагогічному процесі вишу волонтерство вирішує два важливі завдання: по-перше, волонтери набувають безцінний досвід діяльності, надаючи допомогу іншим, по-друге, участь студентів у волонтерській діяльності сприяє розширенню меж професійної творчості і формуванню фахових компетенцій у майбутніх фахівців.

Таким чином, практична підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, на основі створення мотивації до соціального партнерства, як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками дозволить забезпечити вирішення низки завдань професійної освіти: по-перше, це підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців; по-друге, якісна організація навчальних та виробничих практик; по-третє, залучення до волонтерської діяльності.

Узагальнюючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що в процесі підготовки бакалаврів – майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням професійне партнерство сприяє ефективному досягненню цілей професійної освіти.

Уважаємо, що сформульовані та обґрунтовані нами педагогічні умови сприятимуть ефективності професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу

неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Зазначені педагогічні умови дозволять забезпечити поступове та послідовне опанування студентами необхідними професійними знаннями, уміннями та практичними навичками, а також вивести педагогічний процес на якісно новий рівень для забезпечення професійного розвитку та спрямованості майбутніх працівників соціальної сфери для здійснення професійної діяльності, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Таким чином, науковий пошук можливостей подолання суперечностей, виявлених на початку дослідження, потребує подальшої експериментальної перевірки ефективності визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов.

2.2. Впровадження педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням

Наведена в попередньому підрозділі ґрунтовна теоретична розробка трьох педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, стала підставою для науково обґрунтованого та практично доцільного їх упровадження в педагогічний процес підготовки студентів під час формувального етапу педагогічного експерименту, докладний опис якого наведено нижче.

Формувальний етап експерименту передбачав реалізацію визначених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, в експериментальній групі. Реалізація умов здійснювалася нами особисто у співпраці з адміністрацією ЗВО, керівниками факультетів,

викладачами кафедр та соціальними партнерами.

Нагадаємо, що відповідно до завдань нашого дослідження нами було виокремлено та обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням: перша – актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; друга – використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; третя – створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Зауважимо, оскільки процес підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, відбувається в єдиному освітньому просторі та є цілісним і системним, отже, унеможлиблює локальне впровадження кожної з обґрунтованих нами педагогічних умов, їх реалізація під час експерименту відбувалась комплексно й поступово.

Зазначимо, що констатувальний етап педагогічного експерименту проводився відповідно до спеціально розробленої програми, у якій із урахуванням традиційних педагогічних підходів було визначено організаційний та основний етапи реалізації обґрунтованих педагогічних умов. Розроблена нами послідовність упровадження, цільова спрямованість і зміст етапів реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, репрезентовані у спеціальній програмі.

Реалізація *першої педагогічної умови* – **актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням** – здійснювалась поетапно.

На першому організаційному етапі було здійснено залучення викладачів до розроблення та збагачення відповідного змістово-методичного забезпечення освітнього процесу, прогнозування досягнень студентів шляхом організації методичного семінару „Інтеграція елементів змісту навчальних дисциплін у процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери в службі пробації”.

На цьому етапі результатом реалізації зазначеної умови було наповнення змісту робочих програм навчальних дисциплін темами для формування й розвитку цілісної системи знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому працівнику соціальної сфери в службі пробації в процесі ресоціалізації неповнолітніх.

Зокрема, у зміст навчальної програми „Історія України”, яка вивчається на першому курсі упродовж двох семестрів було внесено тему „Історичні етапи становлення пенітенціарної системи в Україні” (2 години – лекційних), яка передбачає розгляд таких питань: історія становлення пенітенціарної системи України, розвиток пенітенціарної системи для неповнолітніх в Україні, історичні зміни поглядів на покарання. Дисципліна „Правові засади сучасної держави” була доповнена темою „Альтернативні форми покарання у зарубіжних країнах світу та в Україні”(2 години – лекційних), що розкриває низку питань щодо використання альтернативних форм покарання замість ув’язнення та впровадження їх в Україну. Навчальна дисципліна „Людина у сучасному соціумі” була доповнена темою „Профілактика делінквентної поведінки у соціумі” (2 години – лекційних), яка висвітлює ряд питань щодо сутності виникнення делінквентної поведінки

в підлітків; розкриває зміст профілактики делінквентної поведінки в соціумі тощо. У дисципліну „Вступ до спеціальності” було внесено тему „Неповнолітні правопорушники як об’єкти соціальної роботи” (2 години – лекційних), яка передбачала розгляд таких питань: нормативно-правові засади соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками; взаємозв’язок соціальної роботи та пенітенціарної педагогіки, профілактика протиправної поведінки неповнолітніх з урахуванням гендерних особливостей. Зміст навчальної програми „Загальна, вікова та педагогічна психологія” було доповнено темою „Психологічні особливості неповнолітніх з девіантною поведінкою” (2 години – лекційних), що висвітлила такі питання: аналіз причин девіантної поведінки неповнолітніх; девіантна поведінка; норма і патологія, статеві девіації у підлітків.

Так, зміст навчальної програми „Філософія”, був доповнений темою „Філософський аспект злочину та покарання” (2 години – лекційних), що розкрила питання: парадигма змін філософської думки щодо злочину та покарання за нього, застосування відновного правосуддя як філософська концепція.

Зміст навчальної програми „Основи соціально-педагогічних досліджень” був доповнений темами: „ Соціально-педагогічні діагностики у службі пробації з засудженими до різних видів покарання” (2 години – лекційних) та „Використання інноваційних методів у процесі ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання” (усього 4 години з них: 2 години – лекційних та 2 години – практичних), що розкривають питання засобів встановлення рівня розвитку соціальних знань, умінь і навичок неповнолітніх правопорушників.

Навчальна програма „Психолого-педагогічні засади міжособистісного спілкування” доповнена темою „Соціально-педагогічні засоби формування комунікативної взаємодії із неповнолітніми правопорушниками” (2 години – практичних), що розкрила питання форм, методів, прийомів комунікативної взаємодії фахівця соціальної роботи із неповнолітніми правопорушниками.

Навчальну програму „Основи соціально-педагогічного тренінгу” було доповнено темою „Інноваційні методики у процесі реалізації пробаційних програм”(4 години з них: 2 години – лекційних та 2 години – практичних занять), що розкриває питання: застосування форум-театру, кейс-менеджменту, флеш-мобу в процесі реалізації пробаційних програм.

Зміст навчальної дисципліни „Основи соціально-правового захисту дитинства. Методика правового виховання та профілактика правопорушень” був доповнений темою „Нормативно-правове регулювання прав дитини, яка перебуває в конфлікті з законом” (2 години – лекційних), в якій розкрито такі питання: нормативно-правове регулювання соціальної роботи з дітьми з протиправною поведінкою; участь правоохоронних органів, освітніх і виховних установ, правозахисних і громадських організацій у ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; новітні форми і методи профілактичної роботи з дітьми, які перебувають у конфлікті з законом.

Корекцію змісту навчальної дисципліни „Моделі і технології соціально-педагогічної роботи в країнах світу” здійснено за рахунок розширення питань теми „Міжнародний досвід соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками” (2 години – практичних занять), а саме: медіативні практики у роботі з неповнолітніми правопорушниками; відновлювальні практики у роботі з неповнолітніми, звільненими від відбування покарання; пробаційні програми щодо неповнолітніх.

Зміст навчальної дисципліни „Методика гендерної освіти” був доповнений темою „Недискримінаційний підхід у роботі з неповнолітніми правопорушниками” (2 години – лекційних), за рахунок питань: сутність поняття недискримінаційний підхід; використання ресоціалізаційних технік з урахуванням гендерночутливого підходу.

Перший елективний курс „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи”(див. додаток Д) був призначений для студентів 2 курсу. На вивчення даного курсу відводиться 3 кредити, загальний обсяг – 90 годин, аудиторних – 54 годин, з них 14 – лекційних, 30 – практичних, 10 –

семінарських, самостійної роботи – 36 годин. Формою підсумкового контролю з дисципліни є залік.

Метою вивчення дисципліни „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи” було оволодіння студентам знаннями про реалізацію державної політики у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, систему соціальних, виховних і профілактичних заходів, які застосовуються до засуджених та осіб, зокрема неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні були знати: основні поняття та теоретичні підходи до розробки технологій та методів соціальної роботи у пенітенціарній системі; професійно-етичні основи соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи; особливості соціальної роботи у пенітенціарній системі України та зарубіжних країнах; нормативно-правове забезпечення діяльності соціального працівника у пенітенціарній сфері та на постпенітенціарному етапі; особливості соціальної роботи із різними категоріями засуджених (жінки, пенсіонери, інваліди тощо) та колишніми засудженими; особливості соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання та неповнолітніми засудженими до альтернативних форм покарання.

Студенти також мають вміти: аналізувати проблеми соціальної роботи у пенітенціарній системі; виявляти та аналізувати проблеми різних категорій засуджених; використовувати зарубіжний та вітчизняний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи; вибирати та застосовувати на практиці найбільш ефективні форми та методи соціальної роботи з засудженими та колишніми засудженими, зокрема з неповнолітніми правопорушниками засудженими до альтернативних форм покарання.

Зміст навчальної дисципліни складався з двох змістовних модулів. У першому змістовному модулі „Теоретичні та нормативно-правові засади соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи” нами виокремлено такі теми: „Предмет і специфіка соціальної роботи в умовах пенітенціарної

системи” (сутність поняття „пенітенціарна система”; мета та завдання соціальної роботи в пенітенціарній системі; характеристика суб’єктів та об’єктів соціальної роботи в системі виконання покарань; становлення пенітенціарних систем світу: пенітенціарна політика та пенітенціарні моделі; основні принципи, зміст діяльності та види виправних закладів України), „Історія розвитку соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи України” (історія розвитку соціальної роботи вітчизняної пенітенціарної системи в Київській Русі та в дворянський період; історія вітчизняної пенітенціарної системи в радянський період та розвиток соціальної роботи у вигляді патронажу з неповнолітніми правопорушниками; особливості соціальної роботи у сучасній пенітенціарній системі України в умовах євроінтеграції), „Міжнародний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи” (міжнародні стандарти соціальної роботи з засудженими в пенітенціарній системі; особливості соціальної роботи в пенітенціарній системі США, Швейцарії, Великобританії, Німеччини, Фінляндії тощо; відновне правосуддя, медіація та пробація, як альтернативні форми покарання в зарубіжних країнах; соціальна допомога засудженим, основні напрямки, принципи, функції та тенденції в зарубіжних країнах), „Законодавчі та нормативно-правові аспекти виконання покарань в пенітенціарній системі” (генезис санкцій та покарань в умовах пенітенціарної системи; види покарань в сучасному кримінальному праві; поняття кримінального процесу, його суб’єктів; права громадян в умовах кримінального провадження та соціальна робота; соціальні аспекти кримінально-виправного (пенітенціарного) законодавства України).

Другий змістовний модуль „Змістово-технологічні основи соціальної роботи фахівців з клієнтами в умовах пенітенціарної системи” містить теми: „Злочинець як об’єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах пенітенціарної системи” (особистісні характеристики злочинців: біологічні концепції злочинності (Ч. Ламброзо, У. Шелдон тощо); психологічні та психіатричні концепції злочинності (З. Фрейд, К. Юнг

тощо); соціологізаторські концепції особистості злочинця (Е. Дюркгейм, Е. Сатерлендом, Р. Мертон); специфіка взаємовідносин в підсистемі: „засуджений – засуджений”; „соціальний працівник – засуджений”; „соціальний працівник – інші працівники пенітенціарної системи”; рівень соціалізації та соціальної адаптації засуджених у процесі соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи), „Характеристика соціального працівника як суб’єкта професійної діяльності у пенітенціарній системі” (мета, завдання та функції соціального працівника в умовах пенітенціарного процесу; сутність та складові професійної компетентності соціального працівника в умовах пенітенціарної системи; основні завдання професійної діяльності соціальних працівників із засудженими; професійні ризики соціальної роботи із засудженими; особливості застосування методів та технологій соціальної роботи в системі пенітенціарних закладів; соціальна робота на основі взаємодії пенітенціарної установи з державними та недержавними органами, установами й організаціями), „Теоретичні моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в пенітенціарній системі” (деонтологічні основи діяльності соціальної роботи в пенітенціарних закладах; теоретичні моделі соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи: соціолого-зорінтовані; психолого-зорінтовані; комплексно-зорінтовані; зміст, форми та методи соціальної роботи з різними категоріями засуджених: засуджені жінки та жінки, які мають дітей до 3-х років; інваліди та люди похилого віку; повторно засуджені чоловіки та засуджені до довічного ув’язнення; засуджені, які хворіють невиліковними або важко виліковними хворобами, страждають від алкогольної та наркотичної залежності; різновиди виправних програм в пенітенціарній системі; технології соціальної адаптації, профілактики, консультування, корекції, посередництва, реабілітації, терапії засуджених\працівників пенітенціарного закладу та особливості їх застосування в умовах пенітенціарної системи) та „Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими” (неповнолітні правопорушники як клієнти соціальної роботи; нормативно-правова база роботи з неповнолітніми

засудженими до різних видів покарання; соціальна, освітня, психологічна та виховна робота із неповнолітніми засудженими в умовах пенітенціарної системи; поняття про альтернативні види покарання; система установ, залучених до процесу ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до альтернативних видів покарання; методи та технології соціальної роботи з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі; ювенальне право в Україні та зарубіжних країнах).

Упровадження другого елективного курсу „Основи соціальної роботи в службі пробації”(див. додаток Е) для студентів (які вже отримали освіту молодшого спеціаліста) мало на меті виробити у студентів інтерес до соціальної роботи у службі пробації; ознайомити з сутністю загальних теоретичних проблем та змістом соціальної роботи в службі пробації; сформуванню уявлення про міжнародний та вітчизняний досвід становлення та розвитку соціальної роботи у пенітенціарній системі; вивчити сучасні підходи до обґрунтування напрямів діяльності працівників соціальної сфери у системі пробації, зокрема з застосуванням гендерночутливого підходу; ознайомити студентів із методами та технологіями соціальної роботи в процесі відновного правосуддя та медіації, пробації та альтернативних форм покарання. Кожна з тем спецкурсу відображала певні завдання у становленні знань майбутніх працівників соціальної сфери. На вивчення цього курсу відводилося 3 кредити, загальний обсяг – 90 годин, аудиторних – 54 годин, з них 14 – лекційних, 20 – практичних, 20 – семінарських, самостійної роботи – 36 годин. Формою підсумкового контролю є залік.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні були знати: основи пропедевтичної пенології та пенітенціарної педагогіки, методів соціально-педагогічної роботи в службі пробації; мету, принципи, завдання та види пробації в Україні та зарубіжних країнах; основні поняття та теоретичні підходи до розробки технологій та методів соціальної роботи з особами, до яких застосовано пробацію; права та обов'язки волонтерів пробації; порядок розробки та реалізації досудової доповіді з застосуванням

гендерночутливого підходу; професійно-етичні основ соціальної роботи в службі пробації; нормативно-правове забезпечення діяльності соціального працівника в службі пробації; особливості соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання, та неповнолітніми, засудженими до альтернативних форм покарання.

Під час вивчення спецкурсу студенти повинні були оволодіти такими вміннями: аналізувати проблеми соціальної роботи в службі пробації; використовувати зарубіжний та вітчизняний досвід соціальної роботи в умовах служби пробації; проводити оцінку ризиків вчинення обвинуваченим повторного кримінального правопорушення; організувати ведення справи суб'єкта пробації, зокрема неповнолітніх; здійснювати координацію діяльності волонтерів пробації; складати індивідуальний план нагляду та соціально-виховної роботи з клієнтом пробації, зокрема з неповнолітніми правопорушниками. Спецкурс складався з двох модулів та одинадцяти тем.

Перший модуль „Теоретичні та нормативно-правові засади соціальної роботи в службі пробації” включав в себе шість тем, зокрема тема „Пропедевтична пеналогія” передбачає розгляд філософії, методології та різноманітних практик застосування покарань щодо правопорушників, вміщує історичний аспект поняття девіації, її видів та причин виникнення, а також розгляд особистісних характеристик правопорушників через призму біологічних, психологічних та психіатричних, соціологізаторських концепцій злочинності.

Наступна тема „Історія розвитку пенітенціарної системи та служби пробації” ознайомлює студентів з історією становлення соціальної роботи у пенітенціарній системі, та трансформацією поглядів у пенітенціарній політиці України на пенітенціарні моделі застосування покарань.

У темі „Предмет і специфіка соціальної роботи в службі пробації” важливим для нас було розкрити мету, завдання, основні принципи та зміст соціальної роботи у виправних закладах України, зокрема у службі пробації.

Наступна тема „Нормативна основа та міжнародний досвід соціальної роботи в службі пробації” дозволила сформувати знання у майбутніх працівників соціальної сфери про міжнародний досвід роботи служб пробації; відновне правосуддя, медіацію та альтернативні форми покарання; соціальну допомогу засудженим, основні напрями, принципи, функції та тенденції в зарубіжних країнах.

У межах наступних тем „Служба пробації як об’єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти” та „Правові підстави та порядок здійснення волонтерської діяльності у пробації” важливим було ознайомлення студента із поняттям пробаційного процесу, видами та порядком здійснення пробації, а також процесом організації волонтерської діяльності, пов’язаної з пробацією.

Другий модуль „Змістово-технологічні основи соціальної роботи фахівців з клієнтами в службі пробації” передбачав вивчення п’яти тем: „Гендерночутливий підхід як інструмент запровадження у роботі служби пробації міжнародного досвіду профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з клієнтами пробації, зокрема з неповнолітніми”, „Злочинець як об’єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах служби пробації”, „Характеристика соціального працівника як суб’єкта професійної діяльності у службі пробації”, „Моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в службі пробації” та „Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками”. Вивчення зазначених тем спрямоване на освоєння студентами знань особливостей застосування гендерночутливого підходу та технологіями його використання із різними категоріями клієнтів служби пробації; розкриття рівня соціалізації та соціальної адаптації засуджених у процесі соціальної роботи в службі пробації; визначення сутності та складових професійної компетентності та основних завдань професійної діяльності соціальних працівників із засудженими; формування навичок використання технологічного аспекту соціальної роботи у службі пробації, а саме: комунікативні навички та мотиваційне інтерв’ювання (зміна

деструктивних моделей поведінки, техніки опитування тощо); оцінка ризиків скоєння повторного правопорушення; ведення випадку; когнітивно-поведінкове втручання; моделювання просоціальної поведінки за допомогою формування когнітивних навичок тощо.

Остання тема „Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками” була спрямована на озброєння студентів знаннями стосовно соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми правопорушниками; нормативно-правової бази відносно роботи з даною категорією засуджених до різних видів покарання; методами й технологіями роботи з неповнолітніми в службі пробації; особливостями досудової доповіді стосовно неповнолітніх правопорушників; ознайомлення із системою установ, залучених до процесу ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до альтернативних видів покарання, зокрема із роботою ювенальних центрів пробації.

Таким чином, упровадження даних елективних курсів допомагає студентам поступово створити певний фундамент у контексті теоретичної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, зменшити період адаптації на робочому місці; озброїти необхідними знаннями нормативно-правової бази та технологіями соціальної роботи з клієнтами служби пробації, зокрема з неповнолітніми правопорушниками.

Отже, актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням сприяє формуванню знань про нормативно-правову базу України, зокрема ратифіковані Україною міжнародні документи, з правозахисної тематики щодо неповнолітніх правопорушників, про професійну етику майбутнього працівника служби пробації під час здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх.

Друга педагогічна умова – використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери – реалізовувалася під час проведення занять з елективних курсів „Основи соціальної роботи в службі пробації”, „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи” та у процесі проходження науково-виробничої практики „Волонтерська практика”, що сприяло розвитку в студентів творчого мислення, формуванню умінь визначати власну позицію та використовувати набуті психолого-педагогічні та соціально-педагогічні знання в різних навчально-професійних умовах.

У підготовці студентів було використано проблемні лекції, лекції-провокації, лекції з аналізом конкретних ситуації, презентаційні (мультимедійні) лекції. Такі заняття спонукали студентів шукати способи вирішення нестандартних ситуацій і передбачали більш активну взаємодію з викладачем.

Зокрема, лекції-провокації – ще один з видів нетрадиційного проведення лекційного заняття, який сприяв активності студентів. Це викликано тим, що студенти повинні були не просто пасивно сприймати інформацію, а аналізувати її і оцінювати. Як показав аналіз педагогічних досліджень, подібна лекція відрізняється тим, що в неї закладається певна кількість помилок змістовного, методичного або поведінкового характеру. А студентам стає цікаво: чи зможуть вони знайти помилку у викладача?

Так, на лекціях з тем: „Служба пробації як об’єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти” (з дисципліни „Основи соціальної роботи в службі пробації”) та „Історія розвитку соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи України” (з дисципліни „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи”) був заздалегідь складений список помилок, а виклад матеріалу було побудовано так, щоб для виявлення помилки потрібно було уважно вислуховувати кожен пропозицію. Студентам пропонувалося під час лекції відзначати в конспекті помічені помилки, які озвучувалися і аналізувалися в

кінці заняття, коли викладач демонстрував свій заздалегідь складений список допущених помилок.

Ефективність лекції-провокації забезпечувалася взаємодією викладача і студентів. Проведення такого типу лекції дозволило активізувати процес навчання, значно підвищити емоційний фон навчального заняття. Використання лекції-провокації в процесі підготовки майбутніх бакалаврів соціальної роботи до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, не тільки стимулювало навчальну діяльність (студентам, щоб не пропустити помилки, необхідно бути уважними протягом усієї лекції), а й дозволило здійснити контроль рівня підготовки студентів, а також діагностувати ступінь опанування теоретичним матеріалом.

Теоретична підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх звільнених від відбування покарання з випробуванням також забезпечувалася застосуванням такої форми навчання як лекції з розбором конкретних ситуацій, які викладалися усно та підкріплювалися коротким відеозаписом, зокрема за такими темами: „Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими” (з дисципліни „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи”) та „Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками” (з дисципліни „Основи соціальної роботи в службі пробації»). Зауважимо, що критерієм відбору конкретних ситуацій та відео було те, що ці ситуації та матеріали мали містити достатню інформацію для спільної оцінки досліджуваного навчального матеріалу та його обговорення.

Так, під час лекції на тему „Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими” з дисципліни „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи” студентам репрезентувалася конкретна ситуація одного з засуджених неповнолітніх, який повинен був звільнитися з місць позбавлення волі. Разом із викладачем протягом заняття студенти обговорювали здійснення соціально-виховної роботи, яка застосовується на

етапі підготовки до звільнення та визначали нормативно-правові акти, що регулюють оформлення документів про звільнення. Водночас розглядалися найкращі варіанти для вирішення цієї проблеми. Студенти аналізували та обговорювали ситуацію і способи її вирішення різними засобами. Активізація студентів сприяла обговоренню окремих питань, висловлюванню різних думок, а аналіз неправильних версій дозволив зробити студентам логічний колективний висновок. Лекція з розбором конкретної ситуації забезпечила зацікавленість студентів в отриманні теоретичних знань у сфері роботи з неповнолітніми правопорушниками, дозволила звернути увагу на окремі проблеми професійної діяльності майбутнього працівника соціальної сфери, підготувати його до творчого сприйняття навчального матеріалу.

Таким чином, використання проблемних лекцій, лекцій-провокацій, лекцій з розбором конкретної ситуації дозволили сформувати когнітивний компонент професійної компетенції у процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, а також дали можливість осягненню особливостей майбутньої професії, формуванню мотиваційного компонента професійної діяльності.

Запровадження ділової гри на практичних заняттях дозволило студентам відпрацьовувати варіанти вирішення проблемних, конфліктних ситуацій у професійній діяльності. Як зазначає Р. Х. Вайноли це „спосіб розширення досвіду учасників заняття через несподівану ситуацію, в якій пропонується обрати позицію (роль) когось із учасників і потім напрацювати спосіб, який дозволить привести цю ситуацію до логічного завершення” [3, с. 66]. Інший дослідник, М. Киливник, стверджує, що „організаційною одиницею рольової гри є ситуація, що розігрується” [95]. Причому вона розгортається у процесі заняття як окремий сюжет, в основу якого може бути покладена навчальна або реальна життєва проблема. Одночасно встановлюється необхідний набір ролей, які розподіляються між учасниками.

Кожен студент, учасник гри, повинен виконати певну роль, дотримуючись рольових приписів від педагога-керівника заняття протягом усієї гри [95].

Так, на практичних заняттях з елективних курсів „Основи соціальної роботи в службі пробації” та „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи” мали можливість відпрацювати варіанти вирішення кейс-ситуацій під час ділових ігор: „Волонтер пробації”, „Судові баталії”, „Професійна етика – запорука успіху в професії”, „Оцінка ризиків скоєння повторного правопорушення як основа ресоціалізації”, „Примирення”, „Пробаційні програми шлях до виправлення”, „Поведінка – це дзеркало, де кожен показує свою зовнішність”, „Особа, яка скоїла злочин”, „Фактор ризику”, „Мотиваційне інтерв’ювання: когнітивний дисонанс чи рефлексія”, „Коло”, „Недискримінаційний підхід до вирішення кейсів клієнтів служби пробації” тощо. Наприклад, під час практичного заняття на тему „Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками” (з дисципліни „Основи соціальної роботи в службі пробації”) зі студентами було проведено ділову гру „Чотири стихії”. У грі брали участь 4 команди. У кожній команді був обраний капітан, який виконував роль експерта-спостерігача та оцінював правильність дій своєї команди. Усі команди отримали кейс-ситуації, що стосувалися неповнолітнього правопорушника. Завданням першої команди було обіграти ситуацію складання досудової доповіді з залученням відповідних соціальних служб; друга команда – проводила сімейну медіацію; третя – відтворювала відновлювальну медіацію між потерпілим та правопорушником; четверта – відпрацьовувала технологію ведення випадку неповнолітнього засудженого з урахуванням недискримінаційного підходу.

На практичному занятті „Міжнародний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи” (з дисципліни „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи»), студенти були об’єднані у п’ять команд та репрезентували досвід соціальної роботи в пенітенціарній системі США, Швейцарії, Великобританії, Німеччини, Фінляндії за допомогою методики „Банк цікавих ідей”. Зауважимо, що результати роботи коментувала кожна з

команд, разом робили аналіз помилок, доповнювали, вносили корективи, аргументовано висловлювали свою незгоду. Отже, результатом використання ділової гри у процесі підготовки майбутніх працівників соціальної сфери є розвиток навичок професійної етики, аналізу та аргументації, розуміння позиції інших людей.

На практичних заняттях з елективних курсів „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи” та „Основи соціальної роботи в службі пробації” на основі вирішення кейс-ситуацій у службі пробації (різних категорій засуджених до певних видів покарання, зокрема неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням) студентами було відпрацьовано конкретні контекстні соціально-педагогічні технології: „Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення” (забезпечує об’єктивне передбачення поведінки підлітків, що відображається в досудовій доповіді та в плані соціально-педагогічного супроводу), „Мотиваційне інтерв’ювання” (є спланованим способом спілкування з клієнтами, який зменшує опір і заохочує клієнтів знайти спосіб вирішення їхніх проблем самостійно) та „Ведення випадку” (цілісне оцінювання соціальної проблеми й визначення потреб клієнта та пріоритетів у їх задоволенні).

Особливою комплексною інтегрованою одиницею закріплення теоретичних знань із використання контекстних технологій була науково-виробнича практика в службі пробації, а саме „Волонтерська практика” (див. додаток Є). Метою зазначеної практики було набуття професійної та психологічної адаптації студентів до професії майбутнього працівника соціальної сфери, ознайомлення з особливостями роботи майбутнього фахівця, із призначенням та реальним станом сфери соціально-педагогічної діяльності; надання можливості вибору студентом напряму його волонтерської, а згодом і професійної діяльності у службі пробації, закріплення навичок використання конкретних соціально-педагогічних технологій: „Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального

правопорушення”, „Мотиваційне інтерв'ювання” та „Ведення випадку”. Основним завданням волонтерської практики було: ознайомлення майбутніх фахівців з основними напрямками соціальної роботи служби пробації, з її суб'єктами та об'єктами, з системою та змістом її роботи, тощо; відстеження особливостей соціально-педагогічної роботи з різними категоріями осіб, які перебувають на обліку служби пробації: сиротами, самотніми, з особами, які потребують соціального захисту; мають фізичні та психологічні вади, негативну або позитивну девіацію, а також з відповідними методиками вирішення і подолання проблем соціального виховання, соціального захисту, адаптації, реабілітації, корекції, анімації, попередження соціальних відхилень; ознайомлення і аналіз документації, що характеризує систему роботи служби пробації; ознайомлення та аналіз основних положень, індивідуальних планів і програм роботи з клієнтами, форм та методів роботи, зокрема з неповнолітніми звільненими від відбування покарання з випробуванням; ознайомлення з посадовими обов'язками працівників служби пробації для визначення місця волонтера, виявлення специфіки його діяльності; ознайомлення з нормами ділового етикету.

Основною формою організації практики було відвідування баз практики, бесіди з керівниками та провідними спеціалістами, спостереження за їх роботою, відвідування заходів, специфічних для конкретних баз практики, ознайомлення з правовою, економічною, фінансовою та документологічною базами діяльності.

Студенти у складі робочої підгрупи проходили практику в різних підрозділах служби пробації та засвоювали роль не тільки активного спостерігача, а й відточували майстерність використання соціально-педагогічних технологій. Практика закінчувалася написанням творчого звіту. Рубіжним контролем практики був залік.

Зважаючи на вищезазначене, можемо стверджувати, що використання

контекстних технологій навчання сприяє розвитку в студентів творчого мислення, формуванню умінь визначати власну позицію та використовувати набуті психолого-педагогічні та соціально-педагогічні знання в різних навчально-професійних умовах.

Реалізація *третьої педагогічної умови* – **створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками** – відбувалася шляхом залучення студентів до різних форм позааудиторної діяльності на засадах соціального партнерства, зокрема у сфері наукової діяльності.

Зокрема студенти брали участь у конференціях, організованих викладачами кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради, що проходили в Центр-музеї А.С. Макаренка при Курязькій виховній колонії.

Зокрема, 15 грудня 2016 року проведення науково-практичної конференції „Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб'єктами сучасного соціуму”. Метою конференції було обговорення актуальних проблем, що виникають у роботі працівників соціальної та освітньої сфер з дітьми, молоддю, дорослими в умовах трансформації суспільства, пошуку шляхів удосконалення соціально-правових та організаційно-управлінських аспектів такої роботи за допомогою розробки та впровадження інноваційних соціально-педагогічних засобів.

23 березня 2017 року було проведено регіонально науково-практичну конференцію „Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні”. Метою означеної конференції було широке обговорення шляхів та засобів упровадження гендерночутливого підходу у соціальну роботу з населенням та питань пошуку нових форм професійної взаємодії у системі „соціальний

працівник – клієнт – територіальна громада”, підвищення рівня гендерної грамотності та культури фахівців при наданні соціальної допомоги й підтримки вразливих верств населення, територіальної громади, розробки інноваційних підходів у підготовці фахівців соціальної сфери на засадах гендерночутливого підходу.

Всеукраїнська науково-практична конференція „Шляхи та перспективи зміни концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства” була проведена 14 грудня 2017 року. Метою даної конференції було обговорення результатів пошуку шляхів модифікації концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні в контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства у складних соціально-економічних умовах сьогодення.

Соціальними партнерами проведених заходів були Центр денного перебування для підлітків „Компас” Харківського благодійного фонду „Благо”, Відновлювально-реабілітаційний центр „Маяк здоров’я” Харківської області, Наркологічний центр соціальної адаптації „Позитив” м. Харків, Спортивно-психологічний центр реабілітації алко- і наркозалежних „Радуга”, благодійний фонд „Матері проти наркотиків”, управління Державної пенітенціарної служби України в Харківській області та ін.

Значний потенціал у формуванні позитивного ставлення до взаємодії з неповнолітніми правопорушниками має залучення студентів до волонтерської діяльності в службі пробації. Для забезпечення підготовки студентів до цього нового в Україні виду волонтерства експертною групою було створено інноваційний проект „Гендерний відкритий університет – Школа волонтерства” за підтримки Харківської міської ради в рамках реалізації міського соціального проекту „Єдина соціальна мережа”.

Метою проекту було спільно з соціальними партнерами – Центром гендерної культури, Північно-Східним міжрегіональним управлінням з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції та викладачами кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки

Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (які увійшли до третьої групи та в процесі експериментально-дослідної роботи виконували роль експертів та модераторок) підготувати та підвищити рівень гендерної грамотності, культури та забезпечення гендерної просвіти у майбутніх волонтерів пробації.

У результаті вивчення курсу майбутні волонтери пробації набули знань щодо: основних положень гендерної політики України та стратегій її реалізації в соціальній сфері; негативних наслідків репродукування неконструктивних гендерних стереотипів у суспільстві; форм проведення соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації; правил та прийомів створення та експертизи соціальних проєктів, планів роботи, соціальної реклами для роботи з різними соціальними групами й верствами населення на засадах гендерночутливого підходу; особливостей застосування гендерночутливого підходу при взаємодії з клієнтами у процесі проведення консультування, застосування технології ведення випадку та оцінки потреб у роботі з незахищеними верствами населення; основ організації тренінгових заходів, форум-театру, соціальних акцій у гендерній просвіті територіальної громади тощо; законів, законодавчих актів та нормативних документів щодо рівності прав жінок і чоловіків, нормативних документів спрямованих на протидію насильству та експлуатації жінок і дітей; правил та прийомів складання оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення; принципів ненасильницького спілкування, ознак і різних проявів насильства у суспільстві; шляхів попередження девіантності та деліквентності серед неповнолітніх шляхом запровадження гендерночутливого виховання в родині та ЗЗО.

На основі отриманих знань майбутні волонтери пробації набули вміння і навички: проводити гендерну експертизу професійного середовища, соціальних проєктів, планів роботи, сценаріїв заходів, зразків соціальної реклами тощо; впроваджувати у взаємодію з клієнтом принципи

ненасильницького спілкування, безконфліктної поведінки; використовувати ідеї гендерної рівності при роботі із клієнтами пробації; розпізнавати ознаки насильницької поведінки, вирішувати гендерні конфлікти у процесі соціальної допомоги та соціально-виховної роботи з клієнтами; на основі гендерночутливого підходу розробляти проекти для роботи у соціальній сфері, проекти з гендерної соціалізації та виховання молоді; вчасно та ефективно попереджувати негативні прояви гендерної дискримінації; впроваджувати технології ведення випадку та оцінки потреб у процесі запобігання домашньому насильству; реалізовувати інтерактивні та контекстні форми й методи роботи у впровадженні гендерночутливого підходу в сучасних родинах; співпрацювати із різними громадськими організаціями у рамках наглядової пробації та в інших видах соціальної роботи; взаємодіяти у міждисциплінарній команді та створювати ефективні програми роботи в сфері вирішення гендерних проблем та подолання стереотипів у відносинах між представниками жіночої та чоловічої статей.

Вивчення курсу базувалося на принципах кредитно-модульної системи навчання. На семінарських та практичних заняттях, що проводилися в інтерактивній формі, слухачі поглиблювали, систематизували, узагальнювали та закріплювали отримані в процесі лекційної та самостійної роботи, знання й уміння.

Кількість годин, відведених на засвоєння курсу – 74, з них: лекції – 6 год., практичні заняття – 20 год., семінарські заняття – 18 год., самостійна робота – 20 год., індивідуальна робота – 4 год., екзамен – 6 год.

Структура навчальної програми „Гендерний відкритий університет – Школа волонтерства” (див. додаток Ж), складалася з 4 змістовних модулів.

Перший змістовний модуль „Гендерні проблеми сучасного суспільства у науково-законодавчому вимірі та у повсякденному житті”, в якому було розкрито питання: сучасний світ: гендерний вимір; гендерна політика – основа розбудови суспільства рівних можливостей в Україні; закордонний досвід реалізації гендерної політики держави (на прикладі Швеції);

гендерний музей як інтерактивний майданчик гендерної просвіти населення. Другий змістовний модуль це „Гендерночутливі практики роботи фахівців та волонтерів у соціальній та соціально-правовій сферах”, який висвітлював такі питання: робота з гендерними стереотипами та ролями: механізм та наслідки соціального конструювання; гендерні проблеми сучасного суспільства та можливості їх подолання через впровадження гендерночутливого підходу в роботу фахівців соціальної та соціально-правової сфер; гендерночутливий підхід як інструмент запровадження у роботу служби пробації міжнародного досвіду залучення громади до профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з неповнолітніми.

Третій – „Гендерночутливий підхід до організації роботи служби пробації та соціальної служби” розкрив такі питання: гендерночутливий підхід при проведенні соціально-виховної роботи фахівців із суб’єктами пробації; превентивні форми професійної діяльності працівників пробації щодо вирішення проблеми насилля у суспільстві.

Четвертий змістовний модуль „Робота працівників пробації та соціальних працівників із сучасною родиною та громадою як осередками гендерної соціалізації особистості” складався з таких тем: гендерні проблеми у сучасній родині: вітчизняні та Європейські практики протидії домашньому насильству; попередження та протидія негативним проявам поведінки у родині в умовах реалізації гендерної складової соціальної роботи; можливості взаємодії працівників пробації з недержавними організаціями щодо роботи з підлітками групи ризику: досвід Благодійної організації Харківській благодійний фонд „Благо”; організація ефективної взаємодії працівників пробації з клієнтами різних вікових категорій на засадах соціально-педагогічного та гендерночутливого підходу; організація роботи волонтерів пробації на засадах гендерночутливого підходу [15].

У процесі реалізації проекту відбулися тренінгові заняття за спеціально розробленою, затвердженою ректором Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради й погодженою

із соціальними партнерами програмою „Підготовка волонтерів до роботи в службі пробації”. Під час участі студентів у тренінгу було актуалізовано всі розроблені нами педагогічні умови, що не лише зумовило ефективну підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до роботи з неповнолітніми правопорушниками, а й забезпечило практичну участь студентів у роботі служби пробації у ролі волонтерів.

Отже, реалізація третьої педагогічної умови забезпечила у студентів формування мотивації успіху в майбутній професії, здатності та інтересу до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням.

2.3. Аналіз результатів експериментальної роботи

Подальшим, завершальним етапом нашого дослідження з проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням стали аналіз та оцінка ефективності педагогічних умов підготовленості майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Формувальний експеримент було організовано на основі попереднього вивчення стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, й результатами констатувального етапу.

На прикінцевому етапі формувального експерименту було проведено другий діагностичний етап, у якому були використані ті ж методики і математичні обчислення (див. підрозділ 1.3). Основними завданнями, які виконувалися під час контрольного експерименту: перше – інтерпретація отриманих у процесі дослідно-пошукової роботи кількісних і якісних змін;

друге – формулювання висновків наукового дослідження щодо підготовки майбутніх працівників соціальної сфери.

Дослідницька робота передбачала здійснення аналізу кількісних і якісних значень, визначених за розробленими нами критеріями підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (когнітивним, операційно-діяльнісним, мотиваційним), запровадження методів вторинної статистичної обробки та зіставлення отриманих результатів із положеннями нульової гіпотези. При цьому ми також зіставляли дані, отримані у результаті перевірки контрольної та експериментальної групи, що проводилося до експериментального втручання і після нього.

Відзначимо, що для коректності оцінювання сформованих груп перед порівнянням даних отриманих на початку та після експерименту, ми порівняли контрольну та експериментальну групи, і виявили що їх показники до початку експерименту майже однакові (підрозділ 1.3). Це є показником того, що до проведення формувального експерименту обрані нами групи були тотожними відповідно до рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, що дає обґрунтовані підстави для порівняння результатів дослідження, отриманих до й після формувального експерименту за кожним критерієм.

У результаті контрольного аналізу рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, мотиваційного критерію, що визначає ставлення майбутнього працівника соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників у професійній діяльності; наявність ціннісних орієнтацій на успішну ресоціалізацію

неповнолітніх та професійного інтересу до реалізації здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників; позитивна мотивація до формування навичок щодо застосування знань у реальній професійній діяльності; прагнення до саморозвитку особистісно-професійних якостей, до самовдосконалення; бажання здійснювати творчий саморозвиток; наявність потреби вирішувати конкретні професійні завдання, зокрема здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Відзначимо, що після впровадження в освітній процес запропонованих нами педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, відбулися значні зміни в мотиваційному критерії за першим показником „спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії” (див. таблиця 2.1. та на рис. 2.1.)

За результатами поданими в таблиці 2.1. можемо констатувати, що кількість майбутніх працівників соціальної сфери з критичним рівнем за показником „спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії” зменшилась: у групі ЕГ $\Delta = 23\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 12\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 11\%$); у групі КГ $\Delta = 3,5\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 0,9\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 2,6\%$).

Таблиця 2.1.

Динаміка рівнів за показником „спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії”(мотиваційний критерій) ЕГ та КГ до та після проведення експерименту у %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
продуктивний	9,0	7,8	20,0	10,4
репродуктивний	42,0	42,6	54,0	43,5
критичний	49,0	49,6	26,0	46,1

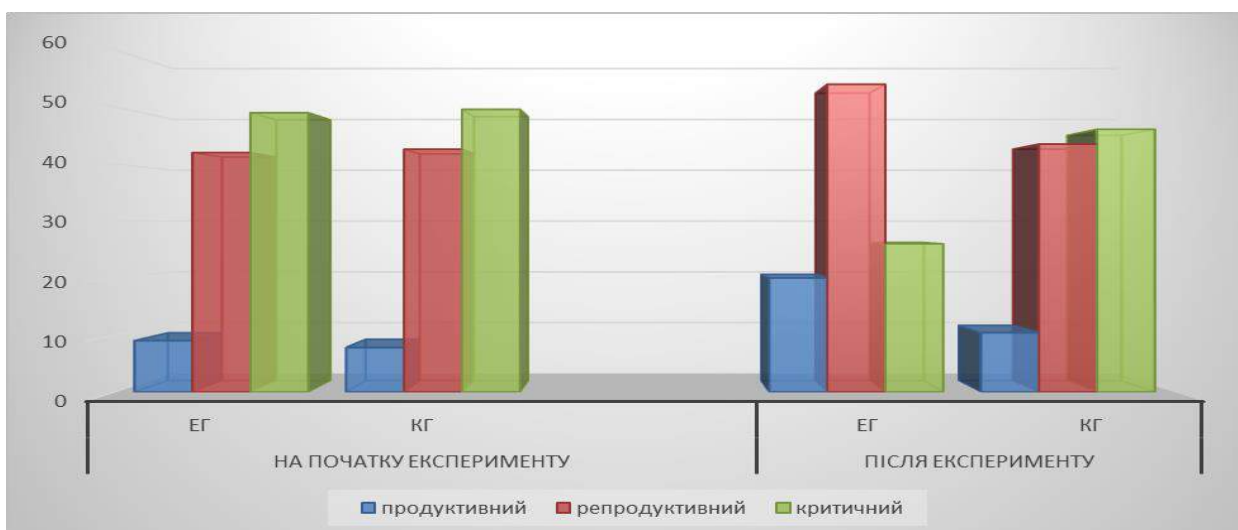

Рис. 2.1. Динаміка рівнів за показником „спрямованість до мотивації успіху у майбутній професії”(мотиваційний критерій) в ЕГ та КГ

За другим показником „здатність та інтерес до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням” мотиваційного критерію (дивитись таблиця 2.2. та рис. 2.2.), зафіксовано, що кількість майбутніх працівників соціальної сфери з критичним рівнем зменшилась: у групі ЕГ $\Delta = 23\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 10\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 13\%$); у групі КГ $\Delta = 6,1\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 3,5\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 2,6\%$).

Таблиця 2.2.

Динаміка рівнів за показником „здатність та інтерес до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх звільнених від відбування покарань з випробуванням”(мотиваційний критерій)

ЕГ та КГ до та після проведення експерименту у %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
продуктивний	10,0	6,1	23,0	8,7

репродуктивний	48,0	50,4	58,0	53,9
критичний	42,0	43,5	19,0	37,4

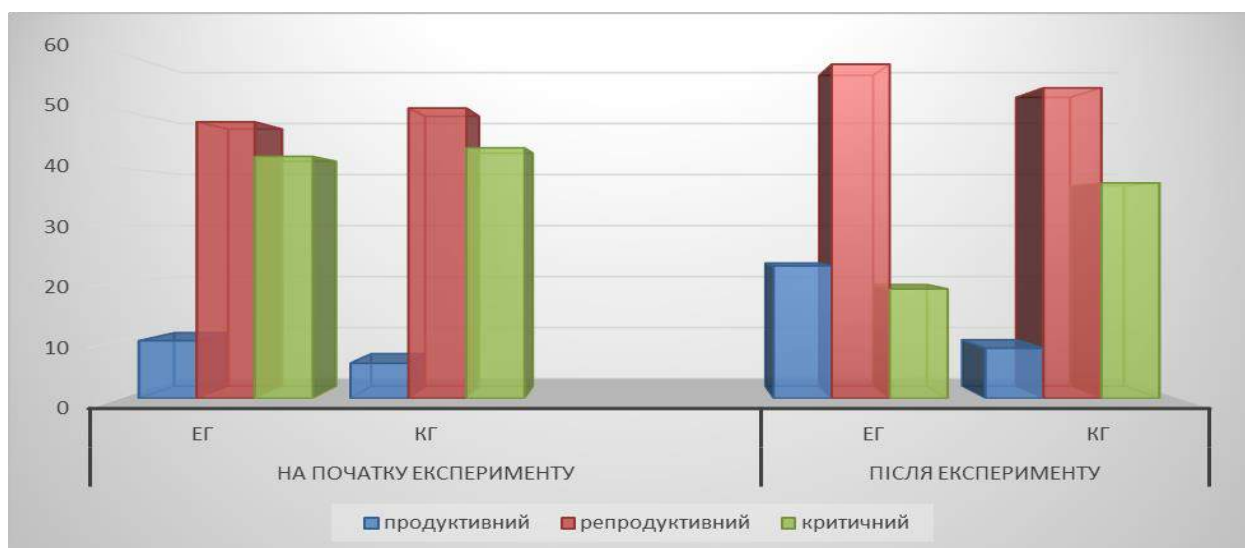

Рис. 2.2 Динаміка рівнів за показником „здатність та інтерес до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням”(мотиваційний критерій) в ЕГ та КГ

Охарактеризуємо отримані дані за когнітивним критерієм підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Результати рівнів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням за трьома показниками подано в таблицях 2.3., 2.4., 2.5. та на рис. 2.3., 2.4., 2.5.

Таблиця 2.3.

Динаміка рівнів за показником „знання нормативно-правової бази України та міжнародних ратифікованих Україною документів з правозахисної тематики неповнолітніх”(когнітивний критерій) ЕГ та КГ до та після проведення експерименту у %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
продуктивний	15,0	16,5	27,0	18,3

репродуктивний	44,0	44,3	55,0	47,8
критичний	41,0	39,2	18,0	33,9

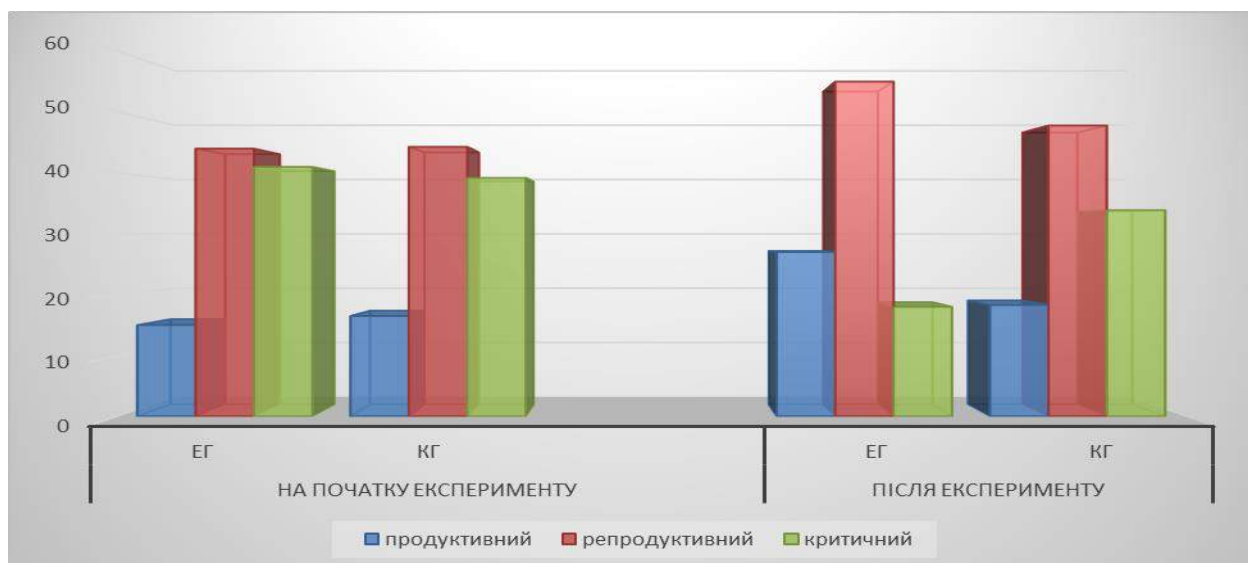

Рис. 2.3. Динаміка рівнів за показником „знання нормативно-правової бази України та міжнародних ратифікованих Україною документів з правозахисної тематики неповнолітніх”(когнітивний критерій) в ЕГ та КГ

За результатами поданими в таблиці 2.3. можемо констатувати, що кількість майбутніх працівників соціальної сфери з критичним рівнем за показником „знання нормативно-правової бази України та міжнародних ратифікованих Україною документів з правозахисної тематики неповнолітніх” зменшилась: у групі ЕГ $\Delta = 23\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 11\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 12\%$); у групі КГ $\Delta = 5,3\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 3,5\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 1,8\%$).

Таблиця 2.4.

Динаміка рівнів за показником „знання про професійну етику майбутнього працівника служби пробації”(когнітивний критерій) ЕГ та КГ до та після експерименту у %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
продуктивний	20,0	20,0	29,0	21,7

репродуктивний	40,0	41,7	56,0	47,0
критичний	40,0	38,3	15,0	31,3

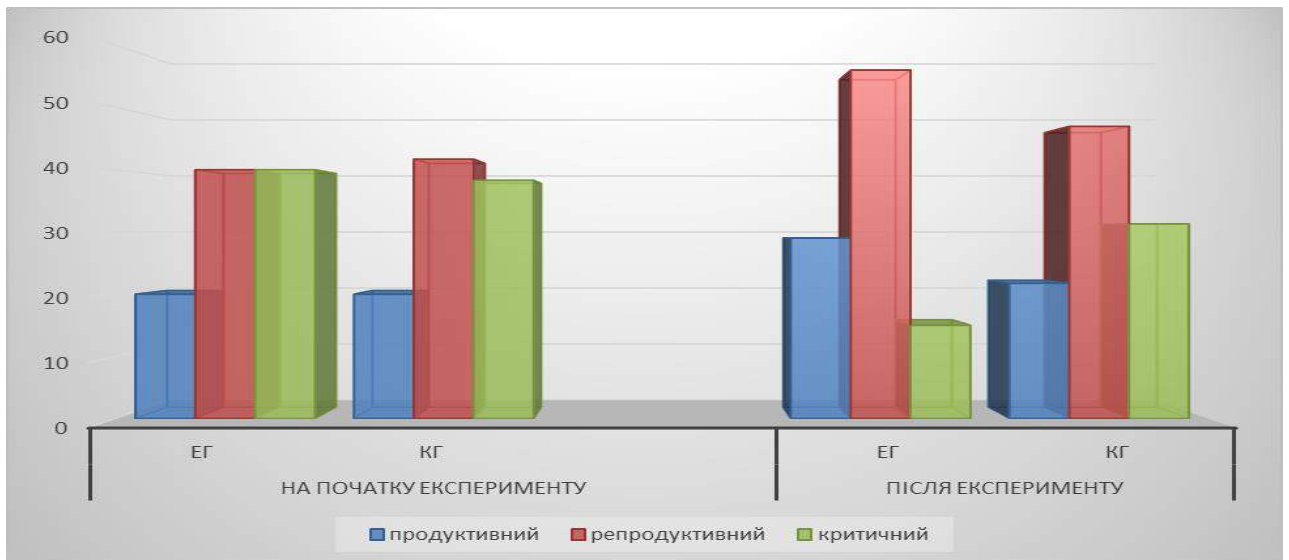

Рис.2.4. Динаміка рівнів за показником „знання про професійну етику майбутнього працівника служби пробації” (когнітивний критерій) в ЕГ та КГ

За результатами поданими в таблиці 2.4. можемо констатувати, що кількість майбутніх працівників соціальної сфери з критичним рівнем за показником „знання про професійну етику майбутнього працівника служби пробації” зменшилась: у ЕГ $\Delta = 25\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 16\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 9\%$); у КГ $\Delta = 7\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 5,3\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 1,7\%$).

Таблиця 2.5.

Динаміка рівнів за показником „теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх” (когнітивний критерій) ЕГ та КГ до та після проведення експерименту у %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
продуктивний	21,0	22,6	35,0	25,2

репродуктивний	39,0	41,7	52,0	46,1
критичний	40,0	35,7	13,0	28,7

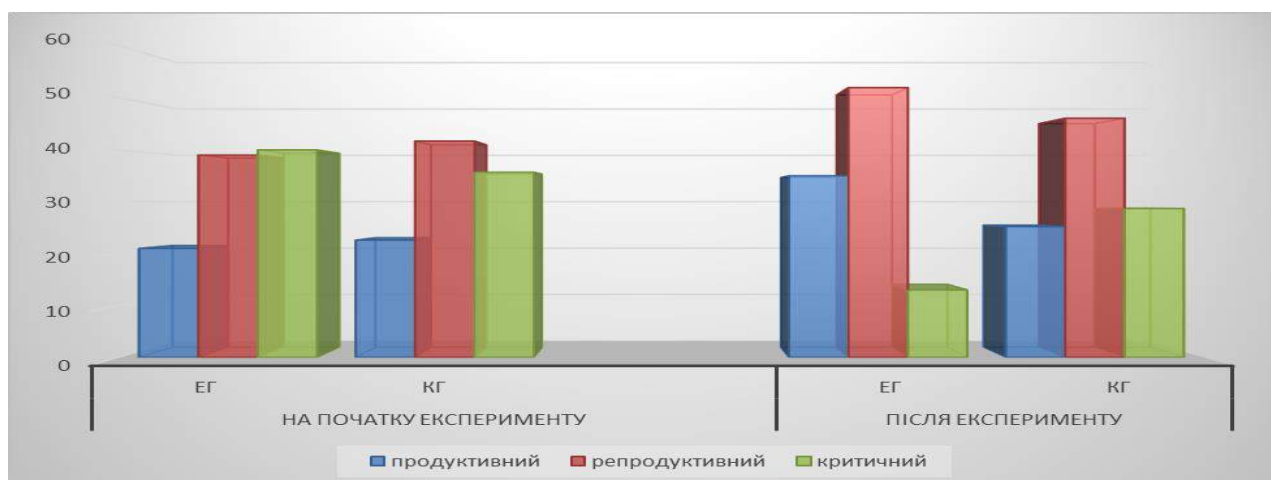

Рис. 2.5. Динаміка рівнів за показником „теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні у процесі ресоціалізації неповнолітніх” (когнітивний критерій) ЕГ та КГ

За результатами поданими в таблиці 2.5 можемо констатувати, що кількість майбутніх працівників соціальної сфери з критичним рівнем за показником „теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх” зменшилась: у ЕГ $\Delta = 27\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 13\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 14\%$); у КГ $\Delta = 7\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 4,4\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 2,6\%$).

Продовжуючи характеристику рівнів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, проаналізуємо дані отримані за операційно-діяльнісним критерієм за двома показниками (таблиця 2.6., 2.7. та на рис. 2.6., 2.7.).

За результатами поданими в таблиці 2.6. можемо констатувати, що кількість майбутніх працівників соціальної сфери з критичним рівнем за показником „уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати

соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід” зменшилась: у ЕГ $\Delta = 26\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 18\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 8\%$); у КГ $\Delta = 6\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 2,6\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 3,4\%$).

Таблиця 2.6.

Динаміка рівнів за показником „уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід”(операційно-діяльнісний критерій) ЕГ та КГ до та після проведення експерименту у %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
продуктивний	9,0	7,0	17,0	10,4
репродуктивний	42,0	47,0	60,0	49,6
критичний	49,0	46,0	23,0	40,0

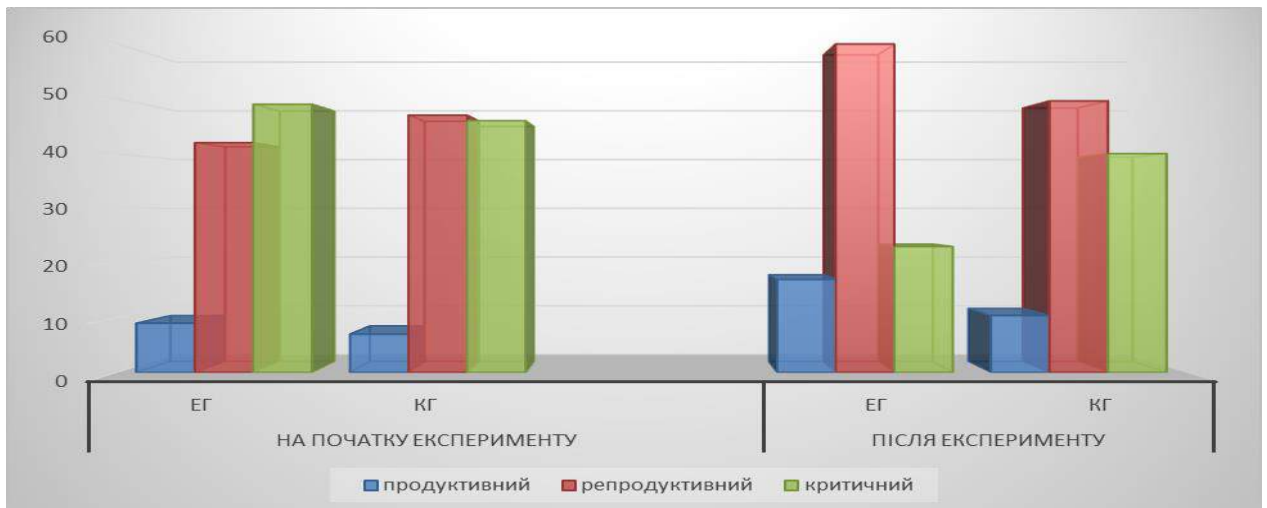

Рис. 2.6. Динаміка рівнів за показником „уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології, спрямовані на соціально-педагогічний супровід” (операційно-діяльнісний критерій) в ЕГ та КГ

За результатами поданими в таблиці 2.7. можемо констатувати, що кількість майбутніх працівників соціальної сфери з критичним рівнем за показником „уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу” зменшилась: у ЕГ $\Delta = 23\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 11\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 12\%$); у КГ $\Delta = 7\%$ (збільшення кількості студентів з репродуктивним рівнем $\Delta = 4,3\%$ та продуктивним рівнем $\Delta = 2,7\%$).

Таблиця 2.7.

Динаміка рівнів за показником „уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням з урахуванням недискримінаційного підходу”(операційно-діяльнісний критерій) ЕГ та КГ до та після проведення експерименту у %

Рівні	на початку експерименту		після експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
продуктивний	17,0	13,0	29,0	15,7
репродуктивний	43,0	49,6	54,0	53,9
критичний	40,0	37,4	17,0	30,4

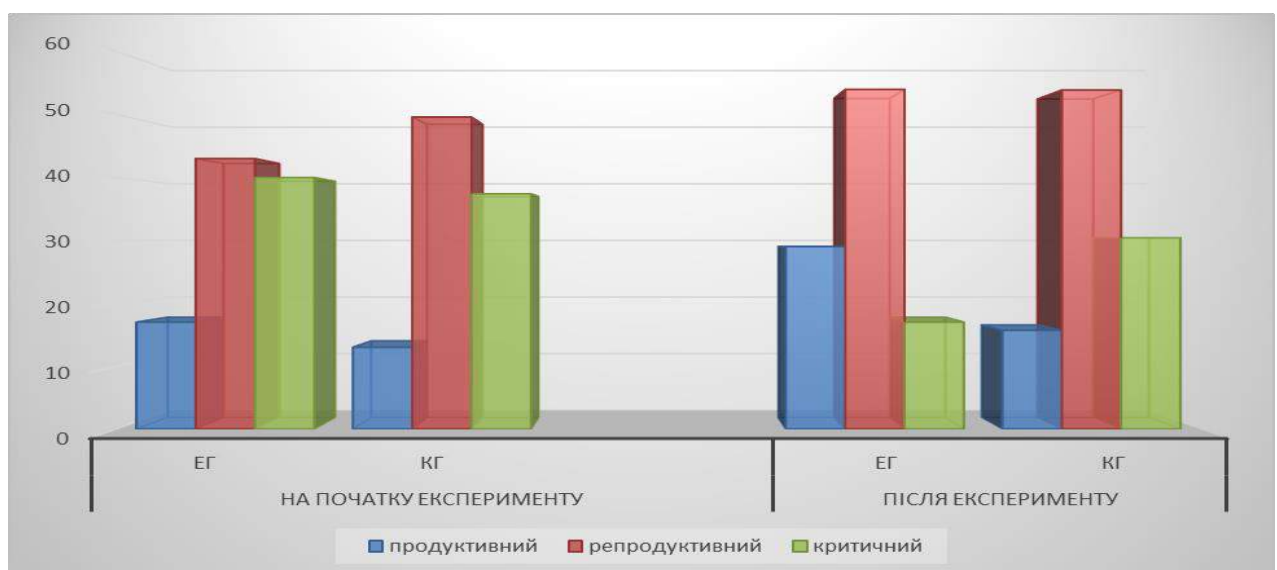

Рис.2.7. Динаміка рівнів за показником „уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування

**покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу”
(операційно-діяльнісний критерій) в ЕГ та КГ**

Аналіз результатів диференційованих показників трьох критеріїв дав можливість виявити результати динаміки експериментальної роботи, що подано у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Динаміка результатів експериментальної роботи (у %)

Критерії	Етапи експерименту	Рівні					
		Продуктивний		Репродуктивний		Критичний	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Мотиваційний	констат.	10	7	45	47	45	46
	контр.	22	9,6	56	48,7	22	41,7
Когнітивний	констат.	19	20	41	42,6	40	37,4
	контр.	30	21,7	54	47	16	31,3
Операційно-діяльнісний	констат.	13	10,4	43	48,7	44	40,9
	контр.	23	13	57	52,2	20	34,8

Результати контрольного експерименту за мотиваційним критерієм показали, що студенти ЕГ стали більш умотивованими до успіху в професійній діяльності, що забезпечило покращення результатів на продуктивному рівні на 12 %, репродуктивному на 11 % та зменшення критичного рівня на 23 %. Отримані дані показали, що студенти виявляють щирий інтерес і позитивне ставлення до того, що пов'язано з професійною діяльністю працівника соціальної сфери, прагнуть до саморозвитку та самовдосконалення, активно беруть участь у професійно важливих справах.

Результатом діагностичного рівня за когнітивним критерієм стало значне покращення (продуктивного рівня на 11 %, репродуктивного – на 13 %, критичний рівень зменшився на 24 %) професійних знань, які є підґрунтям підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу (специфіка соціальної роботи з неповнолітнім правопорушником і його сім'єю; характеристики технологій і методів соціальної роботи з неповнолітнім правопорушником з урахуванням його особливостей; способи здійснення

ресоціалізаційних/пробаційних програм, відновлювальних практик тощо). Зауважимо, що студенти ЕГ, на відміну від студентів КГ, більш вільно та впевнено відповідали на питання щодо здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх у службі пробації, оперували поняттями „пробація”, „досудова пробація”, „наглядова пробація”, „пенітенціарна пробація”, „досудова доповідь”, „волонтер пробації”, „ресоціалізація”, „неповнолітні правопорушники” тощо.

За результатами проведеного експериментального дослідження операційно-діяльнісного критерію встановлено, що покращення відбулися в ЕГ на продуктивному рівні на 10 %, репродуктивному – на 14 %, відповідно на критичному рівні відбулося зменшення на 24 %. Студенти ЕГ виявилися більш обізнаними з питань соціально-технологічної, дослідницької, організаційно-управлінської та соціально-проектної діяльності в процесі здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх у службі пробації.

Узагальнення результатів аналізу стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, засвідчило, що за всіма визначеними критеріями в ЕГ відбулися суттєві зміни (кількість студентів ЕГ, яка знаходилася на критичному рівні, зменшилася на 24 % порівняно з 6,1 % КГ, а приріст за показниками продуктивного рівня підготовки майбутніх працівників склав в ЕГ 11 % порівняно з 2,6 % КГ).

Для перевірки ефективності експерименту була застосована методика порівняння середніх величин \bar{X}_1 та \bar{X}_2 за критерієм Стьюдента. Коефіцієнт Стьюдента для двох сукупностей (початкової та кінцевої) з різними дисперсіями S_1^2 та S_2^2 підраховується за формулою [222]:

$$t_{\text{емп}} = \frac{\bar{X}_2 - \bar{X}_1}{\sqrt{S_1^2/n_1 + S_2^2/n_2}} \quad (1)$$

де n_1 та n_2 – обсяг сукупностей.

Обираючи довірчу ймовірність недопущення помилки α , отриманий коефіцієнт порівнюється з критичним (табличним) значенням коефіцієнта Стюдента t_α для даного числа ступенів свободи k ($k = n - 1$). Статистична вірогідність гіпотези підтверджується з даною ймовірністю, якщо отриманий коефіцієнт Стюдента не менше, ніж табличний.

Нульова гіпотеза, яка передбачає, що середні у двох сукупностях рівні, відхиляється, якщо $t_{\text{емп}} > t_\alpha$, для рівня значущості α . У цьому випадку приймається альтернативна гіпотеза про достовірну відмінність середніх у двох розглянутих сукупностях, тобто робиться висновок щодо ефективності експериментального впливу.

Вірогідність змін за всіма показниками для експериментальних груп підтверджена з досить високою ймовірністю 98,1 – 98,6%. І навпаки – для контрольних груп зміни за всіма показниками мали ймовірність 88,7 – 92,6%.

Для наочності ступеня вірогідності змін, як приклад, дані таблиці 2.9. для показників усіх критеріїв наведено на рисунках 2.8.-2.10. Як бачимо з рисунків, усі значення $t_{\text{емп}}$ для контрольних груп, знаходяться у зоні незначущості ($t_{\text{емп}} < 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$). І навпаки, усі значення $t_{\text{емп}}$ для експериментальних груп, знаходяться у зоні значущості ($t_{\text{емп}} > 4,3$; при $k = 2$ для рівня значущості $\alpha = 0,05$).

Таблиця 2.9.

Дослідження динаміки рівнів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням за показниками у експериментальній і контрольній групах за критерієм Стюдента

Критерій	Показник	$t_{\text{емп}}$		t_α
		ЕГ	КГ	
Мотиваційний критерій	Показник 1 – спрямованість до мотивації успіху в майбутній професії	7,14	2,72	4,3

	Показник 2 – здатність до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням	8,46	3,30
	Диференційовані показники за мотиваційним критерієм	7,30	2,92

Продовження таблиці 2.9.

Когнітивний критерій	Показник 1 – знання нормативно-правової бази України, зокрема й ратифікованих Україною міжнародних документів із питань правозахисту неповнолітніх правопорушників	7,30	2,92
	Показник 2 – знання щодо професійної етики працівників служби пробації	8,14	3,30
	Показник 3 – теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні в процесі ресоціалізації неповнолітніх	8,29	3,47
	Диференційовані показники за когнітивним критерієм	7,30	3,11
Операційно-діяльнісний критерій	Показник 1 – уміння аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології спрямовані на соціально-педагогічний супровід	7,14	3,47
	Показник 2 – уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням з урахуванням недискримінаційного підходу	8,30	3,47
	Диференційовані показники за операційно-діялісним критерієм	7,14	3,30

Отже, результати дослідження підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу, неповнолітніх звільнених від відбування покарання з випробуванням, дають змогу констатувати, що статистична суттєвість відмінностей між контрольною та експериментальною групами спостерігається після

експерименту. Наприкінці експериментальної роботи контрольна група зазнала менш значних змін порівняно з експериментальною групою.

Для наочності наведемо «Вісь значущості» зміни за трьома критеріями (мотиваційним, когнітивним та операційно-діяльнiсним) з урахуванням показників (рис. 2.8., 2.9. та 2.10).

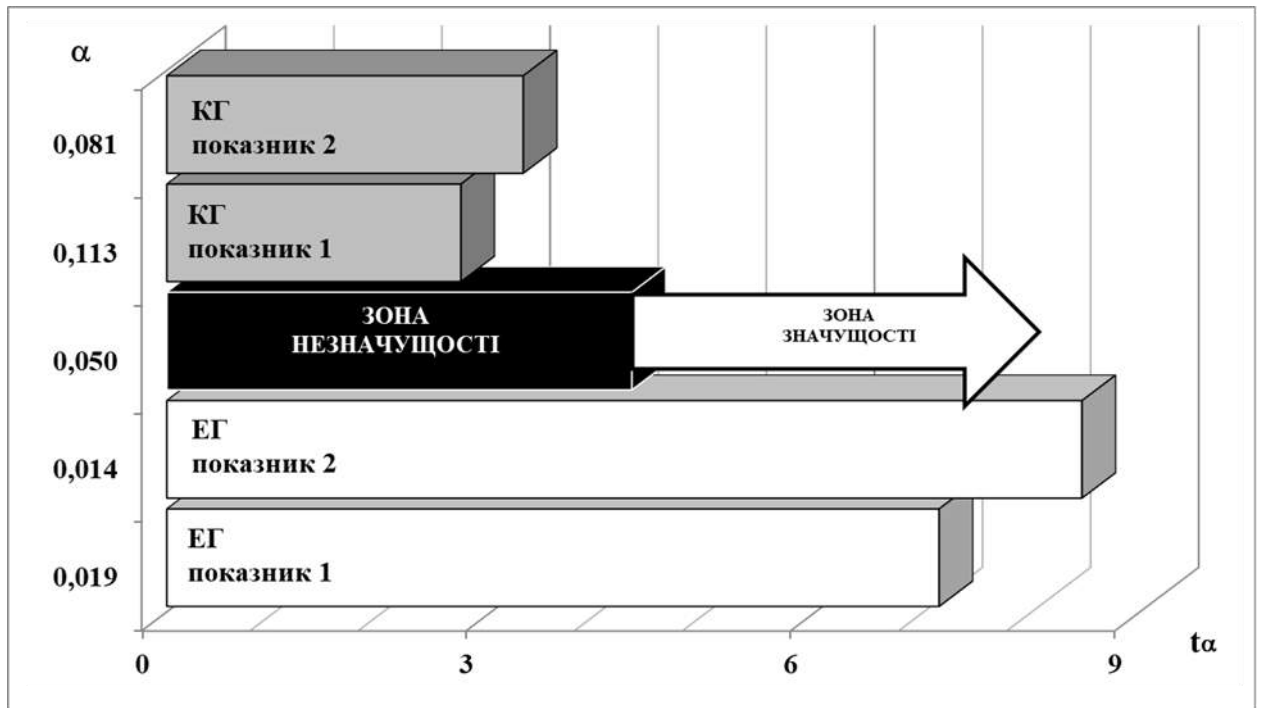

Рис. 2.8. „Вісь значущості” зміни показників мотиваційного критерію

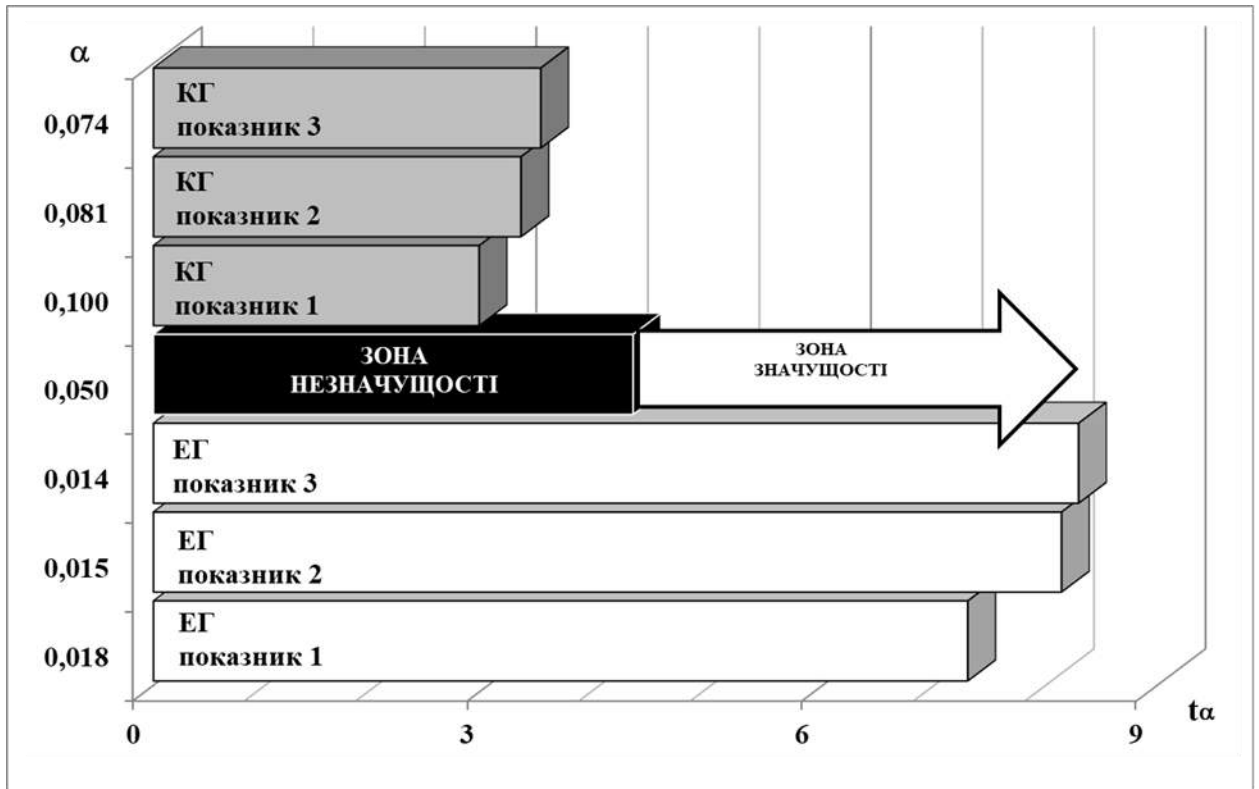

Рис. 2.9. „Вісь значущості” зміни показників когнітивного критерію

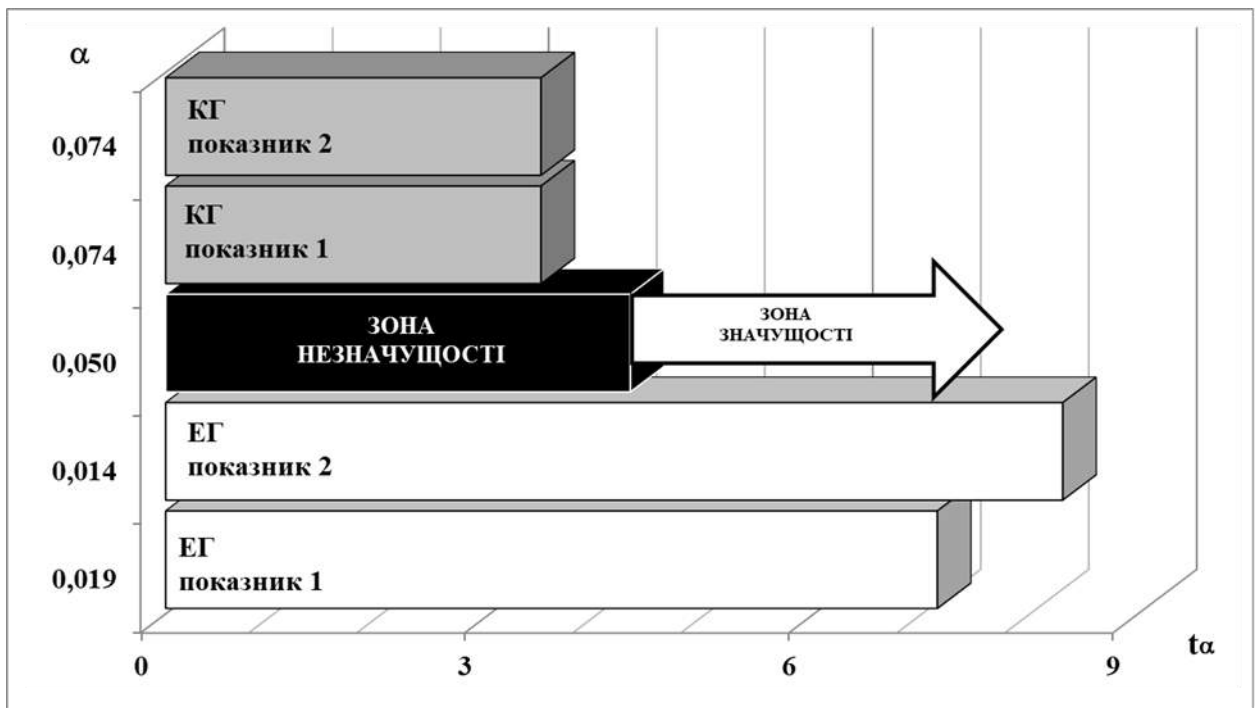

Рис.2.10. „Вісь значущості” зміни показників операційно-діяльнісного критерію

Отже, результати експерименту свідчать про позитивні здобутки, що підтверджено динамікою змін у показниках, а здійснений аналіз цих результатів дає підстави стверджувати про ефективність цільової програми.

Після того, як ми переконалися у достовірності змін в експериментальній групі після експерименту, проведемо кореляційний аналіз позитивних змін між всіма критеріями.

Для оцінювання ступеня залежності двох величин між собою (в нашому випадку, позитивних змін в групах за всіма критеріям) необхідно визначити коефіцієнти кореляції між цими змінами. Оцінювання взаємного впливу критеріїв один на одного може бути виконано за величиною відхилення отриманих значень від їх середніх величин:

$$\left(x_{1i} - \bar{x}_1\right), \left(x_{2i} - \bar{x}_2\right) \quad (i = 1, 2, \dots, n). \quad (2)$$

Однак зіставлення цих величин за всіма значеннями масивів x_1 и x_2 будуть коректними тільки у відносних одиницях. Для перетворення вихідних даних до такого виду необхідно провести нормування значень, на їх середньоквадратичні відхилення:

$$\tilde{x}_1 = \frac{x_{1i} - \bar{x}_1}{\sigma_{x1}}, \quad \tilde{x}_2 = \frac{x_{2i} - \bar{x}_2}{\sigma_{x2}}, \quad (3)$$

Де:

$$\sigma_{x1} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{1i} - \bar{x}_1)^2}{n}}; \quad \sigma_{x2} = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{n}}; \quad (4)$$

Коефіцієнт кореляції – це середня величина додатку нормованих відхилень:

$$r = (\tilde{x}_{1i} \cdot \tilde{x}_{2i}) = \frac{\sum_{i=1}^n \tilde{x}_{1i} \cdot \tilde{x}_{2i}}{n} = \sum_{i=1}^n \frac{(x_{1i} - \bar{x}_1)^2}{\sigma_{x1}} \cdot \frac{(x_{2i} - \bar{x}_2)^2}{\sigma_{x2}} \cdot \frac{1}{n}. \quad (5)$$

Якщо в цій формулі виконати деякі зміни, то буде отримана залежність, більш придатна для розрахунків:

$$r = \frac{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{1i} \cdot x_{2i} - \sum_{i=1}^n x_{1i} \cdot \sum_{i=1}^n x_{2i}}{\sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{2i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_{2i}\right)^2} \cdot \sqrt{n \cdot \sum_{i=1}^n x_{1i}^2 - \left(\sum_{i=1}^n x_{1i}\right)^2}}. \quad (6)$$

Якщо зв'язок між показниками близький до лінійної функціональної, то коефіцієнт кореляції дорівнює одиниці ($r = \pm 1$). Якщо зв'язок взагалі не існує, то $r = 0$. Прийнято вважати, що за $r \leq 0,6$ – зв'язок слабкий, за $0,6 < r < 0,9$ – зв'язок сильний, а за $r \geq 0,9$ – вельми сильний.

Обчислені коефіцієнти кореляції позитивних змін за трьома критеріями рівнів підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням в експериментальній групі зведемо до таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Коефіцієнти кореляції позитивних змін в експериментальній групі

Критерії	Мотиваційний	Когнітивний	Операційно-діяльнісний
Мотиваційний		0,992	0,978
Когнітивний	0,992		0,997
Операційно-діяльнісний	0,978	0,997	

Аналізуючи отримані результати у таблиці 2.11., можна зробити такий висновок: в експериментальній групі найбільш сильний зв'язок між позитивними змінами з іншими критеріями має когнітивний критерій (вельми сильний); трохи менший зв'язок мають інші критерії, але він все

одно вельми сильний. Цей висновок ще раз підтверджує позитивний вплив та ефективність розробленої цільової програми.

Для наочності ступеня зв'язку дані таблиці 2.11 наведемо на рисунку 2.11.

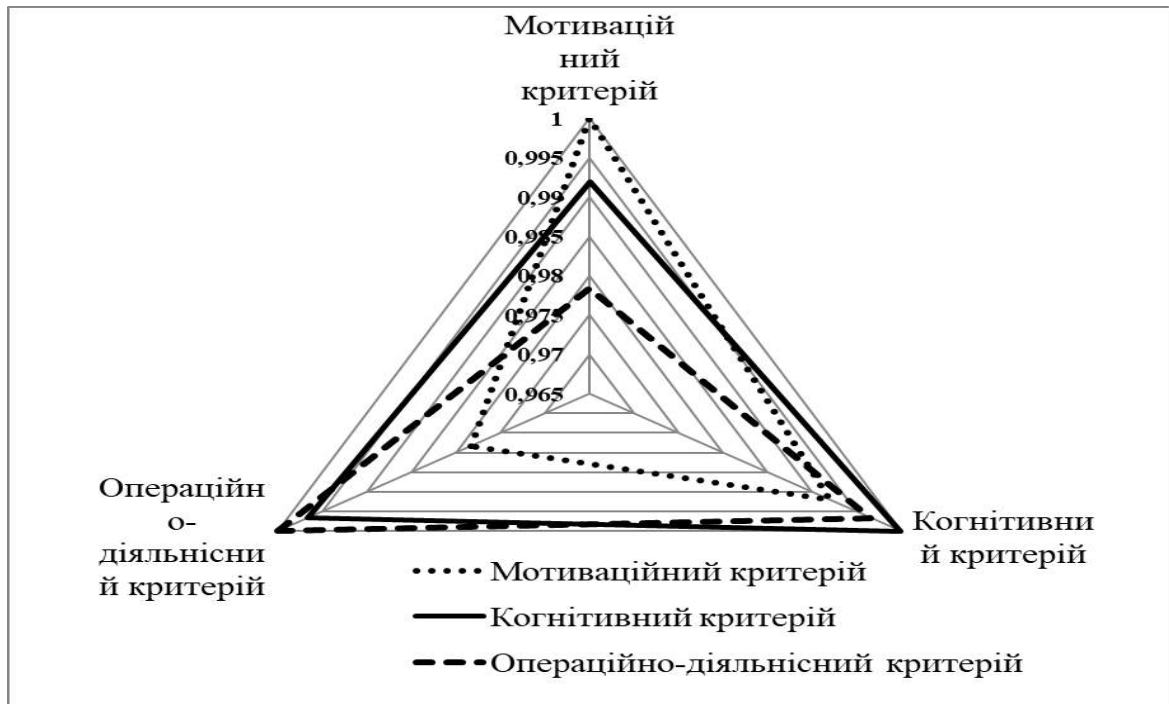

Рис. 2.11. Значення коефіцієнтів кореляції позитивних в експериментальній групі

На основі проведеного порівняльного аналізу рівнів стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, можемо стверджувати, про достатньо високу ефективність розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням (актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх

працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками), і доцільність їх упровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Висновки до розділу 2

Теоретично обґрунтовано педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, упроваджено педагогічні умови в освітній процес і перевірено результати підтвердження ефективності педагогічних умов, що отримано у ході соціально-педагогічного експерименту, який складався з чотирьох етапів: підготовчий, констатувальний, формувальний та етапи узагальнення результатів формувального експерименту. Усі етапи були взаємозалежні та підпорядковані загальній меті.

Проведений теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, дав можливість визначити педагогічні умови такої підготовки, а саме: актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери із суб'єктами соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Реалізація першої педагогічної умови передбачала озброєння студентів знаннями про нормативно-правову базу України, зокрема ратифіковані Україною міжнародні документи з правозахисної тематики щодо неповнолітніх правопорушників, про професійну етику майбутнього

працівника служби пробації під час здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх.

Упровадження умови відбувалося через такі заходи: залучення викладачів до розроблення та збагачення відповідного змістово-методичного забезпечення освітнього процесу, прогнозування досягнень студентів шляхом організації методичного семінару; наповнення змісту робочих програм навчальних дисциплін темами для формування й розвитку цілісної системи знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому працівнику соціальної сфери в службі пробації в процесі ресоціалізації неповнолітніх; впровадження навчальної дисципліни „Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи” (для студентів 2-го курсу); впровадження елективного курсу „Основи соціальної роботи в службі пробації” (для студентів 4-го курсу); проходження науково-виробничої практики в службі пробації, а саме „Волонтерська практика” (для студентів 4-го курсу).

Друга педагогічна умова забезпечила формування в студентів умінь аналізувати, прогнозувати, розробляти та здійснювати соціальні проекти й технології соціально-педагогічного супроводу; умінь здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, з урахуванням недискримінаційного підходу.

Зазначена умова обґрунтовувалася з огляду на затвердженні Міністерством юстиції України вимоги до технологічного забезпечення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників у службі пробації, що складається з комплексу конкретних соціально-педагогічних технологій: „Оцінка ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення”, „Мотиваційне інтерв'ювання” та „Ведення випадку”. Означена умова реалізовувалася шляхом упровадження в освітній процес відповідних контекстних технологій навчання, метою яких було наближення освітнього процесу до реалій професійної діяльності в службі пробації.

Реалізація третьої педагогічної умови забезпечила формування мотивації успіху в майбутній професії, здатності та інтересу до реалізації

професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням.

Упровадження цієї умови відбувалося шляхом залучення студентів до різних форм позааудиторної діяльності на засадах соціального партнерства, зокрема у сфері наукової діяльності.

Особливо дієвим у формуванні позитивного ставлення до взаємодії з неповнолітніми правопорушниками було залучення студентів до волонтерської діяльності в службі пробації. Для забезпечення підготовки студентів до цього нового в Україні виду волонтерства експертною групою було створено інноваційний проект „Гендерний відкритий університет – Школа волонтерства”. У процесі реалізації проекту відбулися тренінгові заняття за спеціально розробленою, затвердженою програмою „Підготовка волонтерів до роботи в службі пробації”.

Результати аналізу стану підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням на контрольному етапі експерименту, засвідчили, що за всіма визначеними критеріями в ЕГ відбулися суттєві зміни (кількість студентів ЕГ, яка знаходилася на критичному рівні, зменшилася на 24 % порівняно з 6,1 % КГ, а приріст за показниками продуктивного рівня підготовки майбутніх працівників склав в ЕГ 11 % порівняно з 2,6 % КГ). Це доводить достатньо високу ефективність розроблених педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, і доцільність їх упровадження в освітній процес закладів вищої освіти.

Основні положення розділу знайшли відображення в таких працях автора [8; 10; 12; 13; 15; 16; 18].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й практичне розв'язання наукової проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Результати дослідження засвідчили досягнення мети й розв'язання поставлених завдань, що дало змогу зробити відповідні висновки:

1. Порушена проблема є складною, багатоаспектною, має глибокі історико-філософські корені й актуалізована в контексті різних наукових галузей та дослідницьких напрямів (розвідки щодо філософії, методології та різноманітних практик застосування покарань до правопорушників; наукові праці щодо розуміння соціалізації неповнолітніх правопорушників із педагогічних позицій; наукові праці щодо підготовки працівників соціальної сфери до соціальної та соціально-педагогічної роботи з правопорушниками, у тому числі неповнолітніми, у пенітенціарній системі та зокрема в службі пробації).

2. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх правопорушників, звільнених від відбування покарання з випробуванням розглянуто як специфічний соціально-педагогічний феномен, особливу форму надання особі соціально-педагогічної та психологічної допомоги, що передбачає патронаж неповнолітнього правопорушника та його родини й передбачає не виправлення недоліків, а пошук прихованих ресурсів розвитку особистості, з опорою на власні можливості та створення на цій основі соціально-педагогічних умов для успішної ресоціалізації й адаптації неповнолітнього в суспільстві.

Підготовку майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням визначено як процес набуття майбутніми працівниками соціальної сфери сукупності спеціальних знань, умінь і

навичок, які використовуються під час роботи з ресоціалізації неповнолітнього правопорушника, й результатом якого є здатність майбутнього працівника соціальної сфери вирішувати відповідні професійні завдання (освітні, соціально-терапевтичні, правозахисні, психолого-реабілітаційні, консультаційні тощо).

3. Оцінка сучасного стану досліджуваної проблеми у практиці роботи закладів вищої освіти свідчить про недостатню репрезентованість у змісті професійної освіти майбутніх працівників соціальної сфери навчальних дисциплін, питань та тем, що забезпечують відповідну підготовку фахівців. На основі обґрунтування критеріальної бази дослідження (мотиваційний, когнітивний операційно-діяльнісний критерії) здійснено діагностику рівня підготовки в майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарань з випробуванням, констатовано що такий рівень є переважно репродуктивним та критичним.

4. Теоретично обґрунтовано та розроблено педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, у службі пробації: актуалізація потенціалу елементів змісту професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; використання контекстних технологій навчання в процесі професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери; створення мотивації до соціального партнерства як основи практичної взаємодії майбутніх працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками. Упровадження педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, здійснювалося комплексно та послідовно.

5. Результати експериментального дослідження засвідчили суттєву

позитивну динаміку рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, в студентів ЕГ. Так, в ЕГ кількість студентів із продуктивним рівнем підготовки на контрольному етапі експерименту, у порівнянні із констатувальним збільшилася на 11 %, а в КГ – лише на 2,6 %; кількість студентів із репродуктивним рівнем у ЕГ збільшилася на 13 %, у КГ – усього на 3,5 %. Водночас кількість студентів ЕГ, віднесених до критичного рівня, зменшилася на 24 %, а результати діагностування студентів КГ показали зменшення цього ж рівня лише на 6,1 %. Порівняльний аналіз отриманих даних із застосуванням методів математичної статистики засвідчив результативність упровадження в освітній процес закладу вищої освіти розроблених педагогічних умов.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів досліджуваної проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням. Подальшої розробки потребують питання підготовки працівників служби пробації до реалізації пробаційних програм для неповнолітніх правопорушників з урахуванням недискримінаційного підходу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адо П. Что такое античная философия? / перевод с франц. В. П. Гайдамака. М. : Издательство гуманитарной литературы, 1999. 320 с.
2. Аквинский Ф. О правлении государей. *Политические структуры эпохи феодализма в Западной Европе VI-XVII вв.* Л.: Наука, 1990. С. 217 – 244.
3. Активні методи просвітницької діяльності у профілактиці ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки : посіб. для спец. приймальників-розподільників, притулків для неповнолітніх та виховних колоній / за заг. ред. Р. Х. Вайноли, Т. Л. Лях ; авт.-упор.: О. В. Безпалько, Н. В. Зимівець, І. В. Захарченко, Т. В. Журавель, В. П. Лютий [та ін.]. К. : ТОВ „ДКБ „РОТЕКС”, 2007. 190 с.
4. Алексеенко Т.Ф. Зміст і напрями соціально-педагогічної діяльності. *Соціальна педагогіка: теорія і технології: підручник* / [за ред. І.Д. Звереві]. К., 2006. – 316 с.
5. Алмазов Б. Н. Психологическая средовая дезадаптация несовершеннолетних. Свердловск : изд-во Урал. гос. унта, 1986. 150 с.
6. Амбрумова А. Г., Жезлова Л. Я. Методические рекомендации по профилактике суицидальных действий в детском и подростковом возрасте. М.: МЦ СССР, 1978. 13 с.
7. Анголенко В. В. Зміст форми та методи соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників в умовах впровадження альтернативних форм покарання дітей та молоді в Україні. *Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 26 травня 2016 р.). Івано-Франківськ: НАІР, 2016. С. 129–132.
8. Анголенко В. В. Пробація як форма ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. Вип. № 8 (52). С. 234–240. (*Index Copernicus*).

9. Анголенко В. В. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як процес відновлення соціального статусу особистості в умовах розбудови правового суспільства в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2016. Вип. № 48 (101). С. 51–58.

10. Анголенко В. В. Спецкурс „Основи соціальної роботи в служби пробації” як інструмент вдосконалення професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери у сучасних умовах. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Сєверодонецьк, 2018. Вип. 3 (84). Ч. 2. С. 6–14. (*Index Copernicus*).

11. Анголенко В. В. Сутність, причини та наслідки девіантної поведінки неповнолітніх у контексті розвитку системи пробації в Україні. *Педагогічні науки*. Херсон, 2017. Вип. LXXVII. Т. 2. С. 142–149. (*Index Copernicus*).

12. Анголенко В. В. Технології реалізації гендерночутливого підходу в роботі працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками. *Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 14 грудня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 12–14.

13. Анголенко В. В., Анголенко П. О. Гендерний аспект ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні*: матеріали Регіональної науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 23 березня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 141–143.

14. Анголенко В. В., Анголенко П. О. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених в умовах реформування кримінально-виконавчої системи. *Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб'єктами сучасного соціуму*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків–Куряж, 15 грудня 2016 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2016. С. 113–116.

15. Анголенко В. В., Белоліпцева О. В., Грошова О. В., Дьоміна Ю. В., Ісаєва Т. А., Лисенко Ю. О., Рассказова О. І., Преображенська В. М., Ткаченко М. Є., Чернецька Ю. І., Цибуліна І. В. Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері: навч.-метод. посіб. за заг. ред. Т. В. Отрошко. Харків: ХГПА, 2017. 78 с.

16. Анголенко В. В., Пахомова Л. В. Підготовка соціальних педагогів до використання інноваційних методів у соціальному вихованні дітей із числа внутрішньо переміщених осіб із проявами посттравматичного стресу. *Post-traumatic stress disorder: Adults, Children and Families in a War Situation: International Scientific and Practical Edition*. Vol. I–III. Warsawa–Kyiv. PAN-Gnosis, 2017/2018. P. 102–113.

17. Анголенко В. В., Рассказова О. І. Проблематизація соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх працівниками соціальної сфери. *Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку*: тези доповідей другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17–18 березня 2016 р.). Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2016. С. 12–14.

18. Анголенко В. В., Рассказова П. І. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи у напрямі декриміналізації дитячого та молодіжного середовища в умовах Євроінтеграції. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016*. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 38–41.

19. Анголенко В. В., Рассказова О. И. Социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних правонарушителей работниками социальной сферы в условиях повышения социальных рисков в обществе. *Перспективы развития высшей школы: материалы IX Международной научно-методической конференции* / редкол.: В. К. Пестис [и др.]. Гродно: ГГАУ, 2016. С. 69–71.

20. Андреева Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений. М. : Акспект Пресс, 2004. 365 с.

21. Андрошок Т. А. Пропедевтична робота з підлітками, схильними до девіантної поведінки, на уроках трудового навчання у загальноосвітній школі. Херсон, 2002. 256 с.

22. Антонян Ю. М., Самічев Е. Г. Неприятливі умови формування особистості в дитинстві і питання попередження злочинності. М.: Педагогіка, 1983. 271 с.

23. Аристотель. Сочинения : в 4 тт. Т.1. / пер. с древнегреч. ; ред. В. Ф. Асмус. М. : Мысль, 1976. 550 с. (Серия „Философское наследие”).

24. Афанасьев В. С., Гишинский Я. И. Социология девиантного (отклоняющегося) поведения : учебное пособие. СПб., 1993. 167 с.

25. Ахмерова Д. Ф. Модель организационно-педагогических условий формирования готовности студентов к педагогическому общению. URL: <http://publishing-vak.ru/file/archive-pedagogy-2014-3/1-akhmerova.pdf> (дата звернення: 07.09.2018).

26. Бабанский Ю. К., Бабанский М. Ю. Избранные педагогические труды. Москва : Педагогика, 1989. 560 с.

27. Балабанова Н. В., Жуков В. И., Пилипенко В. Е. Социальный диалог. Социальное партнерство. Социальное государство / под ред. В. Е. Пилипенко. К.: Академия труда и социальных отношений Федерации профсоюзов Украины, 2002. 189 с.

28. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия: изучение влияния воспитания и семейных отношений / пер. с англ. А. Брянцевой и Б. Красовского. М. : Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2000. 512 с.

29. Бандурка О. М., Трубников В. М., Яровий А. О. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудових колоній: монографія / МВС України, Нац, ун-т внутр. справ. Харків : НУВС, 2003. 25 с.

30. Баталин Д. Е., Дворянсков И. В., Сергеева В. В. Применение альтернативных видов наказания в западной Европе, США и России (сравнительно-правовое исследование). М.: Центр содействия реформе уголовного правосудия, 2004. 90 с.

31. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К. : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.

32. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.05 / ЛНУ імені Т. Г. Шевченка. Луганськ, 2006. 537 с.

33. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. *Биографический очерк и перевод книги Беккариа "О преступлениях и наказаниях"* / проф. М. Исаева; Всесоюзный институт юридических наук НКЮ Союза ССР. М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1939. 464 с.

34. Бергаланфи Л. Общая теория систем : критический обзор. *Исследования по общей теории систем*. М., 1969. 241 с.

35. Бех В. П., Лукашевич М. П., Туленков М. В. Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 599 с.

36. Блаженный Августин. Творения: в 4 т. / перевод Киевской духовной академии ; сост. С. И. Еремеева. СПб, Алетейя Киев, УЦИММ-пресс. 1998. Т. 3: О граде Божиим. Кн. 1-13. 600 с. ; Т. 4: О граде Божиим. Кн. 14-22. 592 с.

37. Богатирьов І. Г. Роль громадських інспекторів (волонтерів) у виправленні та ресоціалізації засуджених до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі. *Вісник Академії митної служби України. Серія „Право”*. Дніпропетровськ : Акад. митної служби України, 2009. № 1 (2). С. 119 – 123.

38. Богданова І.М. Технологічний аспект процесу формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх соціальних педагогів. *Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки*. Черкаси : ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2009. № 144. С. 133–137.

39. Божович Л. И. Проблемы формирования личности : избранные психологические труды / под ред. Д. И. Фельдштейна ; вступ. статья Д. И. Фельдштейна. 3-е изд. М. : Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО „МОДЭК”, 2001. 352 с. (Серия „Психологи Отечества”).

40. Бойко А. М. Соціальна робота з клієнтами із залежністю від алкоголю та наркоманії. Ужгород : УжДУ, 2000. 76 с.

41. Болтівець С.І. Психогігієнічний сенс соціальної адаптації. *Соціальна педагогіка і адаптивність особистості*. Суми: Мрія, 1994. С. 77-93.

42. Болтівець, С. І. Домашнє насилля як підґрунтя девіантної поведінки підлітка. *Практ. психологія та соц. робота*. 2009. № 10. С. 38–39.

43. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход : методическое пособие. Москва : Высшая школа, 1991. 204 с.

44. Вербицкий А. А. Контекстное обучение в системе подготовки социальных работников. *Теоретические основы подготовки социальных работников*. М., 1992. 156 с.

45. Вівчар П.В. Особливості морального виховання неповнолітніх засуджених у виховно- трудових колоніях: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Тернопільський держ. педагогічний ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 1998, 191 с.

46. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні: посібник / за ред. Беци О.В. К.: МП Леся, 2003. 116 с.
47. Выготский Л. С. Проблема возраста. *Психология*. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 108 с.
48. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04 / ЛНУ імені Т. Г. Шевченка. Луганськ, 2006. 46 с.
49. Гайдамашко І. А. Професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів до профілактики агресії підлітків : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2013. 20 с.
50. Гегель Г. В. Ф. Философия права / вступ. ст. В. С. Нерсесянц; пер. с нем. Б. Г. Сталпнер, М. И. Левина. Москва: Мысль, 1990. 524 с.
51. Герасимова Е. М. Соціальна робота зі спеціальними групами клієнтів : навч. посіб. Чернігів : ЧНТУ, 2015. 153 с.
52. Гершунский Б. С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций). М.: Совершенство, 1998. 608 с.
53. Гніда Т. Б. Соціально-педагогічна корекція особистісних вад важковиховуваних учнів молодшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Держ. вищ. навч. закл. "Донбас. держ. пед. ун-т". - Слов'янськ, 2014. - 20 с.
54. Гоббс Т. Сочинения : в 2 т. М.: Мысль, 1991. Т. 2 : Левиафан, или материя, форма и власть. 735 с.
55. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / гол. ред. С. Головка. К. : Либідь, 1997. 375 с.
56. Горенко С. В. Педагогічні умови ресоціалізації неповнолітніх засуджених в закладах пенітенціарної системи : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / ЛНУ імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2004. 23 с.

57. Гризун Л. Е. Розвиток навчально-пізнавальної активності майбутніх учителів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу за умов їх структурування на засадах інтеграції знань. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2012. Вип. 37. С. 60 – 68.

58. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини : підручник. К.: Знання, 2004. 535 с.

59. Данильченко В. М. Диагностика и новые направления обучения детей "группы риска" в США. *Психологическая наука и образование*. 2004. N 1. С. 83-90.

60. Данильченко В.М. Глобализация и образование в XXI веке // *Высшее образование сегодня*.2004. С. 44-47

61. Дмитренко К. А. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет". Слов'янськ, 2016. 275 с.

62. Доброскок І. І. Теорія і практика організації навчальної діяльності майбутніх соціальних педагогів : монографія. Кривий Ріг: Видавничий Дім, 2010. 335 с.

63. Драч І. І. Компетентнісний підхід як засіб модернізації змісту вищої освіти. *Проблеми освіти: наук.- метод. зб. / кол. авт.* К.: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2009. Вип. 58. Ч. 1. С. 176 – 180.

64. Дубасенюк О. А. Професійне становлення педагога. Житомир : ЖДПІ, 2000. 106 с.

65. Дубич К. В. Особистісно орієнтоване виховання студентів в умовах соціокультурного середовища вищого навчального закладу: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський нац. ун-т імені В Даля. Рівне, 2007. 267 с.

66. Дуванська К. О. Передумови виникнення делінквентної поведінки в середовищі неповнолітніх . *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2014. № 5(1). С. 157-163.

67. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии / пер. с фр. М., 1991. 576 с.

68. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звереві. Київ, Семфірополь: Універсум, 2012. 536 с.

69. Жигірь В. І. Інтеграція змісту педагогічної й управлінської підготовки майбутнього педагога як менеджера освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2015. Вип. 41. С. 132 – 139.

70. Жук А. И., Кошель Н. Н. Активные методы в системе повышения квалификации педагогов : учеб.-метод. пособие. Мн. : Аверсэв, 2003. 336 с.

71. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.05 / Київський ун-т імені Бориса Грінченка. К., 2012. 23 с.

72. Журавель Т. В. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми в установах пенітенціарної системи. *Соціальна педагогіка* : навч. посібник / за заг. ред. О. В. Безпалько; авт.-кол. О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко [та ін.]. К.: Академвидав, 2013. 312 с.

73. Зайченко І. В. Педагогіка : навчальний посібник. К.: Освіта України, КНТ, 2008. 528 с.

74. Закревский И. П. Об учениях уголовно-антропологической школы : критический очерк. Харьков : Тип. Адольфа Дарре, 1893. 233 с.

75. Засоби виправлення і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі : монографія / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець, О. В. Лисодєд [та ін.] ; за заг ред. д.ю.н., проф. А. Х. Степанка. Харків : Кроссруд, 2011. 326 с.

76. Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: зб. наук. праць / за заг. ред. проф. В. І. Євдокимова і проф. О. М. Микитюка ; Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. Вип. 42. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. 196 с.

77. Зимняя И. А. Компетентностный подход : каково его место в системе подходов к проблемам образования. *Высшее образование сегодня*. 2006. № 8. С. 20 – 26.

78. Зінченко С. М. Девіантна поведінка. *Медична психологія* : навчальний посібник. К. : КІСКЗ, 2006. 108 с.

79. Змановская Е. В. Девиантология (Психология отклоняющегося поведения) : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2003. 288 с.

80. Змановская Е. В., Рыбников В. Ю. Девиантное поведение личности и группы : учебное пособие. СПб. : Питер, 2011. 352 с.

81. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы. СПб. : Питер, 2000. 512 с.

82. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. М. : ИНФРА М НОРМА, 1997. 374 с.

83. Каган М. С. Философская теория ценности. СПб., 1997. 348 с.

84. Камю А. Творчество и свобода : статьи, эссе, записные книжки / пер. с фр. ; сост., авт. предисл. К. Долгов ; коммент. С. Н. Зенкин. М : Радуга, 1990 . 602 с.

85. Кант И. Сочинения : в 4-х т. М.: Изд-во „Ками”, 1993. Т. 1: Трактаты и статьи. 586 с.

86. Кант И. Сочинения: в 8 т. М.: ЧОРО, 1994. Т. 6 : Метафизика нравов. 613 с.

87. Капська А. Й. Деякі аспекти професійної підготовки соціальних педагогів і соціальних працівників. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. О. Довженка*. 2010. № 15. С. 12 – 16. (Серія: Педагогічні науки).

88. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / заг. ред. А. Й. Капської. К., 2002. 164 с.

89. Караман О. Л. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах України : монографія. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. 448 с.
90. Караман О. Л. Сутність і зміст соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 2. С. 65 – 74.
91. Караман О. Л. Теоретичні засади підготовки соціального педагога у вищому навчальному закладі. *Вісник Луганського національного університету імені Т. Шевченка*. 2016. № 1, Ч.1. С. 189 – 196.
92. Карпенко О. Г. Соціальний працівник : деякі аспекти професійної підготовки. К.: Держ. ін-т сім'ї та молоді, 2007. 144 с.
93. Каспина В. А. О методах воспитания и их классификации. *Советская педагогика*. 1970. № 1. С. 84 – 94.
94. Кейс-менеджмент внутрішньо-переміщених осіб : методичні рекомендації / автор-упорядник Н. Є. Гусак. К., 2015. 62 с.
95. Киливник В. М. Рольова гра як один з методів активного навчання студентів іноземній мові. URL: <http://mp2.umo.edu.ua/wpcontent/uploads/2012/04> (дата звернення: 17.04.2018).
96. Кисиль Е.М. Новаторство в сфері исправительного воспитания несовершеннолетних правонарушителей в Украине (20-е – 30-е гг. XX века). *вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка* (38). pp. 68-71
97. Кистяковский А. Ф. Исследование о смертной казни. М. : Директ-Медиа, 2010. 270 с.
98. Клейберг Ю. А. Девиантное поведение : учебное пособие. М.: НОУ ВПО, 2008. 304 с.
99. Клейберг Ю. А. Психология девиантного поведения : учеб. пособие для вузов. М. : ТЦ Сфера, 2001. 160 с.
100. Климов Е. А. Пути в профессионализм (психологический взгляд). М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 2003. 320 с.

101. Клішевич Н. А. Організація соціально-педагогічної роботи з делінквентними підлітками в центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2010. Вип. 54. С. 145 – 148.

102. Клос Л. Підготовка майбутніх соціальних працівників до здоров'язберезувальної діяльності в університетах США: теорія і практика: монографія / за наук. ред. д-ра пед. наук, проф. Г. Лактіонової. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2017. 384 с.

103. Ковчина І. М. Підготовка соціальних педагогів до соціально-правової роботи. К. : Видавництво НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2007. 373 с.

104. Козловська І. М. Теоретико-методологічні аспекти інтеграції знань учнів професійно-технічної школи : дидактичні основи : монографія / за ред. С. У. Гончаренка. Львів: Світ, 1999. 302 с.

105. Козубовська І. В. Рання профілактика протиправної поведінки неповнолітніх (психолого-педагогічні аспекти) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Ужгородський держ. ун-т. Ужгород, 1996. 422 с.

106. Козубовський Р. В. Підготовка майбутніх соціальних працівників до профілактики девіантної поведінки серед учнівської молоді в процесі волонтерської практики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Терноп. нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2014. 20 с.

107. Колеснікова С. М. Інтеграція як дидактичний засіб оновлення змісту освіти в початкових класах. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 9. С. 173 – 176.

108. Колот А. Соціальне партнерство на зламі двох тисячоліть : стан, виклики, тенденції розвитку (на прикладі країн Європейського Союзу). *Соціальна політика : проблеми, коментарі, відповіді*. 2009. № 1. С. 26 – 28.

109. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: кол. моногр. / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина [та ін.] ; за заг. ред. О. В. Овчарук. К. : К. І. С., 2004. 112 с. (Бібліотека з освітньої політики).

110. Коношенко Н. А. Організація виховного процесу з девіантними молодшими школярами в реабілітаційному центрі. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 2. С. 59 – 64.

111. Коношенко Н. А. Соціально-педагогічна реабілітація як засіб подолання девіантної поведінки молодших школярів. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2011. № 3. С. 55 – 61.

112. Коношенко С. В. Особливості роботи вихователя в умовах реабілітаційного центру : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ін-т проблем виховання АПН України. К., 2002. 23 с.

113. Коношенко С. В. Реабілітаційна робота з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону : монографія. Слов'янськ : Печатный двор, 2009. 251 с.

114. Костицький М. В. Філософія права : програма курсу для студ., курсантів, слухачів, магістрантів та ад'юнктів філос. і юрид. спец. К. : УАВС, 2000. 33 с.

115. Коэн А. Исследование проблем социальной дезорганизации и отклоняющегося поведения. *Социология сегодня*. М.: Прогресс, 1965. С. 519 – 550.

116. Кривуша В. І. Особливості ресоціалізації неповнолітніх злочинців. К.: "МП Леся", 2000. 140 с.

117. Криминология : учебник для ВУЗов / под общ. ред. д-ра юридических наук, проф. А. И. Долговой. М.: НОРМА, 2001. 784 с.

118. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение : норма и патология. М. : Наука, 1982. 287 с.

119. Кудрявцев В. Н., Казимирчук В. П. Современная социология права : учеб. для юрид. фак. и ин-тов. М. : Юристъ, 1995. 303 с.

120. Курінна С. М. Роль соціально-педагогічної служби дитячого будинку в період трансформації закладів інтернатного типу. *Педагогіка та психологія*. 2015. Вип. 48. С. 41 – 51.

121. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації : [європейські абриси]. К. : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.
122. Лебедева, І.О. Актуальність профілактики безпритульності неповнолітні у соціально-педагогічній теорії та практиці. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2005, №2. С.33-39.
123. Лебедева, І.О. Типологічні характеристики безпритульних неповнолітніх / І.О. Лебедева // Соц. педагог.: теор. та практ. 2008, №3. С. 45 – 51.
124. Лежнина Л. В. Кейс-метод в обучении педагогов-психологов : научно-методический аспект. *Наука и школа*. 2008. № 5. С. 68 – 70.
125. Лернер И. Я. Дидактические основы методов обучения. М., 1981. 186 с.
126. Лефевр А. Социальное пространство / пер. из кн.: *Lefebvre H. La production de l'espace*. Paris : Anthropos, 1974. Ch. II, § 1. P. 83–96. Неприкосновенный запас. 2010. № 2. URL: <http://magazines.russ.ru/nz/2010/2/le1pr.html> (дата звернення: 09.10.2017).
127. Литвиненко С.Я. Дитина і середовище: проблеми взаємодії. *Оновлення змісту та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. праць*. Рівне: РДГУ, 2002. Вип. 22. С. 216–219.
128. Личко А.Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков. М.: ООО Пресс, ЗАО Изд-во ЭКСМО Пресс, 1999. 416 с.
129. Лічко А. Є. Патохарактерологічний діагностичний опитувальник для підлітків. URL: http://psychic.at.ua/publ/psikhodiagnostyka/diagnostika_t_emporamentu_i_kharakteru/patokharakterologichnij_diagnostichnij_opituvalnik_p_do_dlja_pidlitkiv_chastina_1/13-1-0-87 (дата звернення: 23.05.2018).
130. Локк Дж. Сочинения : в 3-х т. Т. 1 / под ред. И. С. Нарского. М. : Мысль, 1985. 623 с.
131. Ломброзо Ч. Новейшие успехи науки о преступнике. Анархисты / сост. и предисл. В. С. Овчинский. М.: Инфра-М, 2004. 320 с.

132. Лютий В. П. Технологія соціальної роботи : конспект лекцій. К. : Академія праці і соціальних відносин, 2003. 75 с.
133. Майерс Д. Изучаем социальную психологию / перевод. СПб.: Прайм-Еврознак, 2000. 512 с.
134. Максимова Н. Ю. Психологія девіантної поведінки : навч. посібник. К. : Либідь, 2011. 520 с.
135. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічні аспекти діяльності служби пробації. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України ; [голов. ред. : С. Д. Максименко]. Житомир : ЖДУ, 2002. Т. 7 : Екологічна психологія (соціальний вимір). Вип. 32. 2013. С. 137 – 143.
136. Максимова Н. Ю., Толстоухова С. В. Соціально-психологічний аспект профілактики адиктивної поведінки підлітків та молоді. К., 2000. 200 с.
137. Малихіна Т. П. Психологічні умови попередження аморальної поведінки підлітків : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2001. 19 с.
138. Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками : автореф. дис. канд.. пед. наук : 13.00.05 / ЛНУ імені Т. Г. Шевченка. Луганськ, 2006. 20 с.
139. Марк Аврелий. Размышления. Наедине с собой /перевод с древнегреческого ; под общей редакцией А. В. Добровольского, с примечаниями Б. Б. Лобаповского. Черкасы: РИЦ Реал, 1993. 102 с.
140. *Материалисты Древней Греции*. М: Государственное изд-во политической литературы, 1955. 240 с.
141. Махінчук В. М. Адекватність кримінального покарання як філософсько-правова проблема : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Нац. академія внутрішніх справ України. К., 2002. 222 с.

142. Международные и европейские стандарты в области наказаний, не связанных с тюремным заключением. *Альтернативы лишению свободы в системе уголовного правосудия Республики Беларусь: практика и перспективы*: сб. материалов международной конференции. Минск, 2003. С. 6–8.

143. Менделевич В. Д. Психология девиантного поведения : учебное пособие. М.: МЕДпресс, 2001. 533 с.

144. Микитчик О. В. Злочин як соціальне явище : філософсько-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Нац. академія внутрішніх справ України. К., 2002. 202 с.

145. Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй у відношенні заходів, не пов'язаних з тюремним ув'язненням (Токійські правила). URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_907 (дата звернення: 10.11.2017).

146. Мірошніченко О. М. Особливості використання методу оцінки ризиків і потреб засуджених: міжнародні підходи та національна практика. *Молодий вчений*. 2016. № 12. С. 264 – 267.

147. Міщик Л. І. Соціальна педагогіка : навч. посібник для студ. вищ. нав. закл. К.: ІЗМН, 1997. 140 с.

148. Міщик Л. І. Теоретико-методичні основи професійної підготовки соціального педагога у закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / Запорізький держ. ун-т. Запоріжжя, 1997. 359 с.

149. Міщик Л. І., Білоусова З. Г. Соціально-психологічні та педагогічні проблеми дезадаптації дітей і підлітків. Запоріжжя: ЗДУ, 2003. 108 с.

150. Могилко О. П. Залучення правоохоронних органів до організації та проведення інтерактивних форм профілактики наркоманії серед підлітків групи ризику. *Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, Куряж, 14 грудня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська

гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 82 – 84.

151. Молчанова А. О. Соціальне партнерство в діяльності ПТНЗ : конспект лекції з курсу підвищення кваліфікації для керівників професійно-технічних навчальних закладів за очно-дистанційною формою навчання / ЦППО АПН України. К.: ТОК, 2007. 44 с.

національного педагогічного університету. Чернігів. 2016. Вип. 137. С. 175 –179. (Серія: Педагогічні науки).

152. Неживець О. М., Жук Л. А, Жук І. Л. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : монографія. К. : Кондор, 2009. 222 с.

153. Некоторые приемы и методы работы сотрудников службы пробации Великобритании по исполнению общественных работ. *Содействие становлению механизма реализации альтернативных мер наказания в Российской Федерации: материалы международного семинара (г. Самара, 24 – 27 марта 2002 г.).* М.: PRI, 2002. С. 31 – 38.

154. Немов Р. С. Психология : словарь-справочник : в 2 ч. М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2003. Ч. 2. 352 с.

155. Нікітін А. В. Філософсько-правовий аналіз девіантної поведінки особистості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Нац. академія внутрішніх справ України. К., 2004. 16 с.

156. Нісімчук А. С., Падалка О. С., Шпак О. Т. Сучасні педагогічні технології: навчальний посібник. К.: Видавничий центр „Просвіта”, „Книга пам’яті України”, 2000. 368 с.

157. Новіков В. Соціальне партнерство. *Соціальна політика і соціальна робота* : Український науковий і громадсько-політичний часопис. К.: Фара. 2000. № 1 (13). С. 47 – 51.

158. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 53000 слов / под общ. ред проф. Л. И. Скворцова. 24-е изд., испр. М.: ООО „Издательство Оникс”: ООО „Издательство Мир и образование”, 2007. 640 с.

159. Оржеховська В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх : навч.-методичний посібник. К. : ВіАн, 1996. 351 с. (Трансформація гуманітарної освіти в Україні).

160. Оржеховська В. М. Девіантна поведінка неповнолітніх та міжсекторальна стратегія її профілактики. *Педагогічна і психологічна наука в Україні* : зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України : у 5-ти т. / ред. В. Г. Кремень [та ін.]. К., 2007. Т. 1 : Теорія та історія педагогіки. С. 349 – 358

161. Основи пенітенціарної педагогіки : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Харченко С. Я. та ін. Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. 345 с.

162. Основи пенітенціарної педагогіки і психології : навч. посіб. / Замула С. Ю. та ін. ; під заг. ред. В. М. Синьова. Біла Церква : ДДУПВП, 2003. 101 с.

163. Основи професійної діяльності персоналу органу пробації : навчальний посібник для персоналу органу пробації / О. Янчук, Д. Коваленко, О. Суботенко та ін. ; за ред. Дж. Седхема, М. Октігана. К., 2017. 242 с.

164. Павлик О. М. Особливості мотиваційної сфери неповнолітніх правопорушників : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.06. Х., 2005. 206 с.

165. Парфанович І. І. Організаційно-педагогічні засади виховної роботи з умовно засудженими неповнолітніми : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Тернопільський держ. пед. ун-т імені В. Гнатюка. Тернопіль, 2002. 218 с.

166. Пастирська І. Історичний досвід інтеграції змісту освіти. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 6. С. 217 – 223.

167. Пащенко С. Ю. Підготовка соціальних педагогів до організації освітньо-дозвілєвої діяльності учнівської молоді : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / НПУ імені М. П. Драгоманова. Київ, 2000. 23 с.

персоналу установ виконання покарань до проведення соціально-виховної роботи із засудженими: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т вищої освіти НАПН України. Київ, 2013. 465 с.

168. Пеша І. В. Соціальний супровід як форма комплексної соціальної допомоги. *Вісник Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки*. 2013. № 11(2). С. 193 – 199.

169. Пилипенко І.О. Превентивна політика в закладах закритого типу. зб. наук. праць Макіївського економіко-гуманітарного інституту. № 9-10. Макіївка, 2002. С. 300–301.

170. Пилипенко О. І. Адиктивноспрямована соціалізація неповнолітніх. *Соціально-педагогічні та медико-психологічні заходи протидії вживанню наркогенних засобів неповнолітніми і молоддю*. Науково-методичний посібник . заг. ред. О. І. Пилипенко. К.: А.Л.Д., 1995., С. 7–16.

171. Пихтіна Н. П., Яковець Н. І. Педагогічна профілактика адиктивної поведінки молоді : навч.-метод. посібник для вчителів, практик. психологів, соц. працівників / Ніжинський держ. пед. ун-т імені М. Гоголя. Ніжин : [б. в.], 2003. 116 с.

172. Платов В. Я. Деловые игры : разработка, организация и проведение : учебник. М.: Профиздат, 1991. – 192 с.

173. Платон. Собрание сочинений : в 4 т. / перевод, общ. редакция А. Ф. Лосева и др.; автор вступительной статьи А. Ф. Лосев ; примечания А. А. Тахо-Годи. М.: Мысль, 1994. Т. 4. 830 с.

174. Покушалова Л. В. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения студентов. *Молодой ученый*. 2011. № 5. Т. 2. С. 155 – 157.

175. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : монографія / за ред. Н. Г. Ничкало. Тернопіль : ТНПУ, 2006. 424 с.

176. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / за заг. ред. О. В. Овчарук. К.: „К.І.С.“, 2004. С. 15 – 25. (Бібліотека з освітньої політики).

177. Принс А. Преступность и репрессия : уголовно-юридический очерк / пер. под ред., с предисл.: В. В. Пржевальский. М. : Кн. маг. Гросман и Кнебель (И. Кнебель), 1898. 228 с.

178. Приходько В. М. Підготовка майбутніх педагогів до превентивного виховання дітей із неблагополучних сімей: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Запорізький держ. ун-т. - Запоріжжя, 2004. 279 арк.

179. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 №1556-VII (зі змінами і доповненнями). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2984-14/print1157311622_966330 (дата звернення 09.08. 2018).

180. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1397-17>

181. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : наказ Міністерства юстиції України від 27.01.2017 р. № 200/5. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17> (дата звернення: 07.09.2018).

182. Про пробацію: Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/160-19> (дата звернення: 21.07.2018).

183. Пробаційні програми для неповнолітніх. URL: http://www.probation.gov.ua/?page_id=150 (дата звернення: 01.04.2018).

184. Прусс В. М., Ягунов Д. В. Пенітенціарна система України : монографія. Одеса : Фенікс, 2006. 252 с.

185. Психодіагностичне забезпечення профорієнтації в системі педагогічної освіти : посіб. / Є. В. Єгорова та ін. ; за ред. О. М. Ігнатович. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 228 с.

186. Психологічний словник / авт.-укладачі : В. В. Синявський, О. П. Сергеєнкова ; за ред. Н. А. Побірченко. К.: Наук. світ, 2007. 274 с.

187. Психолого-педагогічна діагностика якості освіти у педагогічному ВНЗ : методичний посібник / Г. Ф. Пономарьова та ін.; Харківська гуманітарно-педагогічна академія. Харків, 2015. 380 с.

188. Пуховська Л. Стратегії формування загальноєвропейського простору професійної освіти. *Професійно-технічна освіта*. 2005. № 4. С. 37 – 39.
189. Работа психолога в начальной школе / М. Р. Битянова и др. М. : Совершенство, 1998. 352 с.
190. Рагимов Ильгам Мамедгасан-оглы Философия преступления и наказания. Санкт-Петербург : Юридический центр, 2015. 149 с.
191. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти : теорія та технологія : монографія. Харків : ФОП Шейніна О. В., 2012. 468 с.
192. Роджерс К. Р. Взгляды на психотерапию. Становление человека / пер. с англ. М.: Прогресс; Универс, 1994. 480 с.
193. Романова Н. Ф., Мельник І. П. Соціальне партнерство : навчально-методичний посібник. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017. 238 с.
194. Ростомова Л.М. Профілактика правопорушень серед дітей як вид професійної діяльності працівників кримінальної міліції / Л. І. Мороз, Л. М. Ростомова, С.І. Яковенко // *Організація профілактики правопорушень та застосування відновного правосуддя в діяльності кримінальної міліції у справах дітей*: навчальний посібник. К., 2009. С. 19-30.
195. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 720 с.
196. Рябуха А. Ю. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін до застосування мультимедійних технологій у навчально-виховному процесі. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. 2013, Vol. 7 с. 168-172.
197. Сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/ministerstvo-yustitsii-ta-programa-usaid-nove-pravosuddya-prezentuyut-dosvid-ssha-u-pravosuddi-dlya-ditey> (дата звернення: 06.06.2018).

198. Сартр Ж. П. Тошнота : избранные произведения / пер. с фр. В. П. Гайдамака; вступ. ст. С. Н. Зенкина. М.: Республика, 1994. 650 с.

199. Сень Л. В. Розвиток компетентнісно орієнтованого навчання за кордоном. *Професійні компетенції та компетентності вчителя* : матеріали регіонального науково-практичного семінару (м. Тернопіль, 28-29 листопада 2006 р.). Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2006. С. 14 – 17.

200. Серова О. В. Трудове виховання та професійна підготовка як складові процесу ресоціалізації засуджених. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*. 2001. № 6. С. 238 – 244.

201. Синьов В. М. Підготовка неповнолітніх засуджених до самостійного життя на волі. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 2–3. С. 120–123.

202. Системний підхід у сучасних педагогічних дослідженнях в Україні : монографія / за ред. С. Я. Харченка ; С. Я. Харченко, В. В. Прошкін, С. О. Омельченко та ін.; Держ. закл. «Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка». Старобільськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2016. 488 с.

203. Слостенин В. А., Шептенко П. А. Формирование готовности социального педагога к профессиональной деятельности. *Технология психолого-педагогической подготовки учителя к воспитательной деятельности (социально-педагогический аспект)*: тезисы Всерос. науч.-практ. конференции. Барнаул : БГПУ, 1996. 15 с.

204. Соловьев В. С. Сочинения : в 2 т. / сост., общ. ред. и вступ. ст. А. Ф. Лосева и А. В. Гулыги ; примеч. С. Л. Кравца [и др.]. М.: Мысль, 1988. Т. 2. 625 с. (Филос. наследие. Т. 105).

205. Сорочинська В. Є. Організація роботи соціального педагога: навч. посіб. для студ. вищ. навч. Закладів. К.: Кондор, 2010. – 208 с.

206. Соціальна робота в Україні: навч. посіб. / ред. І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко; за заг. ред. І. Д. Зверєвої, Г. М. Лактіонової. К. : Центр навчальної літ-ри, 2004. 256 с.

207. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія / за заг. ред. І. Д. Зверєвої. К.: Центр навч. літ-ри, 2008. 294 с.

208. Соціальна робота : технологічний аспект : навчальний посібник / за ред. проф. А. Й. Капської. К Центр навчальної літератури, 2004. 352 с.

209. Соціальна робота : хрестоматія : книга 3 / ред. кол. : В. П. Андрущенко та ін. ; Ін-т вищої освіти АПН України ; ДЦССМ. К., 2001. 396 с.

210. Соціальна та виховна робота із неповнолітніми правопорушниками: навч. посіб. / Третяк О. С. та ін. ; Чернігівський юридичний коледж ДПтС України. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2012. 228 с.

211. Соціальне сирітство в Україні : експертна оцінка та наліз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / авт. кол. Л. С. Волинець, Н. М. Комарова. К. : Український ін-т соціологічних досліджень, 2008. 120 с.

212. Стеценко І. М. Формування готовності майбутніх працівників пенітенціарної служби до виконання покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Нац. Ун-т "Чернігівський колегіум імені Т. Г. Шевченка". Чернігів, 2018. 342 с.

213. Стеценко І. М., Третяк О. С., Чебоненко С. О. Пенітенціарна пробація в системі соціальної адаптації неповнолітніх. *Вісник Чернігівського*

214. Сторож В. В. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання соціономічних технологій у професійній діяльності: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / ДВНЗ "Донбаський державний педагогічний університет". Слов'янськ, 2015. 273 с.

215. Стрэкинару И. Отклонения в поведении детей: монография. Бухарест: Медгиз, 1969. 136 с.

216. Сурмін Ю. П. Метод аналізу ситуацій (Case study) та його навчальні можливості. *Глобалізація і Болонський процес : проблеми і технології* : кол. монографія. К. : МАУП, 2005. 431 с.

217. Суслонов П. Е. Философские аспекты проблемы правового принуждения (теоретико-мировоззренческие аспекты проблемы наказания) : монографія. Екатеринбург : Изд-во Урал. юридического ин-та МВД России, 2002. 100 с.

218. Сучасні стратегії міліції щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх: навч. посіб. / Л. І. Мороз, Р. Г. Коваль, Н. М. Прокопенко [та ін.]; за наук. ред. Л. І. Мороз. К.: Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2008., 220 с.

219. Сущенко Л. П. Технології культивування здорового способу життя людини. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики: міжвуз. зб. наук. пр. К.; Запоріжжя ; О., 2000. Вип. 5. С. 386–402.

220. Сущенко Л.П. Здоровий спосіб життя людини. Довідкові матеріали. Запоріжжя: ЗДУ, 1999.- 324 с.

221. Тематичний словник-довідник з соціології / укладачі А. Александровська, Є. Буга, Ю. Ткачук [та ін.] ; за ред. В. В. Кохана. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2009. 112 с.

222. Теория вероятностей и математическая статистика: учеб. пособие для вузов / под ред. В. Е. Гмурман. 9-е изд., стер. М.: Высш. шк., 2003. 479 с.

223. Ткаченко М. Є. Гендерночутливий підхід при проведенні соціально-виховної роботи фахівців із суб'єктами пробації. *Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні*: матеріали Регіональної науково-практичної конференції (Харків, Куряж, 23 березня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 108 – 114.

224. Третьяк О. С. Теоретико-методичні засади професійної підготовки персоналу установ виконання покарань до проведення соціально-виховної

роботи із засудженими: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-тут вищої освіти НАПН України. Київ, 2013. 465 с.

225. Трубавіна І. М. Соціально-педагогічна робота з сім'єю в Україні : теорія і практика : монографія. Харків : Нове слово, 2007. 395 с.

226. Трубников В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания. Харків : Основа, 1990. 173 с.

227. Тюріна В., Пляка Л. Професійна компетентність як фактор формування конкурентоспроможності майбутніх фахівців. *Молодіжна політика : проблеми і перспективи* : зб. матеріалів VI Міжнарод. науково-практ. конф. (м. Дрогобич, 15 – 16 травня 2009 р.). Дрогобич, 2009. С. 135 – 137.

228. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии): сб. законодательных материалов / под ред. И. Д. Козочкина. М.: Зерцало, 2001. С. 219 – 229.

229. Фалинська З. З. Практична підготовка майбутніх соціальних педагогів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Львівський нац. ун-т імені Івана Франка. Вінниця, 2006. 23 с.

230. Ферри Э. Уголовная социология / сост. и предесл. В. С. Овчинского. М.: ИНФРА-М. 2005. 658 с.

231. Философский энциклопедический словарь / гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. М.: Сов. энциклопедия, 1983. 840 с.

232. Фишер К. Артур Шопенгауэр : для ВУЗов по специальности и направлению „Философия” / перевод ; послесл. А. Б. Рукавишников. СПб. : Лань, 1999. 602 с. (Мир культуры, истории и философии).

233. Філософський словник / за ред В. І. Шинкарука. 2-ге видання. Київ: Головна редакція Української Енциклопедії, 1986. 763 с.

234. Фрейд З. Психология бессознательного : сб. произведений / перевод с нем. ; составитель, науч. ред., авт. вступ. статьи М. Г. Ярошевский. М.: Просвещение, 1990. 448 с.

235. Харківська А. А. Моделювання управління інноваційним розвитком педагогічного ВНЗ. *Теорія та методика управління освітою*. 2013. Вип. 10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ttmuo_2013-10-47 (дата звернення: 04. 05.2018).

236. Харченко С. Я. Дидактические основы подготовки студентов к социально-педагогической деятельности. Луганск: Альма матер, 1999. 138 с.

237. Харченко С. Я. Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика: монографія. Луганськ : Альма-матер, 2006. 320 с.

238. Харченко С. Я., Краснова Н. П. Робота соціального педагога з дітьми девіантної поведінки. Харків : Основа, 2012. 143 с.

239. Харченко С.Я. Значення категорії "соціальність" у пошуках методологічної основи розвитку сучасної соціально-педагогічної науки. *Соціальна педагогіка: теорія та практика* : зб. наук. праць. Луганськ: ЛНУ імені Т.Г.Шевченка. 2012. № 3. С. 4 – 13.

240. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнього дня / перевод с нидерл. В. В. Описи ; под общей ред. и с послесловием Г. М. Тавризян. М. : Прогресс, 1992. 464 с.

241. Химинець В. Компетентнісний підхід до професійного розвитку вчителя. URL: <http://zakinppo.org.ua/2010-01-18-13-44-15/233-2010-08-25-07-10-49> (дата звернення: 11.07.2018).

242. Хомич А. В. Психология девиантного поведения : учебное пособие для ВУЗов. М. : ТЦ Сфера, 2001. 160 с.

243. Хоружа Л. Л. Педагогічна деонтологія : навч.-метод. посіб. К. : КМПУ імені Б. Д. Грінченка, 2008. – 96 с.

244. Хоружа Л. Морально-етичні принципи та норми наукової діяльності викладача . *Вища школа*. 2015. № 6. С. 9-19.

245. Цибуліна І. В. Соціально-правовий захист дитини крізь призму часу. *Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб'єктами сучасного*

соціуму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Харків, Куряж, 15 грудня 2016 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2016. С. 104 – 107.

246. Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / АПН України, Центр інформації та документації Ради Європи в Україні; упоряд. О. В. Павліченко ; за заг. ред. О.С. Сухомлинської. К.: АПН України : Центр інформації та документації Ради Європи в Україні, 1997. 224 с.

247. Чалий Ю. І. Виховання як елемент освітньої послуги. Право і Безпека. 2015. № 3. С. 129-132.

248. Чебоненко С. О., Бадира В. А. Пенітенціарна педагогіка та виховна робота із засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі / Чернігівський юридичний коледж ДДУ ПВП. Чернігів: ПП ОПЦ, 2005. 70 с.

249. Чепенюк І. М. Система соціальної роботи з молоддю девіантно-кримінальної поведінки, що склалась в Україні. *Правова свідомість молоді в умовах розбудови правової демократичної держави*: матеріали 4-ї Всеукраїнсько-курсантсько-студентської конференції (м. Івано-Франківськ , 22 квітня 2010 р.). Івано-Фрвнківськ, 2010. С. 216 – 221.

250. Чернецька Ю. І. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних в умовах реабілітаційних центрів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.05 / ДЗ "ЛНУ імені Тараса Шевченка". Старобільськ. 522 с.

251. Чобітько М. Г. Технології особистісно-орієнтованої професійної освіти : навч. метод. посібник. К. : Ніка-Центр, 2005. 88 с.

252. Шамриленко І.Г. Методичні рекомендації щодо надання соціальнопсихологічної допомоги неповнолітнім засудженим в період їх перебування в дільниці соціальної адаптації. К.: Соціалістичний конгрес молоді, 2007.48с

253. Шамриленко І.Г. Соціально-психологічна адаптація неповнолітніх засуджених в період підготовки до звільнення з місць позбавлення волі:

автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.06 / Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 18 с.

254. Шароватова О. П. Формування культури безпеки неповнолітніх правопорушників як складова їх соціально-педагогічного супроводу. *Інноваційна педагогіка: вісник ПУ "Причорноморський науково-дослідний інститут економіки та інновацій"*. Одеса, 2018. Випуск 4. С. 91 – 94.

255. Шпак В. П. Реабілітаційна педагогіка : навч. посіб. Полтава : АСМІ, 2006. 328 с.

256. Ягунов Д. В. Європейські правила пробації як стандарт управління службами пробації у країнах-членах Ради Європи: філософія, структура, спрямованість. *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ*. Вип. 2 (50). Одеса, 2012. С. 125 – 129.

257. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, засади діяльності, організаційна структура. URL: <http://dmytro-yagunov.at.ua/publ/1-1-0-2> (дата звернення: 16.12.2017).

258. Ягунов Д. В. Служба пробації: концепція, принципи діяльності, організаційна структура: конспект лекцій. Одеса : Фенікс, 2008. Вид. 4. 72 с.

259. Ягунов Д. В. Філософія пробації: трансформація поглядів на сутність та цілі поводження зі злочинцями (період після 1990-х рр.). URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1315/Yagunov.pdf?sequence=1> (дата звернення: 17.12.2017).

260. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. М. : Наука, 1996. 95 с.

261. Яковенко К. Ю. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до соціально-педагогічного супроводу обдарованих школярів. *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 40(3). С. 154-159.

262. Яковенко К. Ю. Формування педагогічного мислення майбутніх соціальних педагогів у процесі вирішення педагогічних ситуацій у роботі з обдарованими учнями у загальноосвітніх навчальних закладах. *Витоки*

педагогічної майстерності: зб. наук. пр. / Полтав. держ. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка; [редкол.: В. О. Пащенко та ін.]. Полтава, 2009. Вип. 6. С. 37–40.

263. Яковець І. С. Пробація: загальні підходи до визначення поняття та засади впровадження в Україні. *Scientific Journals ScienceRise*. 2014. No2(2). С. 152 – 155.

264. Яковець І. С. Теоретичні та прикладні засади оптимізації процесу виконання кримінальних покарань: монографія. Харків: Право, 2013. 392 с.

265. Яремчук В. В. Психокорекційна робота з підлітками, схильними до девіантної поведінки. *Філософія, соціологія, психологія* : зб. наук. праць. Івано-Франківськ : Прикарпатський нац. ун-т імені Василя Стефаника. Ч. 2. 2013. С. 187 – 193.

266. Яровий В. Л., Лагода В. А., Ладанюк В. П. Структурно-логічна схема – основа розроблення навчального плану підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/156/1/7.pdf> (дата звернення: 07.07.2018).

267. Angolenko V. V. Professional training of agents performing social and pedagogical support of minor offenders in the conditions of reforming of penal system in Ukraine. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2018. Вип. № 43. С. 7–23.

268. Angolenko V. V. Social-pedagogical support of minor offenders by works of the social sphere under conditions of increase of social risks in society. *Personality development in the age of globalization*. Kramatorsk, 2016. P. 92–95.

269. Angolenko V. V. Training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation: result of experimental introduction of pedagogical conditions. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2018. P. 7–11.

270. Archivio Storico del Senato della Repubblica, Raffaele Garofalo, Senato della Repubblica Italiana. Camponeschi P., «Garofalo, Raffaele», in D.B.I.,

vol. 52, 1999. URL: http://www.vittimologia.it/rivista/clueb_Garofalo.pdf (Last accessed: 02.12.2017).

271. *Brissot le roman d'un révolutionnaire*, M. Aubouin. Paris, Le Cherche-Midi, 2014, 263 p. URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k33255323>. (Last accessed: 02.09.2016).

272. *Childhood in the Middle Ages and the Renaissance: the results of a paradigm shift in the history of mentality*. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 2005. 444 p.

273. *Encyclopedia of Children and Childhood: In History and Society*. In 3 vols / Paula S. Fass, Editor in Chief. Milwaukee : Thomson and Gale, 2003. 1055 p.

274. Field B. C. *Juvenile Justice: History and Philosophy*. *Encyclopedia of Crime and Justice* / J.Dressler, ed.in chief. 2nd ed. Vol. 2. P. 911 – 917.

275. Gardner M. R. *Understanding Juvenile Law*. Lexis Nexis Matthew Bender, 2003. 345 p.

Gwen Robinson. *The quality of probation supervision a literature review*. Centre for Criminological Research University of Sheffield and University of Glasgow 2012. P. 55. URL: https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.159010!/file/QualityProbaftion / Supervision.pdf (Last accessed: 14.07.2017).

276. Joanna Shapland, Anthony Bottoms, Stephen Farrall, Camilla Priede, Gwen Robinson. *The quality of probation supervision – a literature review*. Centre for Criminological Research University of Sheffield and University of Glasgow 2012. P. 55. URL: https://www.sheffield.ac.uk/polopoly_fs/1.159010!/file/QualityoProbaf tion / Supervision. pdf (Last accessed: 14.07.2017).

277. *Les délits et les peines, et sur l'arbitraire des châtimens*: ROMAGNOSI, *Genesi del dritto penale*, 1860 URL: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/> (Last accessed: 15.09.2016).

278. Parsons T. *Deviant behavior. Social deviance*. Philadelphia, 1975. P. 156-166.

279. Parsons T. The Social System. Glencoe, 1951. 600 p.

280. Probation Officer Training Academy.

URL: <https://www.probationofficeredu.org/probation-officer/probation-officer-training/> (Last accessed: 23.07.2016).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

**Аналіз наукових підходів до розуміння сутності та змісту поняття
девіантної поведінки в соціології**

Автори та концепції	Сутність та зміст
Е. Дюркгейм (концепція аномії)	Стан суспільства, яке характеризується чіткою моральною регуляцією поведінки індивідів, моральним вакуумом, де старі норми та цінності вже не відповідають реальним відносинам, а нові ще не сформовані.
В. Томас, Ф. Знанецький (соціальна патологія)	Універсальний характер, процес та невід’ємна частина соціальних змін
Р. Фрис, Е. Тирикьян, Т. Шибутані (соціальна дезорганізація)	Девіантна поведінка як наслідок соціальної дезорганізації
Р. Козер (теорія соціального конфлікту)	Збільшує згуртованість соціальної групи, зменшуючи відхилення її членів від групових норм та посилюючи репресії по відношенню до тих, хто виявляє відхилення
Р. К. Мертон (концепція аналізу першоджерел девіації)	Виступає наслідком неузгодженості між цілями, обумовленими культурою і соціально організованими засобами їх досягнення.
Р. Клоуард, Л. Оулін (концепція егоїзму)	Дифференційоване використання протиправних засобів досягнення успіху
Є. Саттерленд (теорія дифференційованого зв’язку)	Результат навчання, передачі норм делінквентної субкультури особам, які входять до цієї субкультури
Ф. Танненбаум, Г. Беккер, Є. Лемерт, Є. Гофман, Г. Кофнагель тощо. (теорія негативізму)	Негативна соціальна реакція, клеймування, наклеивание”ярлику девіант”на особистість, чия поведінка відхиляється від норми.
Т. Парсонс (теорія соціальних зв’язків)	Стан, де значне число індивідів знаходиться у становищі, яке характеризується серйозним недоліком інтеграції з усталеними інститутами, що

є істотним для їх власної особистої стабільності.

**Аналіз поняття девіантна поведінка”у поглядах представників
психолого-педагогічних наук**

Автор	Поняття
Я.І. Гілінський	вчинок, дія, що не відповідає офіційно встановленим або фактично сформованим у даному суспільстві (соціальній групі) нормам та очікуванням; соціальне явище, що виражається у відносно масових і стійких формах людської діяльності. Під соціальними девіаціями розуміються соціальні процеси, в основі яких лежить девіантна поведінка індивідів і груп. Це кризи, війни, революції тощо
С.Я.Харченко [поведінка, що не узгоджується з нормами, не відповідає сподіванням соціальної групи або всього товариства.
А.Коен	поведінка, яка відрізняється від інституціалізованих очікувань, тобто тих очікувань, що приймаються та признаються законними усередині соціальної системи
А.Й.Капська, О.В.Безпалько, Р.Х.Вайнола	це система дій і вчинків людей, соціальних груп, що суперечить соціальним нормам психічного здоров'я, моралі, культури, права, або визнаним у суспільстві шаблонам і стандартам поведінки.
Н.Максимова	тривале незадоволення життєво важливих потреб особистості може призвести до активізації психологічних захистів, результатом чого є формування особистісних новоутворень, що викривлюють сприйняття довкілля на користь уявлень, які задовольняють суб'єкта. Поведінка в цьому випадку стає сурогатом тієї соціально цінної діяльності, яка б дійсно призвела до задоволення життєво важливих потреб.
Ю. Клейберг	система вчинків особистості, що виходять за

	загальноприйняте уявлення про нормальну (нормативну) поведінку у певній сфері суспільних відносин і носить деструктивний характер; вона є наслідком перебудови ієрархії мотивів та, з часом, домінування одного з них, внаслідок чого останній набуває для особи надзвичайного значення.
В.Менделєвіча	як систему чинників або окремі вчинки, що суперечать прийнятим в суспільстві нормам і які виявляються у вигляді незбалансованості психічних процесів, не адаптивності, порушені процесу самоактуалізації або у вигляді ухилення від етичного контролю за власною поведінкою
К.Абульханова-Славська, Н.Васіна, Л.Лаптева, В.Сластенін	розуміють як відхилені від встановлених норм і стандартів окремі вчинки (або їх сукупність), що входять у протиріччя з прийнятими в суспільстві юридичними, соціальними та моральними нормами, причому на даному рівні соціального і культурного розвитку останніх (різновидами такої аморального поведінки можна вважати алкоголізм, наркоманію, токсикоманію).

Дидактичні одиниці інтегрованих дисциплін

Дисципліна	Курс	Дидактичні одиниці
Вступ до спеціальності	1	<p>Сутність та соціальне призначення своєї професії.</p> <p>Основні проблеми різних категорій населення України, котрі потребують соціальної допомоги та захисту</p> <p>Збирати та аналізувати інформацію про соціальні проблеми неповнолітніх та молоді.</p>
Загальна, вікова та педагогічна психологія	1 та 2	<p>Сутність психології підлітка.</p> <p>Закономірності формування особистості підлітка як свідомого суб'єкта пізнання.</p> <p>Проблеми психологічної допомоги в періоді різних вікових криз.</p>
Концепції соціального виховання в історії педагогічної думки	2 та 3	<p>Концепції соціального виховання важковихуваних дітей.</p> <p>Соціально-педагогічні ідеї А.С. Макаренка.</p> <p>В.О.Сухомлинський як соціальний педагог</p>
Основи соціально-педагогічної діагностики	2 та 3	<p>Сутність та особливості соціально-педагогічної діагностики.</p> <p>Методи здійснення соціально-педагогічної діагностики.</p> <p>Розробка програми соціально-педагогічного дослідження.</p>
Психолого-педагогічні засади міжособистісного	3	<p>Прийоми та методи ефективної комунікативної взаємодії у педагогічній діяльності.</p>

спілкування		Види, функції та механізми спілкування; Психологічні способи впливу у педагогічному спілкуванні.
Основи соціально-педагогічного тренінгу	3	Сутність та мету проведення тренінгів, їх види. Основні принципи та норми групової роботи. Правила підготовки, організації та проведення соціально-психологічних тренінгів.
Основи соціально – правового захисту дитинства. Методика правового виховання та профілактика правопорушень	4	Поняття про профілактику правопорушень серед неповнолітніх. Педагогічні проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх. Модель системи роботи з профілактики правопорушень.
Моделі і технології соціально-педагогічної роботи в країнах світу	4	Сутність соціально-педагогічної роботи в зарубіжних країнах. Технології соціально-педагогічної роботи з важковихуваними дітьми
Методика гендерної освіти	4	Сутність поняття гендер. Застосування гендеру в освіт.

Тест для перевірки у майбутніх працівників соціальної сфери рівня сформованості когнітивного компонента компетенції

1) Пробація це:

А) система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням суду та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого;

Б) система наглядових засобів, що застосовуються до засуджених за рішенням начальника Служби пробації та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення прокурору інформацією, що характеризує обвинуваченого;

В) система соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням прокурора відповідно до закону, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення прокурора інформацією, що характеризує обвинуваченого;

Г) система наглядових та соціально-виховних заходів, що застосовуються за рішенням начальника Служби пробації та відповідно до закону до засуджених, виконання певних видів кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, та забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого.

2) Визначте основні засоби виправлення і ресоціалізації неповнолітніх засуджених:

А) соціально-виховна робота;

Б) загальноосвітнє і професійно-технічне навчання;

В) громадський вплив;

Г) відповіді а) і б).

3) Які основні методи збору інформації використовуються в соціальній роботі з неповнолітніми правопорушниками:

- А) аналіз документів;
- Б) соціологічне спостереження;
- В) опитування (анкетування, інтерв'ювання, експертне опитування);
- Г) соціальний експеримент;
- Д) всі відповіді вірні.

4) Конвенція ООН про права дитини була ратифікована Україною:

- А) 1988;
- Б) 1993;
- В) 1991;
- Г) 1898;

5) Видами пробації є:

- А) досудова пробація;
- Б) наглядова пробація;
- В) пенітенціарна пробація;
- Г) всі відповіді вірні.

6) Досудова доповідь про обвинуваченого неповнолітнього додатково повинна містити:

- А) інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи та рекомендації щодо заходів, спрямованих на мінімізацію ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень;
- Б) інформацію про родину та друзів, як криміногенних факторів впливу на поведінку неповнолітнього та оцінку ризиків та потреб;
- В) інформацію про вплив криміногенних факторів на поведінку особи та рекомендації щодо ре соціалізації та оцінок ризику повторного вчинення неповнолітнім кримінальних правопорушень;
- Г) всі відповіді вірні.

7) Соціально-виховна робота із засудженими неповнолітніми може проводитися:

- А) із залученням батьків або законних представників;
- Б) із залученням соціального працівника;
- В) із залученням практичного психолога;
- Г) всі відповіді вірні.

8) Соціально-педагогічна ресоціалізація –

- А) комплекс дій відносно осіб із девіантною поведінкою, спрямований на відновлення їх соціального статусу, їх соціальну переорієнтацію.
- Б) впровадження технології формування морально-духовних якостей у роботу з особами девіантної поведінки.
- В) вплив на психічну сферу осіб із девіантною поведінкою.
- Г) всі відповіді вірні.

9) На який орган покладається проведення за місцем проживання індивідуально-профілактичної роботи із неповнолітніми засудженими, звільненими від відбування покарання з випробуванням?

- А) службу пробації;
- Б) органи внутрішніх справ;
- В) суд;
- Г) всі відповіді правильні.

10) Що називають міжнародними стандартами поводження із засудженими?

- А) прийняті на державному рівні норми в галузі виконання покарань;
- Б) прийняті на міжнародному рівні норми, принципи й рекомендації в галузі виконання покарань і діяльності органів та установ виконання покарань;
- В) відповідь а) і б).

11) Засуджені до якого покарання тримаються у виховних колоніях?

- А) Засуджені до позбавлення волі неповнолітні;
- Б) Неповнолітні, яким призначене покарання у виді позбавлення чи обмеження волі;
- В) Неповнолітні, засуджені до позбавлення волі та арешту;

Г) Неповнолітні, яким призначене покарання у виді позбавлення чи обмеження волі, а також арешту.

12) Яким є максимальний час виконання громадських робіт на день?

А) Громадські роботи виконуються не більш як дві години на день;

Б) Громадські роботи виконуються не більш як три години на день, а неповнолітніми – одна година на день;

В) Виконання громадських робіт обмежено лише загальним часом роботи особи на день та тривалістю робочого тижня;

Г) Громадські роботи виконуються не більш як чотири години на день, а неповнолітніми - дві години на день.

13) Хто може стати волонтером пробації?

А) фізична особа, яка досягла вісімнадцятирічного віку, уповноважена органом пробації та волонтерською організацією на виконання окремих завдань, пов'язаних із пробацією, на добровільній та безоплатній основі;

Б) співробітники соціальних служб, які мають вищу психологічну або педагогічну освіту;

В) фізичні особи, рекомендовані спостережною комісією, органом внутрішніх справ, державними, громадськими організаціями та трудовими колективами.

14) Пробаційна програма призначається?

А) за рішенням суду особі, звільненій від відбування покарання з випробуванням, та передбачає комплекс заходів, спрямованих на корекцію соціальної поведінки або її окремих проявів, формування соціально сприятливих змін особистості, які можливо об'єктивно перевірити;

Б) за висновками соціальних служб для проведення первинної психологічної діагностики, вивчення суб'єкта пробації, соціального оточення, встановлення умов та причин їх асоціальної поведінки;

В) органом пробації за погодженням із спостережною комісією для забезпечення нагляду за поведінкою суб'єктів пробації, контролю за їх ставленням до навчання та праці.

15) Хто з перерахованих осіб належить до суб'єктів пробації?

А) засуджені, щодо яких за рішенням суду та відповідно до закону застосовуються наглядові, соціально-виховні заходи, та обвинувачені, щодо яких органом пробації готується досудова доповідь;

Б) неповнолітні, щодо яких судом вирішується питання про застосування виховних заходів, та обвинувачені, щодо яких органом пробації готується досудова доповідь.

В) обвинувачені, щодо яких за рішенням суду та відповідно до закону застосовуються наглядові, соціально-виховні заходи.

16) Пробація щодо неповнолітніх спрямована на?

А) забезпечення їх нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків.

Б) виконання судових рішень стосовно засуджених неповнолітніх та ведення їх особових справ;

В) постійне проведення психологічної діагностики, вивчення особистостей неповнолітніх, соціального оточення, встановлення умов та причин їх асоціальної поведінки.

17) Орган пробації під час наглядової пробації реалізовує пробаційні програми стосовно осіб?

А) звільнених від відбування покарання з випробуванням;

Б) засуджених до позбавлення волі;

В) засуджених до обмеження волі.

18) Соціально-виховна робота із засудженими неповнолітніми може проводитися із залученням?

а) представників органів місцевого самоврядування;

б) батьків або їх законних представників;

в) представників органів внутрішніх справ.

19) Що не містить досудова доповідь?

А) соціально-психологічну характеристику;

Б) висновок щодо винуватості чи невинуватості у скоєнні кримінального правопорушення;

В) висновок про можливість виправлення без обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

20) Закон України «Про пробацію» прийнятий?

А) 3 грудня 2015 року

Б) 5 червня 2015 року

В) 5 лютого 2015 року

Г) 3 липня 2015 року

Додаток Г

Картка для оцінювання рівнів сформованості професійних умінь та навичок, необхідних для здійснення майбутнім працівником соціальної сфери соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням

1. Аналіз нормативно-правових документів, що регламентують діяльність з ресоціалізації неповнолітніх .

- Дайте коментар статті 12. Закону України Про пробацію»
- Розкрийте зміст Закону України Про охорону дитинства»

2. Діагностика девіантної поведінки здійснюється шляхом проведення, яких проектних методик?

3. Заповніть на основі кейсу заповніть оцінку ризику та потреб неповнолітніх правопорушників.

4. Складіть план профілактичної бесіди з неповнолітнім правопорушником. Передайте співрозмовнику заплановану інформацію.

5. Складіть індивідуальну програму з ресоціалізації неповнолітнього правопорушника.

6. Заповніть таблицю «Вимоги до фахівця служби пробації»

Знання	Уміння та навички	Особистісні якості
--------	-------------------	--------------------

7. Назвіть міжнародні пробаційні програми, які призначаються неповнолітнім, звільненим від відбування покарання з випробуванням.

8. Як повинна проходити перша зустріч з неповнолітнім, звільненим від відбування покарання з випробуванням.

9. Назвіть основні функції процесу «Ведення випадку»

10. Розробіть пробаційну програму для неповнолітнього, звільненого від відбування покарання.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СЛУЖБІ ПРОБАЦІЇ»

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою курсу «Основи соціальної роботи в службі пробації» – засвоєння теоретико-методологічних, нормативно-правових та організаційно методичних засад соціальної роботи в службі пробації; формування умінь та навичок для подальшої самостійної роботи з клієнтами служби пробації, зокрема з неповнолітніми правопорушниками.

Завдання навчальної дисципліни:

- розширення знань студентів та їх виховання, спрямоване на формування професійних компетентностей.
- набуття основ теоретичних знань з пропедевтичної педології, необхідних для професійної діяльності у зв'язку з реформуванням системи покарань.
- формування навичок вивчення та узагальнення міжнародного досвіду й нових форм роботи, а також їх упровадження в практичну діяльність.
- вивчення сучасних підходів до обґрунтування напрямів діяльності фахівців соціальної сфери у системі пробації, зокрема з застосуванням гендерночутливого підходу.
- ознайомлення з історією пенітенціарної системи України та особливостями соціальної роботи в службі пробації.
- засвоєння теоретичних основ та нормативно-правової бази, яка регламентує забезпечення соціальної роботи як діяльності в органі пробації.
- використання у практичній діяльності загальних технологій та методів соціальної роботи в службі пробації.
- розвиток у студентів особистісно-професійних якостей, зокрема таких як емпатійність, комунікативність та здатність до саморозвитку.

- з'ясування сутності та змісту соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання.

- обґрунтування методів та технологій соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками у процесі відновного правосуддя, пробації, медіації та альтернативних форм покарання.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студенти мають **знати:**

- основи пропедевтичної пенології та пенітенціарної педагогіки, методів соціально-педагогічної роботи в службі пробації;

- мету, принципи, завдання та види пробації в Україні та зарубіжних країнах;

- основні поняття та теоретичні підходи до розробки технологій та методів соціальної роботи з особами, до яких застосовано пробацію;

- права та обов'язки волонтерів пробації;

- порядок розробки та реалізації досудової доповіді з застосуванням гендерночутливого підходу;

- професійно-етичні основи соціальної роботи в службі пробації;

- нормативно-правове забезпечення діяльності соціального працівника в службі пробації;

- особливості соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання, та неповнолітніми, засудженими до альтернативних форм покарання.

Після вивчення навчальної дисципліни мають **уміти:**

- аналізувати проблеми соціальної роботи в службі пробації;

- використовувати зарубіжний та вітчизняний досвід соціальної роботи в умовах служби пробації;

- проводити оцінку ризиків вчинення обвинуваченим повторного кримінального правопорушення;

- організувати ведення справи суб'єкта пробації, зокрема неповнолітніх;

- здійснювати координацію діяльності волонтерів пробації;

- складати індивідуальний план нагляду та соціально-виховної роботи з клієнтом пробації, зокрема з неповнолітніми правопорушниками.

2.ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В СЛУЖБІ ПРОБАЦІЇ.

Тема 1. Пропедевтична пенологія. Філософія, методологія та різноманітні практики застосування покарань щодо правопорушників. Поняття девіації, сутність видів та причин виникнення девіантної поведінки, зокрема у неповнолітніх. Особистісні характеристики правопорушників: біологічні концепції приступності (Ч. Ламброзо, У. Шелдон ін.); психологічні та психіатричні концепції злочинності (З. Фрейд, К. Юнг ін.); соціологізаторські концепції особистості злочинця (Е. Дюркгейм, Е. Сатерлендом, Р. Мертон ін.).

Тема 2. Історія розвитку пенітенціарної системи та служби пробації. Сутність понять «пенітенціарна система» та «пробація». Історія розвитку соціальної роботи в службі пробації зарубіжних країн та України. Трансформація поглядів у пенітенціарній політиці України на пенітенціарні моделі застосування покарань. Становлення служби пробації в Україні.

Тема 3. Предмет і специфіка соціальної роботи службі пробації. Мета та завдання соціальної роботи в службі пробації. Характеристика суб'єктів та об'єктів соціальної роботи в системі виконання покарань, зокрема в службі пробації. Функції соціальних робітників в службі пробації.

Основні принципи, зміст діяльності та види виправних закладів України.

Тема 4. Нормативна основа та міжнародний досвід соціальної роботи в службі пробації. Міжнародний досвід роботи служб пробації. Порівняльний аналіз моделей пробації. Відновне правосуддя, медіація та альтернативні форми покарання в зарубіжних країнах. Соціальна допомога засудженим, основні напрями, принципи, функції та тенденції в зарубіжних країнах.

Тема 5. Служба пробації як об'єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти.

Види пробації у сучасному кримінальному (кримінально-виконавчому) праві України. Поняття пробаційного процесу, його суб'єктів. Порядок здійснення досудової, наглядової та пенітенціарної пробації.

Тема 6. Правові підстави та порядок здійснення волонтерської діяльності у пробації. Організація волонтерської діяльності, пов'язаної з пробацією. Права та обов'язки волонтерів пробації. Права та обов'язки управління пробації. Права та обов'язки правопорушників, до роботи з якими залучаються волонтери пробації.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ФАХІВЦІВ З КЛІЄНТАМИ В СЛУЖБІ ПРОБАЦІЇ

Тема 7. Гендерночутливий підхід як інструмент запровадження у роботі служби пробації міжнародного досвіду профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з клієнтами пробації, зокрема з неповнолітніми. Поняття гендерночутливого підходу. Особливості застосування соціальними працівниками гендерночутливого підходу у роботі з клієнтами пробації, зокрема неповнолітніми правопорушниками. Технологія використання гендерночутливого підходу під час складання досудової доповіді.

Тема 8. Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах служби пробації. Специфіка взаємовідносин в підсистемі:

- засуджений – засуджений»; соціальний працівник\працівник служби пробації – засуджений»; соціальний працівник\працівник служби пробації – інші працівники управління пробації».Рівень соціалізації та соціальної адаптації засуджених у процесі соціальної роботи в службі пробації. Права громадян в умовах пробаційних програм.

Тема 9. Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у службі пробації. Мета, завдання та функції працівників служби пробації та зміст їх діяльності. Сутність та складові професійної компетентності соціального працівника в службі пробації. Основні завдання професійної діяльності соціальних працівників із засудженими. Професійні ризики соціальної роботи із засудженими. Особливості застосування методів та технологій соціальної роботи в системі пенітенціарних закладів. Соціальна робота на основі взаємодії служби пробації з державними та недержавними органами, установами й організаціями.

Тема 10. Моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в службі пробації. Зміст, форми та методи соціальної роботи з різними категоріями засуджених: засуджені жінки та жінки, які мають дітей до 3-х років; інваліди та люди похилого віку; повторно засуджені особи та засуджені до довічного ув'язнення; засуджені, які хворіють невиліковними або тяжко виліковними хворобами, або потерпають від алкогольної та наркотичної залежності. Комунікативні навички та мотиваційне інтерв'ювання (зміна деструктивних моделей поведінки, техніки опитування тощо). Оцінка ризиків скоєння повторного правопорушення. Ведення випадку. Когнітивно-поведінкове втручання. Моделювання просоціальної поведінки за допомогою формування когнітивних навичок. Терапія засуджених/працівників управління пробації, особливості їх застосування в службі пробації.

Тема 11. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками. Неповнолітні правопорушники як клієнти соціальної роботи. Нормативно-правова база роботи з неповнолітніми, засудженими до різних видів покарання. Соціальна, освітня, психологічна та виховна робота з неповнолітніми засудженими в службі пробації. Особливості досудової доповіді стосовно неповнолітніх правопорушників. Система установ, залучених до процесу ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до альтернативних видів покарання. Методи та технології соціальної роботи з

неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Ювенальні центри пробації.

3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	усього	у тому числі			
		лекції	практичні	семінарські	самостійна робота
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Теоретичні та нормативно-правові засади соціальної роботи в службі пробації.					
Тема 1. Пропедевтична пенологія	5	1		2	2
Тема 2. Історія розвитку пенітенціарної системи та служби пробації	7	1	2		4
Тема 3. Предмет і специфіка соціальної роботи в службі пробації	9	2	2	2	3
Тема 4. Нормативна основа та міжнародний досвід соціальної роботи в службі пробації	7	1	2	2	2
Тема 5. Служба пробації як об'єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти	9	2	2	2	3
Тема 6. Правові підстави та порядок здійснення волонтерської діяльності у пробації	9	1	2	2	4
Змістовий модуль 2. Змістово-технологічні основи соціальної роботи фахівців з клієнтами в службі пробації.					
Тема 1. Гендерночутливий підхід як інструмент	10	2	2	2	4

запровадження у роботі служби пробації міжнародного досвіду профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з клієнтами пробації, зокрема з неповнолітніми					
Тема 2. Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах служби пробації	9	2	2	2	3
Тема 3. Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у службі пробації	7		2	2	3
Тема 4. Моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в службі пробації	10	2	2	2	4
Тема 5. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками	8		2	2	4
Загальна кількість годин	90	14	20	20	36

4. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Пропедевтична педологія	2
2	Предмет і специфіка соціальної роботи в службі пробації	2
3	Нормативна основа та міжнародний досвід соціальної роботи в службі пробації	2
4	Служба пробації як об'єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти	2
5	Правові підстави та порядок здійснення волонтерської діяльності у пробації	2
6	Гендерночутливий підхід як інструмент запровадження у роботі служби пробації міжнародного досвіду	2

	профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з клієнтами пробації, зокрема з неповнолітніми	
7	Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах служби пробації	2
8	Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у службі пробації	2
9	Моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в службі пробації	2
10	Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками	2

5. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Історія розвитку пенітенціарної системи та служби пробації	2
2	Предмет і специфіка соціальної роботи в службі пробації	2
3	Нормативна основа та міжнародний досвід соціальної роботи в службі пробації	2
4	Служба пробації як об'єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти	2
5	Правові підстави та порядок здійснення волонтерської діяльності у пробації	2
6	Гендерночутливий підхід як інструмент запровадження у роботі служби пробації міжнародного досвіду профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з клієнтами пробації, зокрема з неповнолітніми	2
7	Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах служби пробації	2
8	Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у службі пробації	2
9	Моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в службі пробації	2
10	Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками	2

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Педагогічна пропедевтика	2
2	Історія розвитку пенітенціарної системи та служби пробації	4

3	Предмет і специфіка соціальної роботи в службі пробації	3
4	Нормативна основа та міжнародний досвід соціальної роботи в службі пробації	2
5	Служба пробації як об'єкт професійної активності працівників соціальної та соціально-правової сфер: організаційно-правові аспекти	3
6	Правові підстави та порядок здійснення волонтерської діяльності у пробації	4
7	Гендерночутливий підхід як інструмент запровадження у роботі служби пробації міжнародного досвіду профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з клієнтами пробації, зокрема з неповнолітніми	4
8	Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах служби пробації	3
9	Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у службі пробації	3
10	Моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в службі пробації	4
11	Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми правопорушниками	4

7. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Розробити соціально-педагогічний *проект* з курсу Основи соціальної роботи в службі пробації” за тематикою:

1. Етика в професійній діяльності працівника соціальної сфери в службі пробації.
2. Особливості соціальної роботи в службі пробації.
3. Історія розвитку пенітенціарної системи та становлення служби пробації в Україні.
4. Міжнародний досвід соціальної роботи в службі пробації.
5. Форми та методи соціально-виховної роботи з особами, до яких застосовано пробацію.
6. Методи когнітивного-поведінкового втручання та просоціального моделювання.
7. Методи збору та інформації про клієнта пробації.
8. Техніка проведення мотиваційного інтерв'ювання.
9. Діяльність волонтерів в службі пробації.
10. Застосування гендерночутливого підходу під час соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників.

11. Реалізація пробаційних програм стосовно різних категорій клієнтів пробації.

12. Особливості складання досудової доповіді неповнолітніх. Студент також має право обрати самостійно проблему ІНДЗ з дисципліни, узгодивши її з викладачем.

8. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1) За джерелом інформації:

словесні: лекція із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація), семінари, пояснення, розповідь, бесіда;

наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація;

практичні: вправи.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача;

самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо), ретроспективний метод.

9. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи: методи усного контролю: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, залік; методи письмового контролю: модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування, звіт, есе; - метод самоконтролю: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

9.1. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота	Сума
---	------

Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					60-100
T1	T2	T3	T4	МКР 1	T5	T6	T7	T8	МКР 2	
4-10	4-10	4-10	4-10	10	4-10	4-10	4-10	4-10	10	

10. ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

11.1. Основна література

1. Ашиток Н. І. Соціальна робота з правопорушниками / Н. І. Ашиток // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2008. – № 4 – С. 49 – 55.
2. Бандурка О. М. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудових колоній / О. М. Бандурка, В. М. Трубников, А. О. Яровий. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003 – 260 с.
3. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Євген Юхимович Бараш. – Х., 2006. – 189 с.
4. Барвінський А. О. Соціологія : курс лекцій для студ. вищ. навч. закл. / А. О. Барвінський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 328 с.
5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Логос, 2003. – 134 с.

6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Безпалько – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 208 с.
7. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05 / Ольга Володимирівна Безпалько. – Луганськ, 2006. – 537 с.
8. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1998. – 192 с.
9. Боброва О. М. Відновне правосуддя. Особливості впровадження процедури медіації: європейський досвід / [Боброва О. М., Горова А. О., Землянська В. В., Прокопенко Н. М.]. – К. : Наш час, 2006. – 164 с.
10. Богатирьов І. Г. Державна кримінально-виконавча служба України: історія та сучасність / І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова. – Д. : Ліра, 2007. – 352 с.
11. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход : монография / В. Г. Бочарова. – М. : Ин-т педагогики соц. работы РАО, 1999. – 184 с.
12. Всеобщая Декларация прав человека от 10 декабря 1948 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru>
13. Видайко С. М. Надання соціальних послуг в умовах пенітенціарних установ / С. М. Видайко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2004. – № 2 (7). – С. 91 – 98.
14. Гарасимів Ю. В. Усвідомлення провини як умова успішної ресоціалізації умовно засудженого неповнолітнього / Ю. В. Гарасимів // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 48. – С. 64 – 67.
15. Гречанюк С. К. Взаємодія державної кримінально-виконавчої служби України з публічними інституціями : монографія / С. К. Гречанюк. – Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2011. – 400 с.

16. Денисова Т. А. Восстановительное правосудие в отношении несовершеннолетних: каким оно должно быть? / Т. А. Денисова, В. М. Трубников // Держава та регіони. – 2004. – № 1. – С. 30 – 37.
17. Державна пенітенціарна служба України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua>
18. Етика ділового спілкування : [навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, Я. І. Юрків. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – 507 с.
19. ла С. Ю. Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах : навч.-метод. посібник / С. Ю. Замула. – Біла Церква : ДПтСУ, 2011. – 240 с.
20. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч.-метод. посіб. / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
21. Караман О. Л. Методи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах / О. Л. Караман // Вісн. Черк. ун-ту. – 2011. – Вип. 203. – Ч. 1. – С. 84 – 90.
22. Кон И. С. Социология личности / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с.
23. Краснова Н. П. Соціалізація особистості : навчально-методичний посібник / Краснова Н. П., Харченко Л. П., Пігіда В. М. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 178 с.
24. Курбатов В. И. Социальная работа : учеб. пособ. / В. И. Курбатов. – М. : Изд.-торг. корпорация Данилов и К»; Ростов н/Д : Наука-Пресс, 2006. – 480 с.
25. Курс інформаційно-консультативної та психокорекційної роботи із засудженими, які готуються до звільнення з виховних колоній : [практ. посіб. для викор. в роботі центрів соц.-псих. реабілітації засуджених виховних колоній] / Т. П. Авельцева, Т. В. Голишкіна, О. В. Вакуленко, О. Б. Янчук. – К. : ДДУПВП, 2003. – 200 с.

26. Литвишков В. М. Пенитенциарная педагогика : курс лекций / В. М. Литвишков, А. В. Митькина. – М. : Изд-во Моск. псих.-соц. ин-та, 2004. – 400 с.
27. Личность преступника / А. Б. Сахаров, А. А. Герцензон, В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Изд-во Юрид. лит.», 1971 – 356 с.
28. Луняк М. О. Кримінологічна характеристика психології злочинця та профілактика насильницьких злочинів : навч. посіб. / М. О. Луняк. – Ніжин : Вид-во НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2004. – 91 с.
29. Лютий В. П., Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Вадим Петрович Лютий. – Луганськ, 2010.– 296 с.
30. Лютий В. П. Технологія соціальної роботи : конспект лекцій / В. П. Лютий. – К. : Академія праці і соціальних відносин, 2003. – 75 с.
31. Максимова Н. Ю. Особливості роботи психолога в секторі, де утримуються засуджені до довічного позбавлення волі : метод. рекомендації психологу з роботи із засудженими та персоналом / Н. Ю. Максимова. – К., 2010. – 94 с.
32. Мельникова Є. Б. Ювенальная юстиция – охранительная и восстановительная : учеб. пособ / Є. Б. Мельникова, Л. М. Карнозова. – М. : Проспект, 2002. – 142 с.
33. Неживець О. М. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : монографія / О. М. Неживець, Л. А. Жук, І. Л. Жук. – К. : Кондор, 2009. – 222 с.
34. Основи пенітенціарної педагогіки : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Харченко С. Я., Караман О. Л., Краснова Н. П., Третяк О. С.]. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – 345 с.
35. Основи пенітенціарної педагогіки і психології : навч. посіб. / [Замула С. Ю., Костенко В. А., Мандра В. І. та ін.] ; під заг. ред. В. М. Синьова. – Біла Церква : ДДУПВП, 2003. – 101 с.

36. Оцінювання потреб клієнтів соціальних служб : метод. реком. для закладів та установ, що працюють із вразливими групами населення / [Бондаренко Н. Б., Буднік О. В., Дума Л. П. та ін.] ; за ред. Л. Л. Сідельнік. – К. : ТОВ „ЛДЛ”, 2007. – 208 с.
37. Павлик О. М. Особливості мотиваційної сфери неповнолітніх правопорушників : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.06 / Олена Михайлівна Павлик. – Х., 2005. – 206 с.
38. Програма занять с осужденными : практ. пособ. / [авт.-упоряд. О. Дацко]. – Донецк : Донецкий мемориал», 2002. – 36 с.
39. Прокопенко Н. Особливості проведення попередніх зустрічей у рамках програми примирення потерпілих і правопорушників / Н. Прокопенко // Соціальна політика і соціальна робота. – 2005. – № 1(29). – С. 52 – 64.
40. Проскура В. Соціальна робота з особами, які повернулися з місць позбавлення волі / В. Проскура // Соціальна політика і соціальна робота. – 2005. – № 1 (29). – С. 20 – 28.
41. Прусс В. М. Пенітенціарна система України : монографія / В. М. Прусс, Д. В. Ягунов. – Одеса : Фенікс, 2006. – 252 с.
42. Сорока А. Дослідження розвитку ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ [Електронний ресурс] / А. Сорока. – Режим доступу : <http://www.depks.kh.ua/index.php?option>
43. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях : учеб. пособ. / [ред. А. Н. Сухов]. – М. : Изд-во Моск. псих.-соц. Ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО МОДЭК», 2008. – 384 с.
44. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підр. / [ред. І. Д. Зверєва]. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 316 с.
45. Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. / [ред. А. Й. Капська]. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 352 с.
46. Соціально-педагогічна та соціальна робота з різними категоріями клієнтів : [навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. П. Краснова,

Л. П. Харченко, В. М. Пігіда, Я. І. Юрків. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 407 с.

47. Соціально-педагогічне консультування : наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Харченко С. Я., Краснова Н. П., Юрків Я. І. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 403 с.

48. Степанюк А. Х. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець. – Х. : Тов. „Кроссруд”, 2007. – 184 с.

49. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности : учеб. пособ. / [ред. П. Д. Павленок]. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 379 с.

50. Целых М.П. Социальная работа за рубежом: Великобритания: учебное пособие для вузов\М.П.Целых. – М.:Академия, 2010. – 139 с.

11.2. Додаткова література

1. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-пресс, 1996. – 376 с.

2. Балясна Е. З досвіду організації соціальної реабілітації / Е. Балясна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002. – № 1(21). – С. 98 – 101.

3. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини в праві : монографія О. О. Бандура. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – 200 с.

4. Бех В. П. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти / В. П. Бех // Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (29 – 31 жовтня 2002 року). – К. : ДЦССМ, 2002. – С. 29 – 47.

5. Богатирьов І. Г. Юридична деонтологія : навч. посіб. для студ. спец. „Правознавство” ден. форми навч. / І. Г. Богатирьов. – Чернігів : Вид-во Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 2000. – 79 с.

6. Гевко В. П. Соціальна реабілітація засуджених як необхідна умова їх ресоціалізації / В. П. Гевко, Н. С. Олексюк // Сучасна молодь: крок у майбутнє : матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. для студ. та аспір. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – С. 179 – 182.

7. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2008. – 240 с.
8. Зверева І. Д. Соціальна, педагогічна та психокорекційна робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов’язаних із позбавленням волі : метод. посіб. з питань реабілітації у громаді неповнолітніх засуджених / [автори-упоряд. : Т. П. Авельцева, З. П. Бондаренко, Н. В. Зимівець ; наук. ред. І. Д. Зверева]. – К. : Науковий світ, 2006. – 277 с.
9. Иванов А. А. Научно-гуманистическая мысль и становление западноевропейской пенитенциарной системы в XVIII – первой половине XIX вв. / А. А. Иванов // Юридическое образование и наука. – 2005. – № 3. – С. 33 – 37.
10. Иншаков С. Зарубежная криминология / С. Иншаков. – М. : Инфра-М, 1997. – 383 с.
11. Калашник Н. Пенітенціарна система України шляхом перетворень [Електронний ресурс] / Н. Калашник. – Режим доступу : <http://www.n-kalashnik.com.ua>
12. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота як інструмент соціальної політики [Електронний ресурс] / А. Й. Капська. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua>
13. Мальцева О. І. Теорія та історія соціального виховання : навч.-метод. посіб. / О. І. Мальцева. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – Ч. 1. – 151 с.
14. Международный пакт о гражданских и политических правах от 19 декабря 1966 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000 – С. 53 – 68.
15. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными. Приняты Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями от 30 августа 1955 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 190 – 205.

16. Минимальные стандартные правила ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила»), принятые Резолюцией Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1990 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 217 – 225.
17. Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила»), принятые Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1985 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 284 – 305.
18. Основи пенітенціарної психології : навч. посіб. / [Крейдун Н. П., Лактіонов О. М., Сорока А. В., Скоков С. І.]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Карабіна, 2007. – 140 с.
19. Основные принципы обращения с заключенными, принятые Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1990 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 206 – 207.
20. Основные принципы, касающиеся деятельности судебных органов, приняты седьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступлений и обращению с правонарушителями и одобрены Генеральной Ассамблеей ООН 40/32 29 ноября 1985 г. // Собр. междунар. док-в. – М. : Изд-во ОБСЕ. – С. 147 – 150.
21. Психология социальной работы : учеб. для вузов / [ред. М. А. Гулина]. – СПб : Питер, 2010. – 384 с.
22. Середницький В. М. Класифікація засуджених до позбавлення волі за ступенем виправлення / В. М. Середницький // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2001. – № 6. – С. 204 – 207.
23. Серова О. В. Трудове виховання та професійна підготовка як складові процесу ресоціалізації засуджених / О. В. Серова // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2001. – № 6. – С. 238 – 244.

24. Сидоров С. В. Правила реализации системного подхода в управлении развивающейся школой [Электронный ресурс] / С. В. Сидоров // Знание. Понимание. Умение. – 2010. – № 2. – С. 45. – Режим доступа до журн. : http://zpu-journal.ru/e-zpu/2010/2/Sidorov_Systematic_Approach
25. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб / О. Г. Фролова. – К. : АртЕк, 1997. – 208 с.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "СОЦІАЛЬНА РОБОТА В УМОВАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ"

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Метою курсу Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи”є вивчення студентами сутності загальних теоретичних проблем та змісту соціальної роботи у пенітенціарній системі; формування умінь та навичок для подальшої самостійної роботи з неповнолітніми правопорушниками.

Виходячи із вищезазначеного, основними **завданнями** у процесі підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи у пенітенціарній системі є:

1. Вивчення сучасних підходів до обґрунтування напрямів діяльності фахівців соціальної сфери у пенітенціарній системі;
2. Ознайомлення з історією та особливостями соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи в Україні та зарубіжних країнах.
3. Засвоєння теоретичних основ та нормативно-правового забезпечення соціальної роботи як діяльності.
4. Використання у практичній діяльності загальних технологій та методів соціальної роботи у закладах пенітенціарної системи.
5. Розвинути у студентів особистісно-професійні якості такі як емпатійність, комунікативність та здатність до саморозвитку.
6. Розкрити сутність та зміст соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання.
7. Обґрунтування методів та технологій соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками у процесі відновного правосуддя, пробації, медіації та альтернативних форм покарання.

Вивчення спецкурсу Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи”передбачає формування у студентів – майбутніх соціальних працівників \ педагогів **знань** щодо:

- основних понять та теоретичних підходів до розробки технологій та методів соціальної роботи у пенітенціарній системі;
- професійно-етичних основ соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи;
- особливостей соціальної роботи у пенітенціарній системі України та зарубіжних країнах;

- нормативно-правового забезпечення діяльності соціального працівника у пенітенціарній сфері та на постпенітенціарному етапі;
- особливостей соціальної роботи із різними категоріями засуджених та колишніх засуджених (жінки, пенсіонери, інваліди тощо).
- особливостей соціальної роботи з неповнолітніми правопорушниками, звільненими від відбування покарання та неповнолітніми засудженими до альтернативних форм покарання.

Під час вивчення спецкурсу студенти мають оволодіти наступними **уміннями**:

- аналізувати проблеми соціальної роботи у пенітенціарній системі;
- виявляти та аналізувати проблеми різних категорій засуджених;
- використовувати зарубіжний та вітчизняний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи;
- вибирати та застосовувати на практиці найбільш ефективні форми та методи соціальної роботи з засудженими та колишніми засудженими, зокрема з неповнолітніми правопорушниками засудженими до альтернативних форм покарання.

2. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В УМОВАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ.

Тема 1. Предмет і специфіка соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи. Сутність поняття «пенітенціарна система». Мета та завдання соціальної роботи в пенітенціарній системі. Характеристика суб'єктів та об'єктів соціальної роботи в системі виконання покарань. Становлення пенітенціарних систем світу: пенітенціарна політика та пенітенціарні моделі. Основні принципи, зміст діяльності та види виправних закладів України .

Тема 2. Історія розвитку соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи України. Історія розвитку соціальної роботи вітчизняної пенітенціарної системи в Київській Русі та в дворянський період. Історія вітчизняної пенітенціарної системи в радянський період та розвиток соціальної роботи у вигляді патронажу з неповнолітніми правопорушниками. Особливості соціальної роботи у сучасній пенітенціарній системі України в умовах євроінтеграції.

Тема 3. Міжнародний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи. Міжнародні стандарти соціальної роботи з засудженими в пенітенціарній системі. Особливості соціальної роботи в пенітенціарній системі США, Швейцарії, Великобританії, Німеччини, Фінляндії тощо. Відновне правосуддя, медіація та пробація, як альтернативні форми покарання в зарубіжних країнах. Соціальна допомога засудженим, основні напрямки, принципи, функції та тенденції в зарубіжних країнах.

Тема 4. Законодавчі та нормативно-правові аспекти виконання покарань в пенітенціарній системі. Генезис санкцій та покарань в умовах пенітенціарної системи. Види покарань в сучасному кримінальному праві. Поняття кримінального процесу, його суб'єктів. Права громадян в умовах кримінального провадження та соціальна робота. Соціальні аспекти кримінально-виправного (пенітенціарного) законодавства України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ФАХІВЦІВ З КЛІЄНТАМИ В УМОВАХ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ.

Тема 5. Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах пенітенціарної системи. Особистісні характеристики злочинців: біологічні концепції приступності (Ч. Ламброзо, У. Шелдон тощо); психологічні та психіатричні концепції злочинності (З. Фрейд, К. Юнг тощо); соціологізаторські концепції особистості злочинця (Е. Дюркгейм, Е. Сатерлендом, Р. Мертон). Специфіка взаємовідносин в підсистемі: засуджений – засуджений»; соціальний працівник – засуджений»; соціальний працівник – інші працівники пенітенціарної системи». Рівень соціалізації та соціальної адаптації засуджених у процесі соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.

Тема 6. Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у пенітенціарній системі. Мета, завдання та функції соціального працівника в умовах пенітенціарного процесу. Сутність та складові професійної компетентності соціального працівника в умовах пенітенціарної системи. Основні завдання професійної діяльності соціальних працівників із засудженими. Професійні ризики соціальної роботи із засудженими. Особливості застосування методів та технологій соціальної роботи в системі пенітенціарних закладів. Соціальна робота на основі взаємодії пенітенціарної установи з державними та недержавними органами, установами й організаціями.

Тема 7. Теоретичні моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в пенітенціарній системі. Деонтологічні основи діяльності соціальної роботи в пенітенціарних закладах. Теоретичні моделі соціальної

роботи в умовах пенітенціарної системи: соціолого-зорінтовані; психолого-зорінтовані; комплексно-зорінтовані. Зміст, форми та методи соціальної роботи з різними категоріями засуджених: засуджені жінки та жінки, які мають дітей до 3-х років; інваліди та люди похилого віку; повторно засуджені чоловіки та засуджені до довічного ув'язнення; засуджені, які хворіють невиліковними або тяжко виліковними хворобами, потерпаючи від алкогольної та наркотичної залежності. Різновиди виправних програм в пенітенціарній системі. Технології соціальної адаптації, профілактики, консультування, корекції, посередництва, реабілітації, терапії засуджених\працівників пенітенціарного закладу та особливості їх застосування в умовах пенітенціарної системи.

Тема 8. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими.

Неповнолітні правопорушники як клієнти соціальної роботи. Нормативно-правова база роботи з неповнолітніми засудженими до різних видів покарання. Соціальна, освітня, психологічна та виховна робота із неповнолітніми засудженими в умовах пенітенціарної системи. Поняття про альтернативні види покарання. Система установ, залучених до процесу ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до альтернативних видів покарання. Методи та технології соціальної роботи з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. Ювенальне право в Україні та зарубіжних країнах.

3. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	усього	у тому числі			
		лекції	практичні	семінарські	самостійна робота
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Теоретичні та нормативно-правові засади соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.					
Тема 1. Предмет і специфіка соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.	9	1		2	4
Тема 2. Історія розвитку соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи України.	9	1		4	4
Тема 3. Міжнародний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.	10	2		4	4

Тема 4. Законодавчі та нормативно-правові аспекти виконання покарань в пенітенціарній системі.	12	2		4	4
Змістовий модуль 2. Змістовно-технологічні основи соціальної роботи фахівців з клієнтами в умовах пенітенціарної системи.					
Тема 1. Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах пенітенціарної системи.	10	2		4	4
Тема 2. Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у пенітенціарній системі.	12	2		4	4
Тема 3. Теоретичні моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в пенітенціарній системі	16	2	2	4	8
Тема 4. Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими.	12	2	2	4	4
Усього годин	90	14	10	30	36

4. ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет і специфіка соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.	2
2	Історія розвитку соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи України	4
3	Міжнародний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.	4
4	Законодавчі та нормативно-правові аспекти виконання покарань в пенітенціарній системі.	4
5	Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах пенітенціарної системи.	4
6	Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у пенітенціарній системі.	4
7	Теоретичні моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в пенітенціарній системі	4
8	Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими.	4

5. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет і специфіка соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.	2
2	Законодавчі та нормативно-правові аспекти виконання покарань в пенітенціарній системі.	2
3	Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у пенітенціарній системі.	2
4	Теоретичні моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в пенітенціарній системі	2
5	Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими.	2

6. САМОСТІЙНА РОБОТА

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Предмет і специфіка соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.	4
2	Історія розвитку соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи України	4
3	Міжнародний досвід соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.	4
4	Законодавчі та нормативно-правові аспекти виконання покарань в пенітенціарній системі.	4
5	Злочинець як об'єкт соціальної роботи та особливості взаємодії з ним в умовах пенітенціарної системи.	4
6	Характеристика соціального працівника як суб'єкта професійної діяльності у пенітенціарній системі.	4
7	Теоретичні моделі, зміст та технологічний аспект соціальної роботи в пенітенціарній системі	8
8	Соціально-педагогічна робота з неповнолітніми засудженими.	4

7. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Розробити соціально-педагогічний *проект*з курсу Соціальна робота в умовах пенітенціарної системи”за тематикою:

1. Загальна характеристика соціальної роботи в умовах пенітенціарної системи.
2. Пенітенціарна система в Україні: історія та сучасність: загальна характеристика, типи та види виправних закладів.
3. Теоретико-методологічні підходи до проблеми злочинності.
4. Загальна характеристика клієнтів пенітенціарної соціальної роботи.
5. Освіта неповнолітніх правопорушників у виправних закладах.
6. Проживання дітей з матерями, які відбувають покарання в виправних закладах, соціалізація таких дітей.
7. Соціально-психологічні та медичні проблеми хворих засуджених.

8. Функціональні обов'язки соціального працівника у системі пенітенціарних закладів.

9. Методи та технології соціальної адаптації та ре соціалізації засуджених в умовах пенітенціарного процесу.

10. Технології соціальної роботи з працівниками виправних закладів.

11. Технології постпенітенціарної діяльності соціального працівника з колишніми засудженими.

12. Соціальні технології під час роботи з сім'ями засуджених.

Студент також має право обрати самостійно проблему ІНДЗ з дисципліни, узгодивши її з викладачем.

8. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1) За джерелом інформації:

словесні: лекція із застосуванням комп'ютерних інформаційних технологій (PowerPoint – Презентація), семінари, пояснення, розповідь, бесіда;

наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація;

практичні: вправи.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача;

самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо), ретроспективний метод.

9. МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентів застосовуються такі методи: методи усного контролю: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, залік; методи письмового контролю: модульне письмове тестування; підсумкове письмове тестування,

звіт, есе; - методисамоконтролю: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

9.1.Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота										Сума
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					
T1	T2	T3	T4	МКР 1	T5	T6	T7	T8	МКР 2	60-100
4-10	4-10	4-10	4-10	10	4-10	4-10	4-10	4-10	10	

10.ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D		
60-63	E	задовільно	не зараховано з можливістю повторного складання
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

11. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

11.1.Основна література

1. Ашиток Н. І. Соціальна робота з правопорушниками / Н. І. Ашиток // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2008. – № 4 – С. 49 – 55.
2. Бандурка О. М. Проблеми соціальної адаптації неповнолітніх, звільнених з виховно-трудова колоній / О. М. Бандурка, В. М. Трубников, А. О. Яровий. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2003 – 260 с.
3. Бараш Є. Ю. Організаційно-правові засади діяльності установ виконання покарань : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.07 / Євген Юхимович Бараш. – Х., 2006. – 189 с.
4. Барвінський А. О. Соціологія : курс лекцій для студ. вищ. навч. закл. / А. О. Барвінський. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 328 с.

5. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посіб. / О. В. Безпалько. – К. : Логос, 2003. – 134 с.
6. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. В. Безпалько – К. : Центр навч. л-ри, 2009. – 208 с.
7. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.05 / Ольга Володимирівна Безпалько. – Луганськ, 2006. – 537 с.
8. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1998. – 192 с.
9. Боброва О. М. Відновне правосуддя. Особливості впровадження процедури медіації: європейський досвід / [Боброва О. М., Горова А. О., Землянська В. В., Прокопенко Н. М.]. – К. : Наш час, 2006. – 164 с.
10. Богатирьов І. Г. Державна кримінально-виконавча служба України: історія та сучасність / І. Г. Богатирьов, О. І. Богатирьова. – Д. : Ліра, 2007. – 352 с.
11. Бочарова В. Г. Профессиональная социальная работа: личностно ориентированный подход : монография / В. Г. Бочарова. – М. : Ин-т педагогики соц. работы РАО, 1999. – 184 с.
12. Всеобщая Декларация прав человека от 10 декабря 1948 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru>
13. Видайко С. М. Надання соціальних послуг в умовах пенітенціарних установ / С. М. Видайко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2004. – № 2 (7). – С. 91 – 98.
14. Гарасимів Ю. В. Усвідомлення провини як умова успішної ресоціалізації умовно засудженого неповнолітнього / Ю. В. Гарасимів // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 48. – С. 64 – 67.

15. Гречанюк С. К. Взаємодія державної кримінально-виконавчої служби України з публічними інституціями : монографія / С. К. Гречанюк. – Ірпінь : Вид-во Нац. ун-ту ДПС України, 2011. – 400 с.
16. Денисова Т. А. Восстановительное правосудие в отношении несовершеннолетних: каким оно должно быть? / Т. А. Денисова, В. М. Трубников // Держава та регіони. – 2004. – № 1. – С. 30 – 37.
17. Державна пенітенціарна служба України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kvs.gov.ua>
18. Етика ділового спілкування : [навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С. Я. Харченко, Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, Я. І. Юрків. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – 507 с.
19. Замула С. Ю. Профілактика впливу кримінальної субкультури на неповнолітніх засуджених у спеціальних виховних установах : навч.-метод. посібник / С. Ю. Замула. – Біла Церква : ДПтСУ, 2011. – 240 с.
20. Капська А. Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навч.-метод. посіб. / А. Й. Капська. – К. : УДЦССМ, 2001. – 220 с.
21. Караман О. Л. Методи соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарних закладах / О. Л. Караман // Вісн. Черк. ун-ту. – 2011. – Вип. 203. – Ч. 1. – С. 84 – 90.
22. Кон И. С. Социология личности / И. С. Кон. – М. : Политиздат, 1967. – 383 с.
23. Краснова Н. П. Соціалізація особистості : навчально-методичний посібник / Краснова Н. П., Харченко Л. П., Пігіда В. М. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 178 с.
24. Курбатов В. И. Социальная работа : учеб. пособ. / В. И. Курбатов. – М. : Изд.-торг. корпорация Данилов и К»; Ростов н/Д : Наука-Пресс, 2006. – 480 с.
25. Курс інформаційно-консультативної та психокорекційної роботи із засудженими, які готуються до звільнення з виховних колоній : [практ. посіб. для викор. в роботі центрів соц.-псих. реабілітації засуджених виховних

- колоній] / Т. П. Авельцева, Т. В. Голишкіна, О. В. Вакуленко, О. Б. Янчук. – К. : ДДУПВП, 2003. – 200 с.
26. Литвишков В. М. Пенитенциарная педагогика : курс лекцій / В. М. Литвишков, А. В. Митькина. – М. : Изд-во Моск. псих.-соц. ин-та, 2004. – 400 с.
27. Личность преступника / А. Б. Сахаров, А. А. Герцензон, В. Н. Кудрявцев, А. М. Яковлев. – М. : Изд-во Юрид. лит.», 1971 – 356 с.
28. Луняк М. О. Кримінологічна характеристика психології злочинця та профілактика насильницьких злочинів : навч. посіб. / М. О. Луняк. – Ніжин : Вид-во НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2004. – 91 с.
29. Лютий В. П., Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.05 / Вадим Петрович Лютий. – Луганськ, 2010.– 296 с.
30. Лютий В. П. Технологія соціальної роботи : конспект лекцій / В. П. Лютий. – К. : Академія праці і соціальних відносин, 2003. – 75 с.
31. Максимова Н. Ю. Особливості роботи психолога в секторі, де утримуються засуджені до довічного позбавлення волі : метод. рекомендації психологу з роботи із засудженими та персоналом / Н. Ю. Максимова. – К., 2010. – 94 с.
32. Мельникова Є. Б. Ювенальная юстиция – охранительная и восстановительная : учеб. пособ / Є. Б. Мельникова, Л. М. Карнозова. – М. : Проспект, 2002. – 142 с.
33. Неживець О. М. Ресоціалізація засуджених та осіб, звільнених з місць позбавлення волі : монографія / О. М. Неживець, Л. А. Жук, І. Л. Жук. – К. : Кондор, 2009. – 222 с.
34. Основи пенітенціарної педагогіки : навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / [Харченко С. Я., Караман О. Л., Краснова Н. П., Третяк О. С.]. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – 345 с.

35. Основи пенітенціарної педагогіки і психології : навч. посіб. / [Замула С. Ю., Костенко В. А., Мандра В. І. та ін.] ; під заг. ред. В. М. Синьова. – Біла Церква : ДДУПВП, 2003. – 101 с.
36. Оцінювання потреб клієнтів соціальних служб : метод. реком. для закладів та установ, що працюють із вразливими групами населення / [Бондаренко Н. Б., Буднік О. В., Дума Л. П. та ін.] ; за ред. Л. Л. Сідельнік. – К. : ТОВ „ЛДЛ”, 2007. – 208 с.
37. Павлик О. М. Особливості мотиваційної сфери неповнолітніх правопорушників : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.06 / Олена Михайлівна Павлик. – Х., 2005. – 206 с.
38. Програма занять с осужденными : практ. пособ. / [авт.-упоряд. О. Дацко]. – Донецк : Донецкий мемориал», 2002. – 36 с.
39. Прокопенко Н. Особливості проведення попередніх зустрічей у рамках програми примирення потерпілих і правопорушників / Н. Прокопенко // Соціальна політика і соціальна робота. – 2005. – № 1(29). – С. 52 – 64.
40. Проскура В. Соціальна робота з особами, які повернулися з місць позбавлення волі / В. Проскура // Соціальна політика і соціальна робота. – 2005. – № 1 (29). – С. 20 – 28.
41. Прусс В. М. Пенітенціарна система України : монографія / В. М. Прусс, Д. В. Ягунов. – Одеса : Фенікс, 2006. – 252 с.
42. Сорока А. Дослідження розвитку ресоціалізації засуджених у період підготовки до звільнення з пенітенціарних установ [Електронний ресурс] / А. Сорока. – Режим доступу : <http://www.depks.kh.ua/index.php?option>
43. Социальная работа в пенитенциарных учреждениях : учеб. пособ. / [ред. А. Н. Сухов]. – М. : Изд-во Моск. псих.-соц. Ин-та ; Воронеж : Изд-во НПО МОДЭК», 2008. – 384 с.
44. Соціальна педагогіка: теорія і технології : підр. / [ред. І. Д. Зверєва]. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 316 с.
45. Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. / [ред. А. Й. Капська]. – К. : Центр навч. л-ри, 2004. – 352 с.

46. Соціально-педагогічна та соціальна робота з різними категоріями клієнтів : [навч.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Н. П. Краснова, Л. П. Харченко, В. М. Пігіда, Я. І. Юрків. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2010. – 407 с.
47. Соціально-педагогічне консультування : наук.-метод. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Харченко С. Я., Краснова Н. П., Юрків Я. І. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2011. – 403 с.
48. Степанюк А. Х. Втілення міжнародних стандартів у практику діяльності кримінально-виконавчої системи України / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець. – Х. : Тов. „Кроссруд”, 2007. – 184 с.
49. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности : учеб. пособ. / [ред. П. Д. Павленок]. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 379 с.
50. Целых М.П. Социальная работа за рубежом: Великобритания: учебное пособие для вузов\М.П.Целых. – М.:Академия, 2010. – 139 с.

11.2. Додаткова література

26. Андреева Г. М. Социальная психология / Г. М. Андреева. – М. : Аспект-пресс, 1996. – 376 с.
27. Балясна Е. З досвіду організації соціальної реабілітації / Е. Балясна // Соціальна політика і соціальна робота. – 2002. – № 1(21). – С. 98 – 101.
28. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини в праві : монографія О. О. Бандура. – К. : Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – 200 с.
29. Бех В. П. Цілісність соціальної роботи: методологічні, теоретичні та праксеологічні аспекти / В. П. Бех // Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії і практики : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (29 – 31 жовтня 2002 року). – К. : ДЦССМ, 2002. – С. 29 – 47.
30. Богатирьов І. Г. Юридична деонтологія : навч. посіб. для студ. спец. „Правознавство” ден. форми навч. / І. Г. Богатирьов. – Чернігів : Вид-во Чернігів. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка, 2000. – 79 с.
31. Гевко В. П. Соціальна реабілітація засуджених як необхідна умова їх ресоціалізації / В. П. Гевко, Н. С. Олексюк // Сучасна молодь: крок у

майбутнє : матеріали II Міжн. наук.-практ. конф. для студ. та аспір. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – С. 179 – 182.

32. Завацька Л. М. Технології професійної діяльності соціального педагога : навч. посіб. для ВНЗ / Л. М. Завацька. – К. : Видавничий Дім „Слово”, 2008. – 240 с.

33. Зверева І. Д. Соціальна, педагогічна та психокорекцій на робота з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов’язаних із позбавленням волі : метод. посіб. з питань реабілітації у громаді неповнолітніх засужених / [автори-упоряд. : Т. П. Авельцева, З. П. Бондаренко, Н. В. Зимівець ; наук. ред. І. Д. Зверева]. – К. : Науковий світ, 2006. – 277 с.

34. Иванов А. А. Научно-гуманистическая мысль и становление западноевропейской пенитенциарной системы в XVIII – первой половине XIX вв. / А. А. Иванов // Юридическое образование и наука. – 2005. – № 3. – С. 33 – 37.

35. Иншаков С. Зарубежная криминология / С. Иншаков. – М. : Инфра-М, 1997. – 383 с.

36. Калашник Н. Пенітенціарна система України шляхом перетворень [Електронний ресурс] / Н. Калашник. – Режим доступу : <http://www.n-kalashnik.com.ua>

37. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота як інструмент соціальної політики [Електронний ресурс] / А. Й. Капська. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua>

38. Мальцева О. І. Теорія та історія соціального виховання : навч.-метод. посіб. / О. І. Мальцева. – Луганськ : Вид-во ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2012. – Ч. 1. – 151 с.

39. Международный пакт о гражданских и политических правах от 19 декабря 1966 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000 – С. 53 – 68.

40. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными. Приняты Конгрессом ООН по предупреждению преступности и обращению с

правонарушителями от 30 августа 1955 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 190 – 205.

41. Минимальные стандартные правила ООН в отношении мер, не связанных с тюремным заключением (Токийские правила»), принятые Резолюцией Генеральной Ассамблеи от 14 декабря 1990 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 217 – 225.

42. Минимальные стандартные правила ООН, касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних (Пекинские правила»), принятые Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1985 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 284 – 305.

43. Основи пенітенціарної психології : навч. посіб. / [Крейдун Н. П., Лактіонов О. М., Сорока А. В., Скоков С. І.]. – Х. : ХНУ імені В. Н. Карабіна, 2007. – 140 с.

44. Основные принципы обращения с заключенными, принятые Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН от 14 декабря 1990 г. // Международные акты о правах человека : сб. док-в. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – С. 206 – 207.

45. Основные принципы, касающиеся деятельности судебных органов, приняты седьмым Конгрессом ООН по предупреждению преступлений и обращению с правонарушителями и одобрены Генеральной Ассамблеей ООН 40/32 29 ноября 1985 г. // Собр. междунар. док-в. – М. : Изд-во ОБСЕ. – С. 147 – 150.

46. Психология социальной работы : учеб. для вузов / [ред. М. А. Гулина]. – СПб : Питер, 2010. – 384 с.

47. Середницький В. М. Класифікація засуджених до позбавлення волі за ступенем виправлення / В. М. Середницький // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2001. – № 6. – С. 204 – 207.

48. Сєрова О. В. Трудове виховання та професійна підготовка як складові процесу ресоціалізації засуджених / О. В. Сєрова // Проблеми пенітенціарної теорії і практики. – 2001. – № 6. – С. 238 – 244.
49. Сидоров С. В. Правила реализации системного подхода в управлении развивающейся школой [Электронный ресурс] / С. В. Сидоров // Знание. Понимание. Умение. – 2010. – № 2. – С. 45. – Режим доступа до журн. : http://zpu-journal.ru/e-zpu/2010/2/Sidorov_Systematic_Approach
50. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів) : навч. посіб / О. Г. Фролова. – К. : АртЕк, 1997. – 208 с.

ПРОГРАМА
«ВОЛОНТЕРСЬКА ПРАКТИКА»

Галузь знань	23 Соціальна робота
Спеціальність	231 Соціальна робота
Освітній ступень	Бакалавр
Кваліфікація	бакалавр з соціальної роботи, соціальний працівник, соціальний педагог
Факультет	Соціально-педагогічних наук та іноземної філології

1. Мета та завдання практики

Волонтерська практика студентів галузі знань 23 Соціальна робота проводиться на 4 курсі у 2-му семестрі і є одним із видів практичних занять з блоку професійно орієнтованих дисциплін. Опіраючись на попередні курси, практика забезпечує емпіричний матеріал до вивчення спеціальних дисциплін, є складовою наскрізної системи практики.

Загальною метою волонтерської практики є професійна та психологічна адаптація студентів до професії соціального працівника, ознайомлення з особливостями роботи майбутнього фахівця, з призначенням та реальним станом сфери соціально-педагогічної діяльності; надання можливості вибору студентом напряму його волонтерської, а згодом і професійної діяльності.

Основним завданням волонтерської практики є:

- попереднє ознайомлення майбутніх фахівців з основними напрямами соціальної роботи служби пробації, з її суб'єктами та об'єктами, з системою та змістом її роботи, тощо;

- відстеження особливостей соціально-педагогічної роботи з різними категоріями осіб, які перебувають на обліку служби пробації: сиротами, самотніми, з особами, які потребують соціального захисту; мають фізичні та психологічні вади, негативну або позитивну девіацію, а також з відповідними методиками вирішення і подолання проблем соціального виховання, соціального захисту, адаптації, реабілітації, корекції, анімації, попередження соціальних відхилень;
- ознайомлення зі специфікою роботи служби пробації, системою виховної роботи;
- ознайомлення і аналіз документації, що характеризує систему роботи служби пробації;
- спостереження за колективною та індивідуальною роботою працівників служби пробації з особами різних категорій, особливостями її організації;
- ознайомлення та аналіз основних положень, індивідуальних планів і програм роботи з клієнтами, форм та методів роботи;
- спостереження і аналіз взаємодії працівників служби пробації з клієнтами;
- ознайомлення з документацією та функціональними обов'язками соціального працівника служби пробації;
- ознайомлення з посадовими обов'язками працівників служби пробації для визначення місця волонтера, виявлення специфіки його діяльності; ознайомлення з нормами ділового етикету.

2 Організація практики

Основною формою організації практики є відвідування баз практики, бесіди з керівниками та провідними спеціалістами, спостереження за їх роботою, відвідування заходів, специфічних для конкретних баз практики,

знайомство з правовою, економічною, фінансовою та документологічною базами діяльності.

Студент у складі робочої підгрупи проходить практику в різних підрозділах служби пробації та засвоює роль активного спостерігача. За кожною підгрупою закріплюється викладач-методист та спеціаліст служби пробації.

Закінчується практика написанням творчого звіту. Рубіжним контролем практики є залік.

3. Зміст та об'єкти практики

У процесі волонтерської практики студент-волонтер повинен ознайомитися з загальною системою роботи служби пробації на підставі аналізу одержаної інформації, а саме:

- 1) призначення бази практики, її правове та фінансове забезпечення;
- 2) організаційна структура бази, рівень підпорядкованості та субординації;
- 3) штатного розкладу, прав та функціональних обов'язків працівників служби пробації;
- 4) змісту, форм, методів та основних напрямів соціально-педагогічної роботи з клієнтами;
- 5) звітної, ділової та прогностичної документації.

Основною формою роботи студента-волонтера є відвідування установи, участь у співбесіді з її керівником і провідними фахівцями, присутність на показових заходах, знайомство з архівною чи поточною документацією, фіксація і аналіз одержаної інформації в своєму щоденнику.

4. Етапи практики

Програма проходження практики передбачає кілька етапів:

№ п/п	Етапи	Завдання етапів
----------	-------	-----------------

1.	Підготовчий	Ознайомлення з програмою практики і вимогами щодо оформлення її результатів. Розв'язання організаційних питань.
2.	Робочий	Ознайомлення з умовами проходження практики. Виконання програми практики.
3.	Підсумковий	Підготовка звіту з практики. Підведення підсумків практики.

Підготовчий етап практики містить у собі вирішення всіх організаційних питань. Він починається з установчого інструктажу, що проводить завідувач практикою, який відповідає за організацію і проведення практики.

В межах установчого інструктажу керівники установ, де буде проходити практика, ознайомлюються з її програмою, узгоджують з методистами вимоги до діяльності студентів, режиму їх роботи, форм звітності з практики (відгук про роботу студента), розв'язують необхідні питання.

Студенти ознайомлюються з завданнями, програмою і звітною документацією з практики, з розподіленням за об'єктами, знайомляться зі своїми методистами і керівниками тих установ, де вони будуть проходити практику. На інструктажі уточнюються програма та терміни проведення практики, форми звітності.

Робочий етап містить у собі ознайомлення студента з установою, консультації з методистом.

Протягом робочого етапу студент виконує основні завдання практики, аналізує та обговорює з методистом отримані результати.

У ході **підсумкового етапу** студент у встановлені терміни оформлює звіт з практики. Усі звітні матеріали надаються для контролю методисту.

5. Кваліфікаційні вимоги до професійних знань і вмінь студента

Після проходження практики студент повинен знати:

- типологію сучасної системи пробації;
- основні напрями діяльності установ служби пробації;

- нормативно-правову базу діяльності служби пробації;
- функціональні обов'язки і морально-етичні норми діяльності соціального працівника служби пробації;

Вміти:

- планувати свою роботу відповідно до завдань і змісту практики;
- розробляти і проводити бесіду з клієнтами і спеціалістами установи;
- спостерігати, аналізувати і фіксувати зміст і особливості діяльності конкретного спеціаліста;
- визначати стиль професійної діяльності конкретного спеціаліста;
- уміти налагоджувати контакт з клієнтами та спеціалістами установи;
- уміти розробляти і проводити тематичний виступ.

6. Зміст практики

Завдання	Види діяльності	Форми звітності
<i>Підготовчий етап</i>		
Ознайомитися з програмою практики, розподілом за об'єктами зі своїми методистами.	Участь у роботі установчого інструктажу.	Оформити у щоденнику практики: - мету і завдання практики; - зміст завдань
<i>Робочий етап</i>		
1. Ознайомитися з установою.	У бесіді з працівниками служби пробації виявити загальні відомості про установу, її структуру, основні напрями діяльності, про склад спеціалістів, їх обов'язки, про проблемні питання в установі.	Записати бесіду у щоденник, фіксуючи питання та відповіді.
2. Познайти з конкретним спеціалістом, з яким студент буде працювати в	У бесіді зі спеціалістом ознайомитися: - з його посадовими обов'язками; - з його планом роботи;	Зафіксувати у щоденник загальні відомості: - про особливості роботи спеціаліста; - про наявність

установі.	- особливостями клієнтів, з якими йому доводиться працювати.	посадових інструкцій; -загальні відомості про клієнтів, з якими він працює, про їх індивідуальні особливості та проблеми.
3. Ознайомитися з кваліфікаційними вимогами, що висуваються до соціального працівника, волонтера.	У бесіді з соціальним працівником у процесі вивчення нормативно-правової бази його діяльності визначити : - посадові обов'язки в даній установі; - правові основи організації і оплати праці соціального працівника; - сферу застосування праці соціального працівника. волонтера.	Зафіксувати у щоденнику загальні відомості: - про посадові обов'язки соціального працівника; -про перелік його професійних знань; -про основні функції його діяльності; -про умови роботи в даній установі (тривалість робочого часу, охорона праці, тривалість відпустки, пільги); -про систему оплати праці (розмір заробітної платні, пільги, компенсації тощо).
4. Вивчити документацію, яка є в установі.	На основі аналізу документів виявити проблеми клієнтів, яким надається допомога в установі.	Записати у щоденник перелік усіх документів, які є в установі, і перелік тих проблем, які розв'язує дана установа.
5. Вивчити особливості ділового етикету соціального працівника.	Спостерігаючи за роботою соціального працівника, виявити: -особливості поведінки при спілкуванні з колегами і клієнтами; -основні правила ведення ділової бесіди; -особливості професійної мови; -особливості міміки, пантоміміки, емоційних проявів;	Розробити основні правила етикету соціального працівника для визначеного типу установи.

	-особливості інтер'єру робочого місця; -особливості зовнішнього вигляду соціального працівника.	
6. Відвідати декілька прийомів клієнтів.	Спостерігати взаємодію спеціаліста і клієнта, виявити характер взаємодії і стиль спілкування соціального працівника.	Зафіксувати у щоденнику хід занять, на основі яких зробити висновки про характер взаємодії і стиль спілкування спеціаліста.
7. Допомогти спеціалісту у його повсякденній роботі.	Виконувати конкретні доручення соціального працівника або іншого співробітника установи, з яким студент співпрацює під час практики.	Зафіксувати у щоденнику свою роботу.
<i>Підсумковий етап</i>		
1. Узагальнити отримані на практиці результати.		У вільній формі викласти у щоденнику свої враження від практики.
2. Підготувати виступ.		Залік за практику.

7. Функції методиста практики

Викладач-методист виконує наступні функції:

- ознайомлюється з програмою практики;
- оформлює документи з практики (договір, акт про виконання роботи та інше) в установі, де проходить практику закріплена за ним група студентів;
- бере участь в установчому інструктажі;
- проводить консультації зі студентами з питань проходження і організації практики (не рідше одного разу на тиждень);
- присутній на відкритих заняттях, консультаціях, заходах, що проводять студенти;
- перевіряє і оцінює ведення щоденників студентів з практики;

- допомагає студентам підготувати виступ та творчі звітні матеріали;
- виставляє підсумковий залік за практику і оформлює залікові відомості;
- складає звіт про практику закріплених за ним студентів і надає його завідувачу практики.

8. Вимоги до керівників баз практики

Критерії відбору групових керівників практики можуть бути наступними:

- достатній практичний досвід і стаж роботи;
- володіння методикою і технологією соціально-педагогічної діяльності, використання їх у своїй роботі або застосування власних авторських програм та методик;
- творчий підхід до роботи;
- знання основ соціальної роботи та соціальної педагогіки, володіння індивідуальними і груповими методами роботи зі студентами;
- бажання і вміння передавати свій життєвий і професійний досвід студента, удосконалювати методику роботи з практикантами.

9. Функції керівників баз практики

Груповий керівник виконує наступні функції:

- отримує від методиста програму практики, навчально-методичну документацію з практики, ознайомлюється з нею;
- укладає договір про керівництво практикою студентів у визначений термін;
- проводить організаційний семінар зі студентами, де уточнюється:
 - списки студентів,
 - терміни проведення практики,
 - консультаційні і вихідні дні,
 - щоденний робочий режим кожного студента;

- спеціалісти, з якими студентам доведеться працювати під час практики;
- корегує індивідуальний план роботи кожного студента залежно від специфіки установи;
- надає допомогу студентам у підготовці і проведенні занять, консультацій, бесід тощо;
- проводить зі студентами консультації (не менше двох разів на тиждень) з усіх питань, що виникають під час практики;
- забезпечує студентам право користуватися методичними матеріалами, документацією, літературою, яка є в установі, під час підготовки й виконання завдань практики;
- є присутнім на заняттях та інших заходах, що проводяться студентом, аналізує і оцінює їх;
- забезпечує соціально-правовий захист студентів під час їх перебування на практиці.

10. Права та обов'язки студентів-практикантів

Студенти-практиканти мають право:

- звертатися за методичною допомогою до завідувача практики і методиста;
- бути присутнім на відкритих заходах, які проводяться в установі, де вони проходять практику;
- відвідувати заняття і виховні заходи усіх студентів-практикантів;
- вивчати досвід роботи соціальних працівників установи та інших спеціалістів, які працюють в даній установі;
- виступати з результатами, отриманими під час практики, на студентських наукових конференціях;
- збирати під час практики матеріали для курсових і дипломних робіт, організувати необхідну дослідно-експериментальну роботу;

- вносити пропозиції щодо удосконалення організації практики в установі;
- брати участь у вирішенні всіх питань організації практики своєї групи;
- творчо виконувати будь-яке завдання.

При цьому студент зобов'язаний:

- виконувати всі вид робіт, передбачених програмою практики;
- підкорятися правилам внутрішнього розпорядку установи, розпорядженням адміністрації і методистів;
- знаходитися в установі згідно з графіком своєї роботи;
- систематично вести щоденник практики;
- дотримуватися контрольних термінів виконання завдань з програми практики, своєчасно звітувати про результати;
- відпрацювати програму практики в інші строки у випадку хвороби або інших об'єктивних причин;
- за необхідності пройти медичне обстеження.

У випадку невиконання вимог, що висуваються до студента-практиканта, він не допускається до проходження практики. Студенту, не допущеному до практики або робота якого на практиці визнана незадовільною, з дозволу завідувача практики призначається повторна практика без відриву від навчальних занять. Вона проводиться або у тій самій установі, або – при виникненні конфліктної ситуації – в іншій.

11. Звітні матеріали з практики

Основним звітним документом волонтерської практики є щоденник, в якому фіксується: перелік відвіданих баз практики; характеристика їх призначення та організаційної структури; особистий аналіз напрямів, змісту, форм і методів роботи конкретної бази практики з різними категоріями населення (див. додатки).

До звіту можуть додаватися ілюстрації, схеми, таблиці, фотографії, копії документів тощо.

По закінченню практики студенти складають залік.

Основні вимоги для отримання заліку

1. Відвідування студентом усіх запланованих програмою баз практики (якщо з тієї чи іншої причини студент не зміг пройти практику в групі, він повинен пройти її індивідуально).
2. Повне виконання програми практики.
3. Оформлення щоденника, захист його основних положень та висновків на заключному занятті за результатами практики.
4. Знання специфіки, мети та основних напрямів роботи баз практики, відповідних форм, методів та засобів роботи з конкретними об'єктами соціально-педагогічної діяльності.
5. Знання вивченої літератури теоретичних курсів, на яких базується соціально-педагогічна діяльність.
6. Рівень сформованості професійно-значущих якостей особистості.
7. Володіння етичними нормами взаємин із співробітниками, клієнтами та керівниками.
8. Сформованість професійних умінь.
9. Творчий рівень виконання завдань практики.

12. Підведення підсумків практики

Протягом педагогічної практики кожен студент одержує поточні оцінки за всі види робіт, передбачених практикою. Наприкінці семестру відбувається залік.

Рейтингова оцінка якості практичних умінь і навичок з «Волонтерської практики» за семестр (від 60 до 100 балів) визначається відповідно до здобутої студентом загальної суми балів за усі види роботи на практиці. Оцінка за практику «зараховано» – більше 60-ти балів, «не зараховано» – менше 60-ти балів.

Студент, який не виконав програми практики або отримав менше 60-ти балів, направляється на практику вдруге під час канікул або відраховується із навчального закладу відповідно до «Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах».

**Рейтингова оцінка якості практичних умінь і навичок
з «Волонтерської практики»**

№ п/п	Зміст роботи	Рівень досягнень	min- max	Рейтинговий бал	Еквівалент оцінки за національною шкалою
1.	Ведення документації (щоденник) Наявність та правильність проведення аналізу спостережень, повні, обґрунтовані висновки та методичні рекомендації, акуратність оформлення	Задовільний	25-40	25	"3"
		Середній		30	"4"
		Високий		40	"5"
2.	Звіт	Задовільний	20-35	20	"3"
		Середній		30	"4"
		Високий		35	"5"
3.	Відвідування кожного дня практики	Задовільний	10-15	10	"3"
		Середній		12,5	"4"
		Високий		15	"5"
4.	Додаткові бали додаються методистом за кожний за проявлену творчість	Задовільний	5-10	5	"3"
		Середній		7,5	"4"
		Високий		10	"5"
Загальна кількість балів за один урок:			60-100		

Шкала оцінювання практики за семестр (ECTS та національна):

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	Еквівалент оцінки за п'ятибальною шкалою
90 – 100	A	відмінно	5
82-89	B	добре	4
74-81	C		4
64-73	D	задовільно	3
60-63	E		3
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	2
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	1

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ:
 ГЕНДЕРНОЧУТЛИВИЙ ПІДХІД У РОБОТІ З ВРАЗЛИВИМИ
 ВЕРСТВАМИ НАСЕЛЕННЯ У СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРІ
 для учасників проекту
**ГЕНДЕРНИЙ ВІДКРИТИЙ УНІВЕРСИТЕТ:
 гендерна грамотність та культура працівників соціальної сфери”
 (Школа – волонтерства)**

Навчальна програма курсу орієнтована на гендерну просвіту просвіта персоналу уповноваженого органу з питань пробації (працівник пробації), волонтерів пробації; працівників територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), державних та не державних соціальних служб; викладачів вищої школи, які опікуються підготовкою майбутніх соціальних працівників; забезпечує ознайомлення фахівців з основами гендерної політики, конкретизацію основних соціальних проблем, пов'язаних з гендерним дисбалансом у суспільстві, висвітлення шляхів та засобів реалізації гендерної політики держави у соціальній та соціально-правовій сферах. Засвоєння курсу сприятиме оволодінню фахівцями гендерночутливим підходом у професійній діяльності, актуалізації потенціалу фахівців у напрямі інтеграції гендерного аспекту у соціальні, соціально-виховні, просвітницькі заходи, проекти, програми, посиленню комплексної взаємодії міждисциплінарної команди фахівців соціальної сфери при наданні соціальної допомоги і підтримки вразливих верств населення, територіальної громади, зокрема при роботі з суб'єктами пробації.

Розробники:

Отрошко Тамара Вячеславівна – *декан факультету педагогічної освіти, КЗ Харківська гуманітарно-педагогічна академія”Харківської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент;*

Рассказова Ольга Ігорівна – *завідувач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки, керівниця Центру гендерної освіти КЗ Харківська гуманітарно-педагогічна академія”Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, професор;*

Чернецька Юлія Іванівна – *професор кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки КЗ Харківська гуманітарно-педагогічна академія”Харківської обласної ради, доктор педагогічних наук, доцент;*

Грошова Олена Вячеславівна – *завідувач сектору ювенальної пробації управління пробації Північно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції.*

Ткаченко Марина Євгеніївна – старший інспектор сектору ювенальної пробації м. Харкова Північно-Східного міжрегіонального управління з питань виконання кримінальних покарань та пробації Міністерства юстиції.

Лисенко Юлія Олегівна – доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки КЗ Харківська гуманітарно-педагогічна академія Харківської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент;

Цибуліна Ірина В'ячеславівна - старший викладач кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки КЗ Харківська гуманітарно-педагогічна академія Харківської обласної ради, кандидат наук з державного управління;

Бєлоліпцева Олена Василівна – доцент кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки КЗ Харківська гуманітарно-педагогічна академія Харківської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент;

Анголенко Валентина Володимирівна – аспірантка ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Рецензенти:

Ісасва Тетяна Анатоліївна – експертка з гендерних питань, директорка Центру гендерної культури, директорка Музею жіночої та гендерної історії, голова Ради ХОГО ХОГРЦ»;

Караман Олена Леонідівна – доктор педагогічних наук, професор, директор Інституту педагогіки і психології ДЗ Луганський національний університет імені Тараса Шевченка».

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Найменування показників	Розподіл навчальних годин
Кількість кредитів – 2	НАВЧАЛЬНИЙ КУРС
Модулів – 2	
Змістових модулів (студій) – 4	
Загальна кількість годин – 74	
Годин: аудиторних – 44 год. самостійної роботи – 20 год. індивідуальна робота – 4 год. екзамен – 6 год.	Лекції
	6 год.
	Практичні, семінарські
	38 год.
	Самостійна робота
	20 год.
	Індивідуальна робота

	4 год.
	Вид контролю: екзамен
	6 год.
	Документ, що засвідчує проходження курсу: сертифікат про підвищення кваліфікації

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Мета навчання слухачів проекту Гендерний відкритий університет: гендерна грамотність та культура працівників соціальної сфери”– гендерна просвіта працівників та волонтерів пробації; працівників територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), державних та не державних соціальних служб, викладачів вищої школи, які опікуються підготовкою майбутніх соціальних працівників; сприяння оволодінню фахівцями гендерночутливим підходом у професійній діяльності.

Завдання навчального курсу:

- ознайомити фахівців з основами гендерної політики, висвітлити положення нормативно-правових актів, які забезпечують врахування гендерної складової у процесі проведення соціально-виховної роботи з клієнтами, при наданні соціальної допомоги і підтримки вразливих верств населення, територіальної громади;
- висвітлити шляхи та засоби реалізації гендерної політики держави у соціальній та соціально-правовій сферах, теоретичні засади використання гендерночутливого підходу у роботі фахівців соціальної сфери та пробації, навчити фахівців аналізувати результати наукових досліджень щодо гендерних відносин в Україні та проводити ці дослідження, використовуючи кількісні та якісні методи;
- забезпечити засвоєння слухачами сучасних технологій інтеграції гендерного аспекту у соціально-виховні заходи, проекти, програми, створення системи комплексної взаємодії міждисциплінарної команди фахівців соціальної сфери при наданні соціальної допомоги і підтримки вразливих верств населення, територіальної громади;
- розкрити стратегії, моделі ефективної соціально-педагогічної взаємодії фахівця служби пробації і клієнта, особливості роботи у міждисциплінарній команді на основі гендерночутливого підходу; забезпечити отримання навичок спілкування із суб’єктами пробації.
- забезпечити оволодіння різними формами взаємодії із волонтерами щодо проведення превентивної роботи із особами, що перебувають у конфлікті із законом;
- надати фахівцям нові знання щодо методик складання соціально-психологічної характеристики клієнта пробації.

У результаті вивчення курсу слухачі мають засвоїти *знання* щодо:

- основних положень гендерної політики України та стратегій її реалізації в соціальній сфері;

- негативних наслідків репродукування неконструктивних гендерних стереотипів у суспільстві;
- форм проведення соціально-виховної роботи із суб'єктами пробації;
- правил та прийомів створення та експертизи соціальних проектів, планів роботи, соціальної реклами для роботи з різними соціальними групами й верствами населення на засадах гендерночутливого підходу.
- особливостей застосування гендерночутливого підходу при взаємодії з клієнтами у процесі проведення консультування, застосування технології ведення випадку та оцінки потреб у роботі з незахищеними верствами населення;
- основ організації тренінгових заходів, форум-театру, соціальних акцій у гендерній просвіті територіальної громади тощо;
- законів, законодавчих актів та нормативних документів щодо рівності прав жінок і чоловіків, нормативних документів спрямованих на протидію насильству та експлуатації жінок і дітей;
- правил та прийомів складання оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення;
- принципів ненасильницького спілкування, ознак і різних проявів насильства у суспільстві;
- шляхів попередження девіантності та деліквентності серед неповнолітніх шляхом запровадження гендерночутливого виховання в родині та ЗНЗ.

На основі отриманих знань слухачі набувають *вміння і навички*:

- проводити гендерну експертизу професійного середовища, соціальних проектів, планів роботи, сценаріїв заходів, зразків соціальної реклами тощо;
- впроваджувати у взаємодію з клієнтом принципи ненасильницького спілкування, безконфліктної поведінки;
- використовувати ідеї гендерної рівності при роботі працівників пробації із клієнтами;
- розпізнавати ознаки насильницької поведінки, розв'язувати гендерні конфлікти у процесі соціальної допомоги та соціально-виховної роботи з клієнтами;
- на основі гендерночутливого підходу розробляти проекти для роботи у соціальній сфері, проекти з гендерної соціалізації та виховання молоді;
- проводити просвітницьку роботу з населенням щодо популяризації ідей гендерної рівності у суспільстві;
- вчасно та ефективно попереджувати негативні прояви гендерної дискримінації;
- впроваджувати технології ведення випадку та оцінки потреб у процесі запобігання домашньому насильству;
- реалізовувати інтерактивні форми та методи роботи у впровадженні гендерночутливого підходу в сучасних родинях;
- співпрацювати із різними громадськими організаціями у рамках наглядової пробації та в інших видах соціальної роботи;

- взаємодіяти у міждисциплінарній команді та створювати ефективні програми роботи в області вирішення гендерних проблем та подолання стереотипів у відносинах між представниками жіночої та чоловічої статей.

Вивчення курсу базується на принципах кредитно-модульної системи навчання. На семінарських та практичних заняттях, що проводяться в інтерактивній формі, слухачі уточнюють, поглиблюють, систематизують, узагальнюють та закріплюють отримані в процесі лекційної та самостійної роботи знання й уміння. Поряд з аудиторними заняттями планується виконання слухачами індивідуальної самостійної роботи під керівництвом консультантів – експертів з гендерних питань.

Вивчення слухачами курсу передбачає виконання індивідуального науково-дослідного завдання і завершується екзаменом.

Кількість годин, відведених на засвоєння курсу – 74, з них: лекції – 6 год., практичні заняття – 20 год., семінарські заняття – 18 год., самостійна робота – 20 год., індивідуальна робота – 4 год., екзамен – 6 год.

ПРОГРАМА КУРСУ
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1.
ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА У
НАУКОВО-ЗАКОНОДАВЧОМУ ВИМІРІ ТА У ПОВСЯКДЕННОМУ
ЖИТТІ

Тема 1. Сучасний світ: гендерний вимір.

Наукові підходи до розуміння гендерної диференціації. Гендерна соціалізація особистості. Гендерні ролі в історичній ретроспективі та сучасному світі. Генеза вітчизняних гендерних традицій. Огляд результатів наукових досліджень, сучасної літератури, методичних матеріалів та наочності з гендерної проблематики. Досвід діяльності Всеукраїнської мережі осередків гендерної освіти у напрямі розбудови суспільства рівних можливостей.

Тема 2. Гендерна політика – основа розбудови суспільства рівних можливостей в Україні.

Поняття гендерна політика». Гендерна складова європейського законодавства. Закон про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків (від 1 січня 2006 року) як основа розбудови суспільства гендерної рівності в Україні. Аналіз сучасних законів, покликаних досягти рівності статей, сприяти виключенню різних форм дискримінації за статевою ознакою у всіх сферах життя. Гендерночутливий підхід у соціальній сфері як система цілеспрямованих взаємопов'язаних заходів, спрямованих на вирішення гендерних проблем у соціально-правовій сфері, досягнення гендерної рівності в українському суспільстві.

Тема 3. Закордонний досвід реалізації гендерної політики держави (на прикладі Швеції).

Нормативні основи соціальної роботи у Швеції. Напрями і шляхи реалізації гендерної політики у громаді. Особливості впровадження гендерного підходу в освіті. Досвід неформальної освіти дорослих у суспільстві рівних можливостей.

Тема 4. Гендерний музей як інтерактивний майданчик гендерної просвіти населення.

Гендерне конструювання у суспільстві. Концепція суспільства рівних можливостей як європейська модель сучасного соціуму. Гендерночутливий погляд на проблеми покарання та заохочення. Можливості використання інтерактивних ресурсів гендерного музею у просвітницькій та профілактичній роботі з вразливими верствами населення, територіальною громадою. Сторінки прихованої жіночої історії України.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2.

ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВІ ПРАКТИКИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ТА ВОЛОНТЕРІВ У СОЦІАЛЬНІЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРАХ

Тема 5. Робота з гендерними стереотипами та ролями: механізми та наслідки соціального конструювання.

Гендерні стереотипи та гендерні ролі. Стереотипи мужності – жіночності” – нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, які є характерними для чоловіків і жінок. Вплив гендерних стереотипів на ефективність професійної діяльності фахівців соціальної сфери та пробації. Стратегії уникнення гендерної дискримінації у різних ситуаціях професійної діяльності.

Тема 6. Гендерні проблеми сучасного суспільства та можливості їх подолання через впровадження гендерночутливого підходу у роботу фахівців соціальної та соціально-правової сфер.

Гендерні проблеми у роботі працівників соціальної та соціально-правової сфер. Можливості взаємодії працівників служби пробації та територіальних центрів. Проджект менеджмент”у соціальній сфері. Гендерночутливий підхід до створення та реалізації корекційних програм щодо роботи з жертвами насилля.

Тема 7. Гендерночутливий підхід як інструмент запровадження у роботу служби пробації міжнародного досвіду залучення громади до профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з неповнолітніми.

Міжнародний досвід роботи служби пробації. Порівняльний аналіз моделей пробації. Міжнародна практика оцінювання потреб чи надання послуг соціальним працівником. Ознаки гендерночутливої моделі пробації.

Види пробації у сучасному кримінальному (кримінально-виконавчому) праві України. Сучасне законодавство щодо впровадження системи пробації в Україні.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ГЕНДЕРНОЧУТЛИВИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ

Тема 8. Гендерночутливий підхід при проведенні соціально-виховної роботи фахівців із суб'єктами пробації.

Ресоціалізаційна робота з суб'єктами пробації. Посадові обов'язки соціального працівника в службі пробації. Алгоритм та інструментарій складання соціально-психологічного портрету засудженого. Особливості застосування технології оцінки ризику та потреб. Визначення ролі фахівця із соціальної роботи із суб'єктами пробації при складанні оцінки ризику вчинення повторних злочинів. Права громадян при проведенні соціально-виховної роботи.

Тема 9. Насильство та залежна поведінка як один з чинників формування протиправної поведінки у суб'єктів пробації.

Насильство у родині як фактор формування залежної поведінки. Трикутник Карпмана як специфічний механізм взаємодії у співзалежній родині. Стокгольмський синдром»: його ознаки й шляхи подолання.

Тема 10. Превентивні форми професійної діяльності працівників пробації щодо вирішення проблеми насилля у суспільстві.

Основи організації співпраці працівників пробації і волонтерів у напрямі ресоціалізації засуджених та запобігання вчиненню ними кримінальних правопорушень (майстер-клас з проведення форум-театру), зустрічей фахівців з вразливими верствами населення, територіальної громади, професійного спілкування методом рівний-рівному».

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. РОБОТА ПРАЦІВНИКІВ ПРОБАЦІЇ ІЗ СУЧАСНОЮ РОДИНОЮ ТА ГРОМАДОЮ ЯК ОСЕРЕДКАМИ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

Тема 11. Гендерні проблеми у сучасній родині: вітчизняні та Європейські практики протидії домашньому насильству».

Порівняльний аналіз форм та методів роботи з кривдниками в українських та європейських країнах;

Технологія ведення випадку у роботі з жертвами домашнього насильства;

Розробка плану роботи міждисциплінарної команди з протидії домашньому насильству.

Тема 12. Попередження та протидія негативним проявам поведінки у родині в умовах реалізації гендерної складової соціальної роботи.

Застосування гендерних практик виховання дітей у родині як умова профілактики девіантної та делінквентної поведінки неповнолітніх.

Індикатори девіантної та делінквентної поведінки.

Гендерні стереотипи в сучасних родинах та їх практичний вплив на виховання неповнолітніх.

Технологія оцінки потреб дитини у роботі з неповнолітніми, схильними до протиправної поведінки.

Тема 13. Можливості взаємодії працівників пробації з недержавними організаціями щодо роботи з підлітками групи ризику: досвід Благодійної організації Харківський благодійний фонд Благо».

Шляхи співпраці працівників пробації з державними організаціями як осередками соціальної допомоги дітям та молоді. Специфіка роботи фахівців з неповнолітніми клієнтами у СЖО. Технології розв'язання юридичних, медичних, психологічних та соціальних проблем підлітків групи ризику. Досвід реалізації соціальних проектів Благодійної організації Харківський благодійний фонд Благо”та можливості участі у таких проектах.

Тема 14. Організація ефективної взаємодії працівників пробації з клієнтами різних вікових категорій на засадах соціально-педагогічного та гендерночутливого підходу.

Умови налагодження ефективної взаємодії працівників пробації та соціальних працівників з клієнтами. Клієнт як об'єкт соціальної роботи. Соціально-педагогічний підхід до вивчення особистості клієнта. Моделі взаємодії фахівців із клієнтами. Правила встановлення контакту з клієнтом. Профілактика професійного вигорання фахівця.

Тема 15. Організація роботи волонтерів пробації на засадах гендерночутливого підходу.

Історія та правові основи волонтерської діяльності в Україні. Фандрайзинг через призму антикорупційного законодавства України. Технологічні засади організації благодійних акцій та участь в них волонтерів пробації. Програми підготовки волонтерів до роботи із виконання окремих завдань, пов'язаних з пробацією. Специфіка мотивації волонтерів.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	усього	у тому числі				
		л	п	сем.	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ГЕНДЕРНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА У НАУКОВО- ЗАКОНОДАВЧОМУ ВИМІРІ ТА У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ						
Тема 1. Сучасний світ: гендерний вимір	2	2	-	-	-	-
Тема 2. Гендерна політика – основа розбудови суспільства рівних можливостей в Україні	4	-	-	2	-	2
Тема 3. Закордонний досвід реалізації гендерної політики держави (на прикладі Швеції)	4	4	-	-	-	-
Тема 4. Гендерний музей як інтерактивний майданчик гендерної просвіти населення	8	-	6	-	-	2
Разом за змістовим модулем 1	18	6	6	2	-	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ГЕНДЕРНО ЧУТЛИВІ ПРАКТИКИ РОБОТИ ФАХІВЦІВ ТА ВОЛОНТЕРІВ У СОЦІАЛЬНІЙ ТА СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВІЙ СФЕРАХ						
Тема 5. Робота з гендерними стереотипами та ролями: механізми та наслідки соціального конструювання	4	-	2	-	-	2
Тема 6. Гендерні проблеми сучасного суспільства та можливості їх подолання через впровадження гендерночутливого підходу у роботу фахівців соціальної та соціально-правової сфер	6	-	-	4	-	2
Тема 7. Гендерночутливий підхід як інструмент запровадження у роботу служби пробації міжнародного досвіду залучення громади до профілактичної та ресоціалізаційної діяльності з неповнолітніми	4	-	2	-	2	-
Разом за змістовим модулем 2	14	-	4	4	2	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ГЕНДЕРНОЧУТЛИВИЙ ПІДХІД ДО ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ СЛУЖБИ ПРОБАЦІЇ						
Тема 8. Гендерночутливий підхід при проведенні соціально-виховної роботи фахівців із суб'єктами пробації.	8	-	4	-	2	2
Тема 9. Насильство та залежна поведінка як один з чинників формування протиправної поведінки у суб'єктів пробації	4	-	-	2	-	2
Тема 10. Превентивні форми професійної діяльності працівників пробації щодо вирішення проблеми насилля у суспільстві	2	-	2	-	-	-
Разом за змістовим модулем 3	14	-	6	2	2	4
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 4. СУЧАСНА РОДИНА ЯК ОСЕРЕДОК ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ: МОЖЛИВОСТІ, РИЗИКИ, ПРОБЛЕМИ						
Тема 11. Гендерні проблеми у сучасній родині: вітчизняні та Європейські практики протидії домашньому	4	-	-	2	-	2

наси́льству»						
Тема 12. Попередження та протидія негативним проявам поведінки у родині в умовах реалізації гендерної складової соціальної роботи	6	-	4	-	-	2
Тема 13. Можливості взаємодії працівників пробації з недержавними організаціями щодо роботи з підлітками групи ризику: досвід Благодійної організації Харківський благодійний фонд Благо»	4	-	-	2	-	2
Тема 14. Організація ефективної взаємодії працівників пробації з клієнтами різних вікових категорій на засадах соціально-педагогічного та гендерночутливого підходу	6	-	-	4	-	2
Тема 15. Організація роботи волонтерів пробації на засадах гендерночутливого підходу	2	-	-	2	-	-
Разом за змістовим модулем 4	22	-	4	10	-	8
Підсумковий контроль: екзамен – 6 год.						
Усього годин	74	6	20	18	4	20

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Інтерактивні лекції, тренінги, вправи, дискусії, екскурсія, арт-терапія, метод проєктів, рівний-рівному».

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Онлайн-тестування.

Методичне забезпечення

Інтегрований комплекс навчально-методичного забезпечення дисципліни (ІКНМЗД).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Всесвітня декларація про вищу освіту для 21-го століття: підходи і практичні заходи (Париж, 9 жовтня 1998 р.), ст. 4 [Електронний ресурс] . – Режим доступу: www.lawmix.ru/abro.php?state=2941729417
2. Гендер для медій: підручник із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей / За редакцією М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової: видання 3-є, випр. та доповнене – К.: Критика, 2017. – 220 с.
3. Гендер і Ми. Інтегрування гендерного підходу в освіту та виховання: навч.-метод. пос. для шк. та студ. молоді. – К., 2009. – 378 с.
4. Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практ. конференції (27-29 квітня 2011 р.). – Тернопіль, 2011. – 796 с.

5. Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Ч. 1-3 Гендерна освіта /ред. рада: О. М. Кікінежді, В. С. Власов, Л. Б. Магдюк, Т. В. Ладиченко. – К.: Дорадо-Друк, 2010. – 328 с.
6. Державна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків до 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gender.at.ua/load/1-1-0-201>.
7. Загальна декларація прав людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015
8. Закон України Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні”[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
9. Закон України Про освіту”/ – Офіц. вид. – К.: Міленіум, 2001. – С.11 – 38.
10. Закон України Про вищу освіту”[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-14>
11. Закон України Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zakon.rada.gov.ua.
12. Кімел М. С. Гендероване суспільство / М. С. Кімел [пер. з англ.] – К.: Сфера, 2003. – 400 с.
13. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_207
14. Конституція (Основний закон) України [Електронний ресурс] . – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
15. Медведєв І. А. Ідея університету в Україні: напрями державно-управлінських впливів [Електронний ресурс] / І. А. Медведєв. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=106>

16. Методика проведення занять з навчального курсу Соціальна адаптація осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»: навчально-методичний посібник / Яковець І. С., Тарасюк І. М., Іваньков І. В. та ін. – К.:ПАЛИВОДА А. В., 2015. – 50 с.

17. Основи теорії гендеру: навчальний посібник. / Авт. колектив. – К.: К. І. С., 2004. – 536 с.

18. Пекінська платформа дій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/women.html/ppd.html>

28. Оцінювання потреб клієнтів соціальних служб: методичні рекомендації для закладів та установ, що працюють із вразливими групами населення.//За ред. Сідельнік Л.Л.-К.:ТОВ ЛДЛ», 2007.-с. 208.

29. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні: Посібник/За ред. Беци О.В.-К.: МП Леся», 2003-116с.

30. Пробація та служби пробації в країнах – кандидатах у члени ЄС/За ред. Антона ван Кальмотоута,Дженні Робертс, Сандри Віндінг.- К.Аттіка,2005. – 448с.

ДОДАТКОВІ ДЖЕРЕЛА

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. – 2-е вид. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. – 536 с.

2. Приходькіна Н. О. Етапи формування та розвитку гендерного підходу в освіті : суперечності моделей освіти / Н. О. Приходькіна // Конфліктологічна експертиза : теорія і методика / Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих АПН України, Т-во конфліктологів України. Вип. 6 : Актуальні проблеми конфліктологічної експертизи. – К., 2008. – С. 155–162.

4. Приходькіна Н. О. Особливості розвитку гендерної просвіти студентів ВНЗ / Н. О. Приходькіна // Науковий Часопис НПУ імені М. П.

Драгоманова. Серія 5. Педагогіка : зб. наук.праць. – Вип. 10. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 139–146.

5. Участь жінок у політиці та процесі прийняття рішень в Україні. Стратегії впливу. – Київ, 2011. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/85975>.

Додаток Ж

Таблиця 1 – Динаміка за мотиваційним критерієм контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту

Критерій	Показник	Рівень	ЕГ (чел)		ЕГ (%)		КГ (чел)		КГ (%)	
			До	після	до	після	до	після	до	після
Мотиваційний критерій	Показник 1 – спрямованість до мотивації успіху у майбутній професії	продуктивний	9	20	9,0	20,0	9	12	7,8	10,4
		репродуктивний	42	54	42,0	54,0	49	50	42,6	43,5
		критичний	49	26	49,0	26,0	57	53	49,6	46,1
		всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0
	Показник 2 – здатність та інтерес до реалізації професійних цілей, зокрема до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх звільнених від відбування покарань з випробуванням	продуктивний	10	23	10,0	23,0	7	10	6,1	8,7
		репродуктивний	48	58	48,0	58,0	58	62	50,4	53,9
		критичний	42	19	42,0	19,0	50	43	43,5	37,4
		всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0
Диференційовані показники за мотиваційним критерієм	продуктивний	10	22	10,0	22,0	8	11	7,0	9,6	
	репродуктивний	45	56	45,0	56,0	54	56	47,0	48,7	
	критичний	45	22	45,0	22,0	53	48	46,0	41,7	
	всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0	

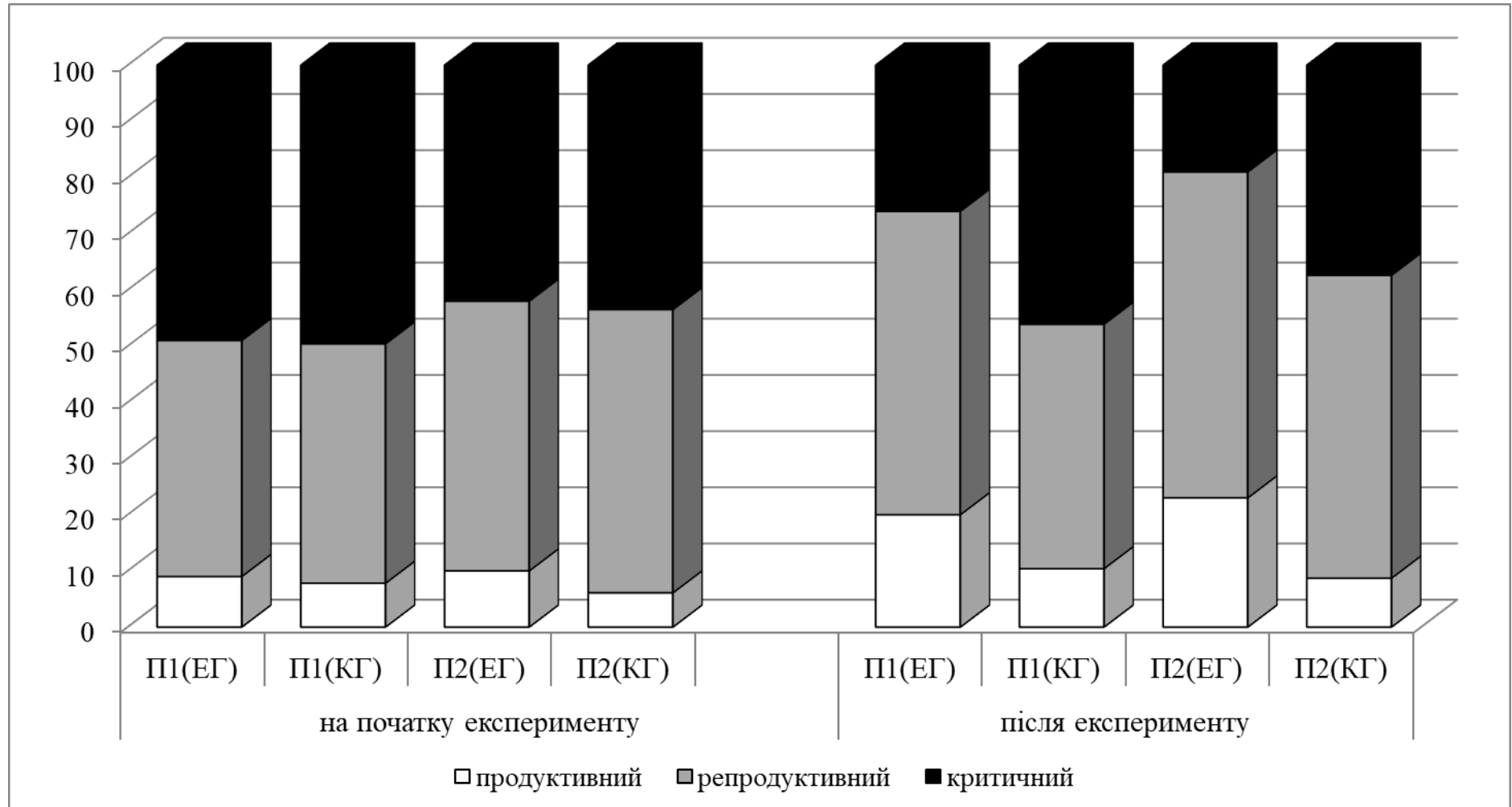

Рисунок 1 – Динаміка за мотиваційним критерієм в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

Таблиця 2 – Динаміка за когнітивним критерієм контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту

Критерій	Показник	Рівень	ЕГ (чел)		ЕГ (%)		КГ (чел)		КГ (%)	
			до	після	до	після	до	після	до	після
Когнітивний критерій	Показник 1 – знання нормативно-правової бази України та Міжнародних ратифікованих Україною документів з правозахисної тематики неповнолітніх правопорушників	продуктивний	15	27	15,0	27,0	19	21	16,5	18,3
		репродуктивний	44	55	44,0	55,0	51	55	44,3	47,8
		критичний	41	18	41,0	18,0	45	39	39,2	33,9
		всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0
	Показник 2 - знання про професійну етику майбутнього працівника Служби пробації під час здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання	продуктивний	20	29	20,0	29,0	23	25	20,0	21,7
		репродуктивний	40	56	40,0	56,0	48	54	41,7	47,0
		критичний	40	15	40,0	15,0	44	36	38,3	31,3
		всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0
	Показник 3 - теоретичні та практичні знання та вміння, які необхідні у процесі ресоціалізації неповнолітніх	продуктивний	21	35	21,0	35,0	26	29	22,6	25,2
		репродуктивний	39	52	39,0	52,0	48	53	41,7	46,1
		критичний	40	13	40,0	13,0	41	33	35,7	28,7
		всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0
Диференційовані показники за когнітивним критерієм		продуктивний	19	30	19,0	30,0	23	25	20,0	21,7
		репродуктивний	41	54	41,0	54,0	49	54	42,6	47,0
		критичний	40	16	40,0	16,0	43	36	37,4	31,3

	ВСЬОГО	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0
--	--------	-----	-----	-------	-------	-----	-----	-------	-------

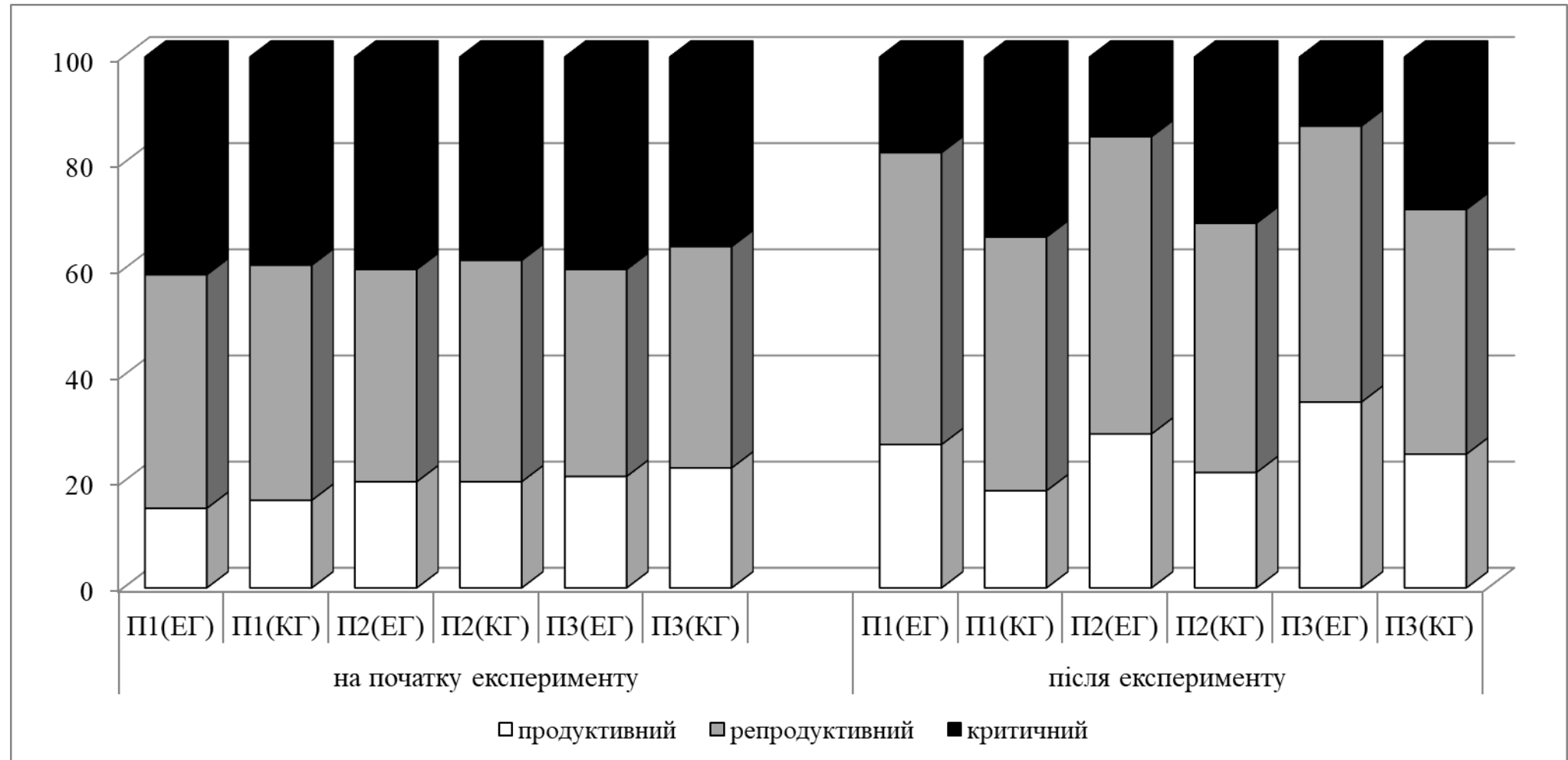

Рисунок 2 – Динаміка за когнітивним критерієм в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

Таблиця 3 – Динаміка за операційно-діяльнісним критерієм контрольної та експериментальної груп на початку та після проведення експерименту

Критерій	Показник	Рівень	ЕГ (чел)		ЕГ (%)		КГ (чел)		КГ (%)	
			до	після	до	після	до	після	до	після
Операційно-діяльнісний критерій	Показник 1 – уміння здійснювати, аналізувати, прогнозувати та розробляти соціальні проекти і технології по здійсненню соціально-педагогічного супроводу	продуктивний	9	17	9,0	17,0	8	12	7,0	10,4
		репродуктивний	42	60	42,0	60,0	54	57	47,0	49,6
		критичний	49	23	49,0	23,0	53	46	46,0	40,0
		всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0
	Показник 2 - уміння здійснювати соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням з урахуванням гендерночутливого підходу	продуктивний	17	29	17,0	29,0	15	18	13,0	15,7
		репродуктивний	43	54	43,0	54,0	57	62	49,6	53,9
		критичний	40	17	40,0	17,0	43	35	37,4	30,4
		всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0
Диференційовані показники показник за операційно-діяльнісним критерієм	продуктивний	13	23	13,0	23,0	12	15	10,4	13,0	
	репродуктивний	43	57	43,0	57,0	56	60	48,7	52,2	
	критичний	44	20	44,0	20,0	47	40	40,9	34,8	
	всього	100	100	100,0	100,0	115	115	100,0	100,0	

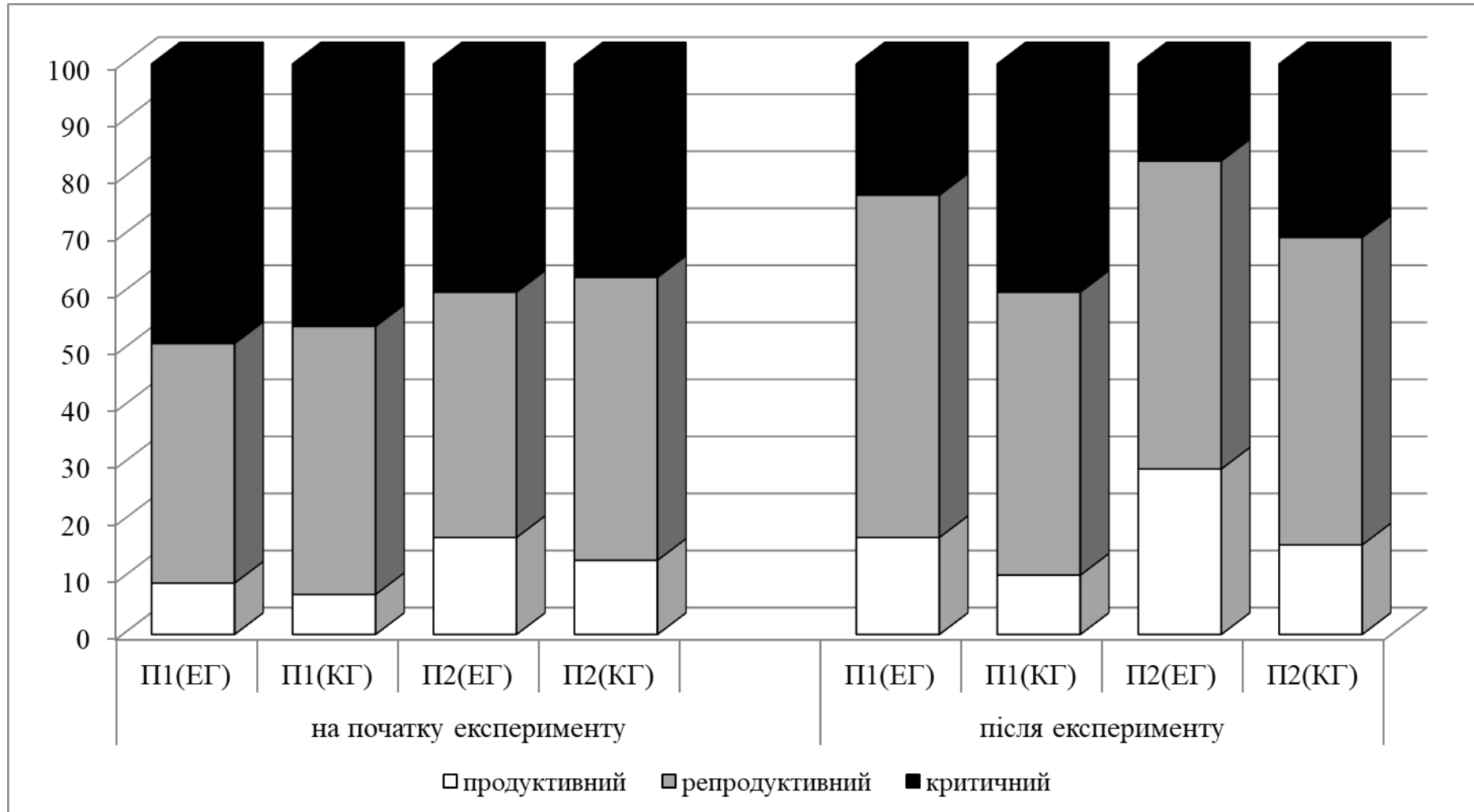

Рисунок 3 – Динаміка за операційно-діяльнісним критерієм в експериментальній (ЕГ) та контрольній (КГ) групах

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Навчально-методичний посібник:

1. Анголенко В. В., Белоліпцева О. В., Грошова О. В., Дьоміна Ю. В., Ісаєва Т. А., Лисенко Ю. О., Рассказова О. І., Преображенська В. М., Ткаченко М. Є., Чернецька Ю. І., Цибуліна І. В. Гендерночутливий підхід у роботі з вразливими верствами населення у соціально-правовій сфері: навч.-метод. посіб. за заг. ред. Т. В. Отрошко. Харків: ХГПА, 2017. 78 с.

Статті в наукових фахових виданнях України, зокрема тих, які включені до міжнародних наукометричних баз:

2. Анголенко В. В. Пробація як форма ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Суми, 2015. Вип. № 8 (52). С. 234–240. (*Index Copernicus*).

3. Анголенко В. В. Соціально-педагогічний супровід неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, як процес відновлення соціального статусу особистості в умовах розбудови правового суспільства в Україні. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя, 2016. Вип. № 48 (101). С. 51–58.

4. Анголенко В. В. Сутність, причини та наслідки девіантної поведінки неповнолітніх у контексті розвитку системи пробації в Україні. *Педагогічні науки*. Херсон, 2017. Вип. LXXVII. Т. 2. С. 142–149. (*Index Copernicus*).

5. Angolenko V. V. Professional training of agents performing social and pedagogical support of minor offenders in the conditions of reforming of penal system in Ukraine. *Наукові записки кафедри педагогіки*. Харків, 2018. Вип. № 43. С. 7–23.

6. Анголенко В. В. Спецкурс „Основи соціальної роботи в служби пробації” як інструмент вдосконалення професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери у сучасних умовах. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Северодонецьк, 2018. Вип. 3 (84). Ч. 2. С. 6–

14. (*Index Copernicus*).

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

7. Angolenko V. V. Training of future workers of the social sphere for implementation of social and pedagogical support of the minors exonerated with probation: result of experimental introduction of pedagogical conditions. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. Budapest, 2018. P. 7–11.

8. Анголенко В. В., Пахомова Л. В. Підготовка соціальних педагогів до використання інноваційних методів у соціальному вихованні дітей із числа внутрішньо переміщених осіб із проявами посттравматичного стресу. *Post-traumatic stress disorder: Adults, Children and Families in a War Situation: International Scientific and Practical Edition*. Vol. I–III. Warsawa–Kyiv. PAN-Gnosis, 2017/2018. P. 102–113.

9. Анголенко В. В., Рассказова П. І. Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до роботи у напрямі декриміналізації дитячого та молодіжного середовища в умовах Євроінтеграції. *International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences: Conference Proceedings, June 28-30, 2016*. Kielce: Holy Cross University, 2016. P. 38–41.

Статті та тези в збірниках матеріалів конференцій:

10. Анголенко В. В., Рассказова О. І. Проблематизація соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх працівниками соціальної сфери. *Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку: тези доповідей другої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 17–18 березня 2016 р.)*. Запоріжжя: Запорізький нац. ун-т, 2016. С. 12–14.

11. Анголенко В. В., Рассказова О. И. Социально-педагогическое сопровождение несовершеннолетних правонарушителей работниками социальной сферы в условиях повышения социальных рисков в обществе. *Перспективы развития высшей школы: материалы IX Международной научно-методической конференции / редкол.: В. К. Пестис [и др.]*. Гродно:

ГГАУ, 2016. С. 69–71.

12. Анголенко В. В. Зміст форми та методи соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх правопорушників в умовах впровадження альтернативних форм покарання дітей та молоді в Україні. *Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи: тези доповідей I Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Івано-Франківськ, 26 травня 2016 р.). Івано-Франківськ: НАІР, 2016. С. 129–132.

13. Анголенко В. В. Social-pedagogical support of minor offenders by works of the social sphere under conditions of increase of social risks in society. *Personality development in the age of globalization*. Kramatorsk, 2016. P. 92–95.

14. Анголенко В. В., Анголенко П. О. Ресоціалізація неповнолітніх засуджених в умовах реформування кримінально-виконавчої системи. *Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб'єктами сучасного соціуму: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Харків–Куряж, 15 грудня 2016 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2016. С. 113–116.

15. Анголенко В. В., Анголенко П. О. Гендерний аспект ресоціалізації неповнолітніх правопорушників. *Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні: матеріали Регіональної науково-практичної конференції* (Харків–Куряж, 23 березня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 141–143.

16. Анголенко В. В. Технології реалізації гендерночутливого підходу в роботі працівників соціальної сфери з неповнолітніми правопорушниками. *Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*

(Харків–Куряж, 14 грудня 2017 р.) / Комунальний заклад „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради; за заг. ред. Г. Ф. Пономарьової. Харків: ФОП Петров В. В., 2017. С. 12–14.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації було представлено в повідомленнях на наукових, науково-практичних і науково-методичних конференціях різного рівня: *Міжнародних*: „Перспективы развития высшей школы” (Гродно, 2016), „International Scientific-Practical Conference Actual questions and problems of development of social sciences” (Kielce, 2016), „Посттравматичний стрес: дорослі, діти та родини в ситуації війни” (Київ, 2017); *Всеукраїнських*: „Теоретичні, методичні і практичні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи” (Івано-Франківськ, 2016), „Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку” (Запоріжжя, 2016), „Соціально-правові та організаційно-управлінські аспекти роботи працівників соціальної й освітньої сфер з різними суб’єктами сучасного соціуму” (Харків, 2016), „Модифікація концепції соціально-педагогічної діяльності та соціальної роботи в Україні у контексті реалізації Цілей сталого розвитку суспільства” (Харків, 2017); *регіональній*: „Сучасні підходи до формування професійної самосвідомості фахівців соціальної сфери в умовах реалізації гендерної політики в Україні” (Харків, 2017).

Основні результати дисертаційної роботи обговорювалися й були позитивно оцінені на щорічних звітних наукових конференціях, на засіданнях кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки Комунального закладу „Харківська гуманітарно-педагогічна академія” Харківської обласної ради (2016 – 2018 рр.) та на засіданнях кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Державного вищого навчального закладу „Донбаський державний педагогічний університет” (2016 – 2018 рр.).

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

61001, м. Харків, провулок Руставелі, 7, тел/ факс (057) 732-46-30, e-mail hgpa@kharkov.com
 Розрахунковий рахунок 35415031032413, 35420231032413, 35427331032413 ГУДКСУ в Харківській області
 МФО 851011 Код 02125591

18.05.2018 № 01-13/352

на № _____ від _____ Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 Анголенко Валентини Володимирівни
 на тему «Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до
 здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених
 від відбування покарання з випробуванням»,
 поданої на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі
 спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка в освітній процес
 Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
 Харківської обласної ради

Актуальність виконаного авторкою дисертаційного дослідження визначається необхідністю вдосконалення сучасної системи освіти в Україні, професійної підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

В освітній процес Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради впродовж 2016-2018 рр. впроваджувались та експериментально апробувались науково обгрунтовані Валентиною Анголенко педагогічні умови підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Основні положення дисертації щодо впровадження педагогічних умов підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням збагатили зміст лекційних, семінарських, практичних занять, самостійної роботи та педагогічної практики студентів.

Матеріали і результати впровадження наукових здобутків Анголенко Валентини Володимирівни розглядалися на засіданні кафедри соціальної роботи та соціальної педагогіки (протокол № 14 від 07.05.2018р.)

Проректор з науково-педагогічної роботи

І.О.Степанець

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

пл. Гоголя, 1, м. Старобільськ, 92703
тел./факс: (06461) 2-40-61, 097-567-20-45
e-mail: mail@luguniv.edu.ua, www.luguniv.edu.ua

15.06.2018 № 1/710

Довідка

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Анголенко Валентини Володимирівни
на тему: «Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до
здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених
від відбування покарання з випробуванням», поданої на здобуття
наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.05 –
соціальна педагогіка в освітній процес Державного закладу «Луганський
національний університет імені Тараса Шевченка»

Видана Анголенко Валентині Володимирівні в тому, що нею протягом
2016-2018 р.р. на базі Державного закладу «Луганський національний
університет імені Тараса Шевченка» проведено експериментальне дослідження
з підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-
педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з
випробуванням. В експерименті брали участь студенти галузі знань 23
Соціальна робота.

Матеріали та результати дисертаційної роботи В. В. Анголенко,
упроваджені у процес фахової підготовки майбутніх працівників соціальної
сфери (соціальних працівників та соціальних педагогів), збагатили зміст
лекційних і практичних занять, самостійної роботи студентів та сприяли
вдосконаленню процесу проходження педагогічної практики.

Ефективність запропонованих дисертанткою педагогічних умов
підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-
педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з
випробуванням, свідчить доцільність їх використання викладачами вищих
закладів освіти у процесі фахової підготовки студентів.

Ректор

Харченко
0999769488

С. В. Савченко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А.С. МАКАРЕНКА
 вул. Роменська, 87, м. Суми, 40002, факс (0542) 22-15-17, тел. (0542) 22-14-95
 E-mail: rector@sspu.sumy.ua Код ЄДРПОУ 02125510

20.06.2018 № 1488 На № _____ від _____

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Анголенко Валентини Володимирівни
на тему: «Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення
соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування
покарання з випробуванням»

Довідкою засвідчуємо факт впровадження матеріалів та результатів дисертаційного дослідження проблеми підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням у процес підготовки студентів спеціальності 231 Соціальна робота, 6.010106 Соціальна педагогіка Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка протягом 2016-2018 навчальних років.

Анголенко В. В. було експериментально вивчено стан підготовки студентів, які отримують освіту в галузі знань 23 Соціальна робота, до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням; розроблено та реалізовано на практиці критерії діагностики рівня підготовки майбутніх працівників соціальної сфери.

Навчально-методичний доробок дисертантки використовувався у процесі викладання студентам навчальних дисциплін: «Соціальна педагогіка», «Пенітенціарна педагогіка і психологія», «Інституційне забезпечення соціальної роботи», «Соціально-правовий захист дітей та молоді, які перебувають у конфлікті з законом», чим було підтверджено наукову і практичну значущість результатів дисертаційної роботи, зокрема у процесі фахової підготовки майбутніх працівників соціальної сфери.

Завідувач кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, кандидат педагогічних наук, доцент

А. О. Полянничко

Ректор Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
 доктор педагогічних наук, професор

Ю. О. Лянной

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
 20300, Черкаська обл., м. Умань, вул. Садова, 2, тел. (04744) 3-45-82, факс (04744) 3-45-82,
 E-mail: post@udpu.edu.ua УДПУ імені Павла Тичини р/р 35227252004420,
 банк одержувача Державна казначейська служба України МФО 820172, код 02125639

16.05.2018 № 473/01 На № _____ від _____

Довідка
про апробацію та впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Анголенко Валентини Володимирівни
на тему «Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-
педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з
випробуванням»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.05 –соціальна педагогіка

У роботу кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини впроваджено результати дисертаційного дослідження Анголенко Валентини Володимирівни на тему: «Підготовка майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням». Довідка видана В. В. Анголенко в тому, що матеріали її дисертаційного дослідження отримали позитивну оцінку викладачів університету.

Структуру дисертаційного дослідження розроблено на основі вивчення соціально-педагогічної літератури та джерел, а саме: архівних матеріалів, номенклатурної бази з означеної проблеми, теоретичних досліджень з соціальної педагогіки та соціальної роботи (дисертації, монографії, наукові розвідки, статті тощо), у яких проаналізовано особливості підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, нормативно-правове забезпечення здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх.

У дисертаційному дослідженні проаналізовано стан вивчення проблеми, розкрито зміст та напрями підготовки майбутніх працівників соціальної сфери до здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням, обґрунтовано етапи підготовки майбутніх працівників соціальної сфери, а також етапи здійснення соціально-педагогічного супроводу неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням.

Результати й висновки дисертаційного дослідження використовуються в освітньому процесі кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Наукові положення, зміст і висновки дисертаційної роботи Анголенко Валентини Володимирівни мають теоретико-прикладне значення й можуть бути рекомендовані до впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів України.

Довідку видано для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем публічного захисту дисертації.

Ректор університету

проф. О. І. Безлюдний